

ՊԵՐՃ ԹԷՐԶԵԱՆ

«ԱՐԵՒ»Ի

ԱՐԱԲԵՐԷՆ ԱՄՍՕՐԵԱՅ ՅԱԲԵԼՈՒԱԾԸ

ԳԱՀԻՐԷ - 2014

«ԱՐԵՒ»Ի
ԱՐԱԲԵՐԷՆ ԱՄՍՕՐԵԱՅ ՅԱԲԵԼՈՒԱԾԸ

ՊԵՐՃ ԹԷՐԱՊԵԱՆ

«ԱՐԵՒ»Ի

ԱՐԱԲԵՐԷՆ ԱՄՍՕՐԵԱՅ ՅԱԲԵԼՈՒԱԾԸ

ԳԱՀԻՐԷ - 2014

... Չենք յարգեր յետոյ այն հայերը, ի՛նչ դիրքի եւ մտքի տէր ալ ըլլան, որոնք զուրկ են ազնւութեան, գոհողութեան եւ ժողովրդասիրութեան ոգիէ: Կատենք մանաւանդ վատութիւնը, նկարագրի տկարութիւնը, եւ կը պաշտենք յանդուգն ու քիչ մըն ալ խիզախ բնաւորութիւնները, որոնք իրենց գաղափարին պաշտպանութեան համար ամէն նկատում ոտքի տակ կ'առնեն, իրենց բարեկամները վշտացնելու չեն վախնար եւ անժողովրդական ըլլալը հոգերնին չեն ըներ: Ազգ մը որ այսպիսի անհատականութիւններ շատ չի հաշուեր իր ծոցին մէջ, դժբախտ ազգ մըն է, եւ մեր ազգը այս տեսակէտով ալ քիչ մը շատ դժբախտ է:

ՎԱՀԱՆ ԹԷՔԷԱՆ

Մէջբերում «Արեւ»ի առաջին թիւին մէջ լոյս տեսած «Մեր Առաջին Խօսքը» խորագրեալ առաջնորդող յօդուածէն:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԱՌԱՋԱԲԱՆ	9
Դոկտ. Պրոֆ. Ալբերտ Խառնսեան	
ՄՈՒՏՔ	17
ԾԱԳՈՒՄ	21
ՃԱՌԱԳԱՅԹՈՒՄ	31
ՇԻՋՈՒՄ	51
ՅԱԲԵԼՈՒԹ	
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՆԱԽԱԳԱՀ ՍԵՐԺ ՍԱՐԳՍԵԱՆԻ ԱՅՅԸ ԻՐԱՆ Նոր Թափ Հայ-Իրանական Ինդյանոյ Յարաբերոյթի Բնութիւն Պերճ Թէրջեան	73
ՀԱՅ-ԻՐԱՆԱԿԱՆ ՅԱՐԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ Պերճ Թէրջեան	82
ՆԵՐԿԱՅԱՅՈՒՄ Փրոֆ. Տոքթ. Առիւթէօ Արսէլ Ռաշաւս	91
ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ՀԱՅԵԱՅՔՆԵՐ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ, ԲԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԺԱՌԱՆԳՈՒԹԵԱՆ ՀՈՒՐԶ Անդրանիկ Տադևնս	95
ՊԵՐՃ ԹԷՐԶԵԱՆ. «ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ՀԱՅԵԱՅՔՆԵՐ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ, ԲԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԺԱՌԱՆԳՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ» Գէորգ Եւջընս	99
ՊԵՐՃ ԹԷՐԶԵԱՆԸ ԿԸ ՆԵՐԿԱՅԱՅԻՆ ԵԳԻՊՏՈՍԻ ՀԱՅԵՐՈՒ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ Փրոֆ. Գէորգ Պարսաբճեան	105
«ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ՀԱՅԵԱՅՔՆԵՐ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ, ԲԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԺԱՌԱՆԳՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ» Թորոս Թորանս	113

ՊԵՐՃ ԹԷՐԶԵԱՆԻ ՍՏՈՐԱԳՐՈՒԹԵԱՄԲ «ԱՐԵՒ»Ի ԱՐԱՔԵՐԷՆ ԱՄՍՕՐԵԱՅ ՅԱԲԵԼՈՒԱԾԻՆ ՄԷՋ ԼՈՅՍ ՏԵՍԱԾ ԱՌԱՋՆՈՐԴՈՂ ՅՕԴՈՒԱԾՆԵՐՈՒ ՑԱՆԿ	118
«ԱՐԵՒ»Ի ԱՆԴԱՍՏԱՆԻՆ ՄԷՋ	122
ՀԵՂԻՆԱԿԻՆ ՍՏԱՅԱԾ ԳՆԱՀԱՏԱՆՔԻ ԳԻՐԵՐԸ ԵՒ ՄԵՏԱՆԵՐԸ	130
ՀԵՂԻՆԱԿԻՆ ԳԻՐՔԵՐԸ ԵՒ ԳՐՔՈՅԿՆԵՐԸ	131

ԱՌԱՋԱՐԱՆ

Աշխատությունը, որին նուիրուած է սոյն առաջաբան-գրախօսականը, հեղինակել է սփիւոքում, մասնաւորապէս Եգիպտոսում ծանօթ մտաւորական, ազգային-հասարակական գործիչ եւ հայ մամուլի երախտաւոր Պերճ Թէրզեանը, ում նախընթաց գործունէութիւնը, կարծեմ, աւելորդ է ներկայացնել հէնց այդ իր հանրաճանաչութեան պատճառով: Այսուհանդերձ, աւելացնեմ, որ Պ. Թէրզեանը, բացի Գահիրէի «Արեւ» թերթի եւ «Արեւի» արաբերէն ամսօրեայ յաւելուածի երկարամեայ աշխատակցութիւնից, հանդէս է եկել որպէս մի քանի ուշագրաւ աշխատութիւնների հեղինակ, որպիսիք են «Ինչպէս տօնուեցաւ հայ պարբերական մամուլի 200-ամեակը Գահիրէի մէջ» (Գահիրէ, 2009), «Յետադարձ անդրադարձ. Յօդուածներու, ելոյթներու, հարցազրոյցներու եւ ուսումնասիրութեան ժողովածոյ» (Գահիրէ, 2010), «ՀՀ Եգիպտոսի դեսպանատան ծննդոցը. Ակնարկ քսանամեայ հեռաւորութենէ» (Գահիրէ, 2012) եւ այլն: «Յետադարձ անդրադարձ» հատորը հիմնականում ընդգրկում է Պ. Թէրզեանի՝ «Արեւ» օրաթերթում տպագրած յօդուածների ընտրանին, Եգիպտոսի հայ ազգային կառոյցների գործունէութեան եւ դրան իր բերած մասնակցութեան կարեւոր կողմերը, ինչպէս եւ հայրենիքի հետ եգիպտահայ համայնքի ազգային ու յատկապէս մշակութային առնչութիւնները: Պ. Թէրզեանի արդարեւ պատկառելի վաստակը տեղին, բայց եւ ժամանակի իմաստով ուշացած՝ գնահատուած է շատ ինքնատիպ «Յետադարձ անդրադարձ. Գրախօսականներ» (Գահիրէ, 2011) ժողովածուի մէջ, որտեղ սփիւոքահայ եւ հայրենաբնակ հեղինակների կողմից բացայայտում են եգիպտահայ մտաւորականի արդիւնաշատ գործունէութեան շառաւիղները, դրա ազգային ու հասարակական բնոյթը սփիւոքում ամենակարեւոր հայապահպանութեան անդաստանում: Աւելացնենք միայն, որ նշուած գրախօսականներում արդէն իսկ նշմարւում է Պ. Թէրզեանի՝ իրօք համեստ, զուսպ եւ հաւասարակշիռ անհատի խառ-

նուաժքը ազգային ընդհանրական երեւոյթների մասին խորհրդածելիս կամ դրանք վերլուծելիս, էլ ուր մնաց այն դէպքերում, երբ ինքը խօսում է իր անձի կամ հրատարակած աշխատութիւնների մասին: Իրեն նա հաւատարիմ է մնում նաեւ սոյն «Արեւի արաբերէն ամսօրեայ յաւելուածը» աշխատութեան շատ հետաքրքիր էջերում եւ որին, կարծեմ, վերադառնալու ժամանակն է:

Յաւելուած լինելով հանդերձ, խնդրոյ առարկայ պարբերականը իր նորամուտին իսկ գալիս էր լրացնելու օտարալեզու հայ պարբերականների շարքը, որ, ցաւօք, յոյժ անբաւարար է հետազօտուած ուսումնասիրողների կողմից: Հայկական բովանդակութեան բազմաթիւ թերթեր ու ամսագրեր են հրատարակուել ամենատարբեր լեզուներով դեռեւս XIX դ. 40-ական թուականներից՝ հայ մամուլի կայացման հետ գրեթէ միաժամանակ՝ թուրքերէն (հայատառ թուրքերէն), անգլերէն, ֆրանսերէն, գերմաներէն, իտալերէն, պորտուգալերէն, ռուսերէն, լեհերէն եւ այլն եւ մինչեւ 1980 թուականը, չհաշուած հայատառ թուրքերէն մամուլը, լոյս են տեսել օտարալեզու աւելի քան 220 պարբերականներ ու թերթեր՝ ըստ Մ. Բաբլոյեանի «Հայ պարբերական մամուլը. Մատենագիտական համահաւաք ցուցակ, 1794-1980» (Երեւան, 1980) աշխատութեան: Մինչ «Արեւի» արաբերէն յաւելուածը, այդ լեզուով հրատարակուել են հայկական երեք պարբերականներ, որոնցից առաջինը Պէյրութի «Զարթօնք» օրաթերթի շաբաթական յաւելուածն էր 1950-ական թթ. երկրորդ կէսին: Եթէ մի կողմ դնենք այդ հրատարակութեան թուականների հաւաստիութիւնը, իր նշանակալիութիւնը կը պահպանի այն իրողութիւնը, որ հայ թերթի արաբերէն յաւելուածի աւանդոյթն արդէն կար, եւ որ 1998 թ. սկսելով «Արեւի» արաբերէն յաւելուածի տպագրութիւնը, նրա հրատարակիչներն ընդառաջում էին Եգիպտոսի ասպնջական ժողովրդին նրա լեզուով հայ համայնքի եւ հայութեան մտաւոր ու հոգեւոր հիմնախնդիրներին ծանօթացնելու, եգիպտացի արաբներին նրանց իսկ լեզուով աղերսուելու անհրաժեշտութեանը: Անչափ կարեւոր առաքելութիւն, որ մինչեւ 2009 թ. մայիս շարունակեցին նրա նախաձեռնողները՝ «Արեւի» հրատարակիչ մարմինը եւ այս գրքի հեղինակ Պ. Թէրզեանը: Վերջինս, մասնաւորապէս, վարելով ՀԲԸՄ Եգիպտոսի շրջանակային յանձնաժողովի, ինչպէս եւ միանգամայն ՀԲԸՄ Գահիրէի մասնաճիւղի ատենապետութեան պաշտօնները, գործուն մասնակցութիւն ունեցաւ արաբերէն ամսօրեայ յաւելուածի հրատարակութեանը: Այստեղ չի կարելի անգիտանալ

Եզիպտոսի կառավարութեան եւ մտաւորականութեան յոյժ բարեացակամ վերաբերմունքը արաբերէն լեզուով հայկական պարբերաթերթ հրատարակելու նկատմամբ ի դէմս Եզիպտոսի արտաքին գործերի նախարար Ամր Մուսայի եւ հայագիտական հետազոտութիւնների հեղինակ Մոհամէտ Ռիֆաաթ էլ Իմամի, որոնցից առաջինը հայ-եզիպտական մի հանդիպմանն ուղղած իր ուղերձով պարզապէս հիմնաւորում էր նման պարբերաթերթ ստեղծելու գաղափարը, իսկ միւսը զարմանալի նուիրումով, որպէս աւելի քան խմբագիր, ամսօրեայի համար պէտք է ապահովէր մի շարք եզիպտացի եւ անգամ եզիպտահայ մտաւորականների աշխատակցութիւնը:

Ուսանելի եւ ըստ ամենայնի հիմնաւորուած պէտք է համարել Պ. Թերզեանի արաբերէն յաւելուածի բովանդակային կողմի, այլ կերպ ասած՝ ամսօրեայի լրագրողական քաղաքականութեան հիմնահարցը, որի մշակման գործում զգացում է հէնց իր՝ այս գրքի հեղինակի ներկայութիւնը եւս: Յաւելուածը, յիրաւի, գործում էր սփիւռքահայ մամուլի շատ հրատարակութիւններին յատուկ լայնախոհութեամբ տպագրելով ոչ միայն հայկական, առաւել եւս եզիպտահայ համայնքի վերաբերեալ նիւթեր, այլեւ եզիպտական կամ արաբական աշխարհի պատմութիւնը, մշակոյթը, արդիական կեանքը եւ առհասարակ արաբ ընթերցողի իւրայատուկ հետաքրքրութիւններն արտացոլող հրապարակումներ, յօդուածներ եւ այլ նիւթեր: Զուտ հայկական հիմնահարցերին փարող կամ դրանց շրջագծում հրատարակութիւնը միօրինակութեան կը դատապարտէր յաւելուածը, այն կը դարձնէր սոսկ տեղեկատուական-քարոզչական միջոց, որը նոյնպիսի միօրինակութիւն կը պարտադրէր եզիպտացի ընթերցողին շրջանցելով նրան ու իր միջավայրին յուզող խնդիրները: Այստեղ կարելոր է նաեւ Պ. Թերզեանի լրագրողական պատկերացումների եւս մէկ կողմը՝ հայկական ու արաբական հիմնախնդիրների փոխադարձ շփման եզրերի յայտնաբերումն ու այդ աղբիւրների մտածուած մատուցումը: Եւ վերջապէս, ամսօրեայի մտաւոր դիմագիծը պէտք է ամբողջանար Հայաստանի եւ հայութեան տեսակէտից հայկական նիւթի ներկայացմամբ: Դատելով հեղինակի հանգամանալի բացատրութիւններից եւ յաւելուածի գրեթէ մատենագիտական ստուգութեան հասնող տպագրուած նիւթերի նկարագրութիւնից, այդ հրատարակութիւնը կարողացել է յաջողութեամբ յաղթահարել նիւթի դիմադրութեան այս կողմը եւս: Միեւնոյն ժամանակ, հարկ է նշել, որ Պ. Թերզեանն այս

լրագրական սկզբունքների ոչ միայն մշակողներից էր, այլ նաև իրականացնող անձամբ գրելով ամսօրեայի առաջին հինգ տարիների 60 թուերից 36-ի առաջնորդող յօդուածները: Իսկապէս եռանդաշատ մի գործունէութիւն, որ ընդհատուել է Գահիրէի Ազգային առաջնորդարանի քաղաքական (գործադիր) ժողովի ատենապետութիւնը ստանձնելու բերումով: Յաւելուածին իր աշխատակցութիւնը նա նորոգել է 2007-ին՝ շարունակելով մինչեւ 2009 թ. ապրիլ այդ ընթացքում գրելով եւս 11 առաջնորդողներ:

Արաքերէն ամսօրեայ յաւելուածն իր լրջմիտ ուղղութեան համեմատ ունեցել է տարածման մտածուած աշխարհագրութիւն. այն առաքուել է մէկուկէս տասնեակի չափ արաբական երկրներ, ՀՀ հետ դիւանագիտական կապեր ունեցող Գահիրէում արաբական երկրների դեսպանատներ, արաբ մտաւորականների, կրթական ու մշակութային կազմակերպութիւնների, անվճար՝ մայր թերթի եգիպտաբնակ ընթերցողներին: «Արեւի» արաքերէն ամսօրեայի առարկայական տարածքը պէտք է տար նաեւ իր որակական արգասիքը. Այս գրքի ընթերցողը գոհունակութեան պահեր պէտք է ապրի նաեւ այն ժամանակ, երբ տեղեկանայ, որ 2003 թ. սկսած յաւելուածի խմբագիրը հրաւիրուել է անդամակցելու Եգիպտոսի արտաքին գործոց նախարարութեան արտաքին գործերի եգիպտական խորհրդին: Հեղինակաւոր մի կառոյց՝ կազմուած Եգիպտոսի գործող եւ նախկին բարձրաստիճան պաշտօնեաներից, դիւանագէտներից ու մտաւորականներից: Անշուշտ, խմբագրի այսպիսի լայն ճանաչմանը նպաստել էին ոչ միայն «Արեւ»ի յաւելուածում նրա արգասաւոր գործունէութիւնը այլեւ եգիպտական մամուլում լոյս տեսած նրա լուրջ յօդուածները ու տարբեր թեմաներով տպագրուած գրքերը:

Արաքերէն ամսօրեայի տեղն ու նշանակութիւնը Եգիպտոսի հայ մամուլի պատմութեան մէջ կողմնակալութիւնից զերծ ցոյց տալու համար Պ. Թէրզեանը դիմել է համոզիչ ապացոյցների՝ վկայակոչելով արաբ հեղինակ Ռամի Աթա Սըրտիզի 2007 թ. լոյս տեսած գիրքը յաւելուածի առաջին հարիւր թուերի վերլուծական բարձր գնահատականով: Նման գնահատականն ամրապնդում է յաւելուածի վերաբերեալ ընթերցողների խորապէս համակրական ու քաջալերիչ կարծիքներով, որպիսիք յիշում է հեղինակն իր աշխատութեան մէջ: Այս, ինչպէս եւ հայ մտաւորականների կողմից յաւելուածի ճշմարիտ որակումների հետ միասին Պ. Թէրզեանն ամբողջացնում է իր խօսքը

արաբերեն ամսօրեայի եւ իր՝ այդ հրատարակութեան կազմակերպչի ու աշխատակցի ազնիւ նպատակի ձեւակերպումը, այն է՝ «հայկական տեսակետները արաբ ընթերցողին փոխանցելու» յոյժ կարեւոր գործը հայ-արաբական մշակութային-պատմական եւ ժամանակակից առնչութիւնների համատեքստում:

Ամսօրեայ յաւելումածի բովանդակութիւնը Պ. Թերզեանը ներկայացնում է դրա կենսագրական ողջ ընթացքի եւ այս վերջինը բնութագրող հանգամանքների՝ դէպքերի ու դէմքերի փոխարաբերութիւնների ամբողջութեան մէջ: Եւ այս իմաստով նշումա՞ծը նա ամփոփում է շատ յաջողուած խորագրերի ներքոյ՝ «Ծագում», «Ճառագայթում» եւ «Շիջում», կարծէք՝ ակնարկելով իր հոգեւոր զաւակի՝ ամսօրեայ հրատարակութեան աստեղային կեանքը, իրեն վերապահուած կենսագրութիւնն ու աւաղ, դրամատիկ վախճանը: Այս վերջինի վրայ այժմ կը ցանկանայի հրաւիրել ընթերցողի ուշադրութիւնը: Ամսօրեայի հրատարակութեան աւարտի կամ դադարի խնդրին Պ. Թերզեանը մօտեցել է անաչառ արձանագրողի անկեղծութեամբ՝ ներծծուած խորքերում թաքցուած կորստեան ցաւով եւ տագնապի զգացումներով, յաղթահարելով ինքն իրեն: Ինչն էր այս անչափ արժեքաւոր հրատարակութեան դադարման պատճառը՝ հարցադրմանը հեղինակը պատասխանում է իր մտածողութեանն ու խառնուածքին համապատասխան զուսպ հակիրճութեամբ, բայց եւ անմիջականութեամբ՝ մատնացոյց անելով «Արեւի» մերօրեայ հրատարակիչ մարմնի անդամներին, որոնց առած քայլերը «յեղակարծօրէն խափանեցին յաւելումածին հրատարակութեան բնականոն երթը»: Իսկապէս, չես կարող չհամաձայնել այդ անձանց տրուած հեղինակային բնութագրին՝ իբր «հասարակական գործի անատակ անձերու ստուար մեծամասնութեան», որ եկել է պատասխանատու պաշտօններ զբաղեցնելու ազգային եւ հասարակական կառոյցներում: «Շիջում» վերնագրով աւարտական հատուածում հեղինակը հասկանալի մանրամասնութեամբ շարադրում է ամսօրեայի դադարին առնչուող մանրամասները: Այդպիսիք բաւական շատ են՝ եւ մեր ազգակցի սեփականատիրական բնագոյի ցնցումները, եւ ազգային կառոյցի՝ արդէն վերը նշուած անդամների (բնականաբար, ոչ բոլոր) պատկերացումների անլիարժէքութիւնը սփիւռքում հայ մամուլի տեղի, գործառոյթների ու նշանակութեան վերաբերեալ: Կուգենայի յատկապէս ընդգծել առաջին հանգամանքը, որ դժբախտաբար, նորութիւն չէ հայ մամուլի, առաւել եւս

տպարանատերերի գործունեության ցայսօր քիչ լուսաբանուած ծալքերում: Յիշենք Տէտէեան եղբայրների տպարանը Զմիւռնիայում (այդ մշակութային խոշոր գործիչների երախտիքը երբեք չանգոսնելով հանդերձ), որը հրաժարուեց տպագրել Գ. Չիլինկիրեանի «Ծաղիկը» եւ այդ պատճառով վերջինս ստիպուած էր այդ հանդէսի հրատարակութիւնը փոխադրել Կ. Պոլիս (1865 թ.): Յիշենք նոյն ժամանակներում Փարիզում գործող մէկ այլ, ոչ պակաս երախտաւորի՝ տպարանատէր Ճանիկ Արամեանին, ով նոյնպէս հրաժարուեց տպագրել նշանաւոր հրապարակախօս եւ խմբագիր Ստեփան Ոսկանեանի «Արեւմուտք» պարբերականը: Կարելի էր եւս այլ օրինակներ բերել, սակայն բաւարարուենք այսքանով, նկատելով, որ յատկապէս մերօրեայ սփիւռքում ծանր հետեւանքներ կարող է թողնել մերձաւորի անբարեացակամութիւնը, որն իր մէջ կրում է վարքագիծ դառնալու սպառնալիք եւ որն արդէն ուղղում է ազգի հանրութեան վսեմ նպատակների դէմ: Եւ ոչ միայն սփիւռքում. արդեօք կը գայ այն օրը, երբ հայերն իրենց դառնութիւն չեն պատճառի մտաբերելու հին ասացուածքը «Անտառը կտրող կացնի կոթը միշտ էլ այդ նոյն անտառից է պատրաստուում»:

Վերադառնանք, սակայն, մեր բուն հիմնահարցին: Այս գրքի էջերում, որ կարդացում են մեծ հետաքրքրութեամբ՝ նաեւ ուղեկցող լարուածութեան թելադրանքով, շատ ուշագրաւ է յաւելուածի արաբ խմբագիր Մոհամէտ Ռիֆաաթ էլ Իմամի գրեթէ կերպարայնութեան հասնող անձնաւորութիւնը: Այս մտաւորականն է, ով կարելոր ներդրում ունի արաբերէն ամսօրեայի հրատարակութեան գործում: Պ. Թէրզեանի հետ համադրմամբ նա ներկայացնում է հայ-արաբական բարեկամութեան բարձր որակները, որոնք իրենց դրսեւորումներում ունեն աւանդութային ծալքեր եւ խորապէս բարոյական նկարագիր: 1998-2009 թթ. նա պատրաստակամութեամբ նուիրուել է արաբերէն յաւելուածի խմբագրման ու հրատարակութեան գործին: Եգիպտաբնակ եւ առհասարակ ամէն մի հայ մարդ շնորհակալութեան եւ երախտիքի զգացումներով պէտք է գնահատի նրա այլասիրական անշահախնդիր գործունեութիւնը սփիւռքի մեր մշակոյթի եւ մամուլի ասպարէզում: Եւ այս նոյն տրամաբանութեամբ պէտք է հայցի, ճիշտ այնպէս, ինչպէս այս տողերի հեղինակը, այդ մեծահոգի մարդուն երողամտութիւնը՝ ի տես անոպայ եւ անկառավարելի մերայիններից ոմանց պոռթկումների:

Վերջում կուզենայի աւելացնել, որ Պ. Թէրզեանի գրելառճը պարզ

է, մատչելի, բայց եւ միեւնոյն ժամանակ առաւել քան հակուած դէպի խոհը եւ ընդհանրացումը: Գիրքը մի պատմութիւն է իր առաքելութիւնը յաջողութեամբ իրականացրած, բայց եւ ընդհատուած ընթացք ունեցած մշակութային մէկ ընձիւղի մասին, եւ փառք Աստծոյ, ոչ բոլոր ընձիւղների: Սփիւռքն ունեցել է եւ ունի այս կարգի կորուստներ, բայց կարելորն այն է, որ դրանք հանրօրէն գիտակցուեն՝ նոյնի կրկնութիւնը կանխելու համար:

Թէկուզ եւ մէկ՝ բեկուած ճակատագրով հայկական պարբերականի օրինակով:

Sapienti sat!*

Ալբերտ Խառատեան
ՀՀ ԳԱԱ Թղթակից Անդամ,
Պատմագիտութեան Դոկտոր-Պրոֆեսոր

* Հասկացողին այսքանը բաւ է:

ՄՈՒՏՔ

Եգիպտահայ մամուլի պատմությունը ուսումնասիրողները գտած են որ եգիպտահայ առաջին պարբերականին՝ «Արմաւենի»ին, 1865 թուականին լոյս ընծայումէն մինչեւ մեր օրերը, Եգիպտոսի մէջ հրատարակուած են շուրջ 165 պարբերականներ: Անոնցմէ շատերուն մասին բաւարար մանրամասնություններ գոյութիւն չունին: Այս երեւոյթին պատճառը հարկ է փնտռել այն իրողութեան մէջ, որ տարբեր ժամանակաշրջաններու մէջ գործունէութիւն ծաւալած ազգային գործիչներ հետեւողական կերպով չեն արձանագրած իրենց ժամանակակից մամուլին պատմութիւնը: Այս «հասարակաց թերացում»ին մեղսակից չըլլալու մտահոգութեամբ, տողերս գրողը այս գրքոյկով կը փորձէ ներկայացնել պատմութիւնը «Արեւ»ի արաբերէն ամսօրեայ յաւելումին, որուն հիմնադրութեան եւ խմբագրական աշխատանքներուն մասնակից եւ գործակից եղած է անոր աւելի քան 11-ամեայ կեանքին ընթացքին:

«Արեւ»ի արաբերէն ամսօրեայ յաւելումին առաջին թիւը լոյս տեսաւ 1998 Յունուարին: Իսկ 2009 Ապրիլին լոյս տեսաւ անոր վերջին օրինական թիւը, որուն յաջորդեց 2009 Մայիսին լոյս տեսած «բռնաբարուած» թիւ մը, որմէ յետոյ յաւելումին հրատարակութիւնը յեղակարծօրէն եւ ընդմիշտ դադրեցաւ:

Արաբալեզու այս յաւելումին աւելի քան 11 տարի կանոնաւոր եւ անընդմէջ լոյս ընծայումէն եւ Եգիպտոսի ու արաբական աշխարհի մէջ գտած ջերմ ընդունելութենէն յետոյ, անոր շիջումը կը կարօտէր հրատարակիչ մարմնին կողմէ ատենին տրուելիք հրապարակային լուսաբանութեան մը, որուն, ըստ երեւոյթին, հարկը չտեսնուեցաւ:

Տեղին պիտի ըլլար նշել թէ յաւելումին շիջումէն յետոյ, ամէն անգամ որ տողերս գրողին հարց կը տրուէր թէ ինչո՞ւ «Արեւ»ի յաւելումին հրատարակութիւնը դադրեցաւ, պատասխանը կըլլար «վարչական պատճառներով»:

Այս պատասխանը քաղաքավար տարագումն է յաւելուածին հրատարակութեան ընդհատումէն անմիջապէս առաջ պատահած անհատատալի եւ ցաւալի իրադարձութիւններուն:

Այժմ, երբ առկէ ի վեր շուրջ չորսուկէս տարի անցած է եւ Ապրիլ 2010-էն սկսեալ Գահիրէի ՀԲԸՄ-ի արաբալեզու «Արեգ» ամսօրեան կը շարունակէ «Արեւ»ի յաւելուածին առաքելութիւնը, թերեւս կարելի ըլլայ աւելի առարկայօրէն լուսաբանել վերջնոյն շիջումի պարագաները:

Սակայն հաշուի առնելով որ «Արեւ»ի յաւելուածը այլեւս «պատմութեան անցած է», հաւանաբար աւելի նպատակայարմար պիտի ըլլայ նա՛խ ծանօթանալ անոր ծննդոցին եւ հրատարակութեան գործընթացին, եւ ապա միայն անդրադառնալ անոր շիջումի պարագաներուն:

Տեղեկագրական բնոյթ ունեցող ներկայ գրքոյկին յաջորդական երեք գլուխներով կը փորձուի վերոնշեալ նպատակները իրագործել:

Գրքոյկին երեք հիմնական գլուխներէն յետոյ, անոր Յաւելուածի բաժնին մէջ տեղադրուած են զանազան գրութիւններ, որոնք կրնան սատարել ներկայացուող հարցերուն առաւել ճիշդ եւ յստակ ընկալումին:

Այսպէս, Յաւելուածի բաժնին մէջ առաջին երկու գրութիւնները, իրենց արաբերէն բնագրէն թարգմանուած, հայ-իրանական յարաբերութիւններուն վերաբերեալ երկու յօդուածներ են:

Անոնցմէ առաջինը առանցքային նշանակութիւն ունի ո՛չ թէ իր բովանդակութեան, այլ անոր համար, որ պարբերականին հրատարակիչ մարմինը զայն պատրուակ գործածելով, դիմեց իրերայաջորդ անբացատրելի քայլերու, որոնք ի վերջոյ առաջնորդեցին յաւելուածին հրատարակութեան կասեցումին:

Ընթերցողը հայ-իրանական յարաբերութիւններուն վերաբերեալ վերոնշեալ զոյգ յօդուածները կարդալով, իր անձնական դատումները կատարելու կողքին, կրնայ նաեւ մօտաւոր պատկերացում մը ունենալ «Արեւ»ի արաբերէն յաւելուածին մէջ լոյս տեսած այլ նիւթեր շօշափող առաջնորդող յօդուածներու բնոյթին մասին:

Յաւելուածի բաժնին մնացեալ նիւթերը, որոնց մասին գրքոյկին մէջ ակնարկութիւն եղած է կարգ մը հարցերու արծարծումի ընթացքին, կը միտին լրացնել «Արեւ»ի շիջեալ յաւելուածին դերին եւ առաքելութեան համապատկերը:

Այս բոլորէն զատ, գրքոյկը կը պարփակէ նաեւ տարբեր առիթներ-

րով զանազան մարմիններու եւ անձերու կողմէ՝ գրուած կարգ մը հայերէն եւ արաբերէն նամակներու պատճենները՝ որպէս փաստագրական հիմք ներկայացուած անցուդարձերուն:

Լիայոյս ենք որ ընթերցողը գրքոյկը կարդալու աւարտին ամբողջական գաղափար մը կազմած պիտի ըլլայ «Արեւ»ի արաբերէն ամսօրեայ յաւելուածին «կենսագրական գիծեր»ուն մասին:

* * *

«Մոտք»ի բաժինը կ'աւարտենք, ըստ աւանդութեան, շնորհակալութիւն յայտնելով Տոքթ. Վաչէ Ղազարեանին՝ իր տնօրինած Մայրենի Հրատարակչականին միջոցով ներկայ գրքոյկին համակարգչային շարուածքը եւ էջադրումը բժախնդրօրէն իրագործելուն եւ իր տուած խորհուրդներուն համար:

Յունուար 2014

Պերճ Թերզեան

ԾԱԳՈՒՄ

1997-ի սկիզբները «Արեւ» օրաթերթի այդ ժամանակուայ խմբագիրը՝ Յովհաննէս Տէր Պետրոսեան¹ (այժմ ողբացեալ), հեռաձայնով հետսկապուելով տեղեկացուց թէ բացառիկ կարելիութիւն մը գոյութիւն ունի հրատարակելու «Արեւ»ի արաբերէն ամսօրեայ յաւելուած մը, որուն խմբագրութիւնը պատրաստ է ստանձնելու հայկական հարցերով հետաքրքրուող եգիպտացի մտաւորական Մոհամէտ Ռիֆաաթ Էլ Իմամ, որ մինչ այդ գրած էր իր մագիստրական թէզը՝ «Հայերը Եգիպտոսի Մէջ 19-րդ Դարուն» (Ալ Արման Ֆի Մասր Ֆիլզարն Էլ Թասէաաշար) խորագրով, զոր Գահիրէի ՀԲԸՄ-ը առանձին հատորով հրատարակած էր 1995-ին:

Տէր Պետրոսեան դիտել տուաւ թէ այս ծրագրին մասին քանիցս խօսած է «Արեւ»ի հրատարակութեան պատասխանատու մարմինն՝ Հայ Ազգային Հիմնադրամի² (այսուհետեւ ՀԱՀ) վարչութեան անդամներուն, որոնք ընթացք չէին տուած իր առաջարկին:

Մոհամէտ Ռիֆաաթ Էլ Իմամին մինչ այդ ծանօթ էի եւ իր խնդրանքով կարդացած վերոյիշեալ հատորը, նախքան անոր լոյս ընծայումը:

Երբ «Արեւ»ի արաբերէն ամսօրեայ յաւելուածին մասին Մոհամէտ Ռիֆաաթի կարծիքը շօշափեցի, ան պատրաստակամութիւն յայտնեց յաւելուածին խմբագրութիւնը ստանձնելու եւ խոստացաւ նաեւ աշ-

¹ Յովհաննէս Տէր Պետրոսեան (1931-2012) «Արեւ»ի խմբագիր (1990-2002):

² Հայ Ազգային Հիմնադրամ (ՀԱՀ) - 1942-ին հիմնուած, ՌԱԿ-ի հովանաւորութիւնը վայելող մշակութային միութիւն, որ ունեցած է գլխաւորաբար կրթական եւ հրատարակչական գործունէութիւն: 1969-ի Հոկտեմբերին «Արեւ»ի Բարեկամներու Խմբաւորումը (1949-ին ՌԱԿ-ի Եգիպտոսի Շրջանային Վարչութեան անդամներէն կազմուած սակայն չգրանցուած կառոյց), որ մինչ այդ թերթին պատասխանատու եւ հոգատար մարմինն էր, զայն փոխանցեց ՀԱՀ-ին: Այս փոխանցումը իրաւասու մարմիններուն կողմէ վաւերացուեցաւ 1971-ի Դետեմբերին: Այդ փոխանցումէն առիկն ՀԱՀ-ի գլխաւոր գործունէութիւնը դարձաւ «Արեւ»ի հրատարակութիւնը:

խատակիցներ գտնել. խոստում՝ զոր շուրջ տասնամեկուկես տարի յարգեց, ամսօրեային շուրջ համախմբելով եգիպտացի մտաւորականներ, որոնց կարգին երբեմն կային հոչակաւոր անուններ: Նոյնպէս, փորձեց հնարաւորին սահմանին մէջ ապահովել կարգ մը եգիպտահայերու աշխատակցութիւնը:

Տողերս գրողը այդ ժամանակ ՀԲԸՄ-ի Եգիպտոսի Շրջանակային Յանձնաժողովի ատենապետութեան կողքին, կը վարէր ՀԲԸՄ-ի Գահիրէի Մասնաճիւղին ատենապետութիւնը: Գահիրէի ՀԲԸՄ-ը միայն մէկ տարի առաջ կրցած էր իրագործել մեծանուն բարերարուհի Սաթենիկ Չագըրի նուիրատուութիւնը եւ իր կազմական կանոնագիրը կը վերամշակէր, որպէսզի ընդգրկէ ընկերային, մշակութային եւ բարեսիրական այն լայն գործունէութիւնները, որոնք ցարդ կը տարուին:

Յովհաննէս Տէր Պետրոսեանի եւ Սոհամէտ Ռիֆաաթի հետ խօսելէ յետոյ, դիմեցի «Արեւ»ի շրջանակի ատենի ղեկավար Վահագն Տեփոյեանին եւ իր տիկնոջ՝ Ալիսին³, որոնց հետ սերտ յարաբերութիւն ունեցած եմ 1960-ական թուականներէն՝ Հայ Գեղարուեստասիրաց Միութեան⁴, Հայ Ազգային Հիմնադրամի եւ «Արեւ»ի մէջ երկար տարիներ գործակցելով:

Վահագն Տեփոյեանը շատ դրական մօտեցում ցուցաբերեց «Արեւ»ի արաբերէն յաւելուածին հրատարակութեան գաղափարին: Սակայն ամիսները կը թաւալէին առանց որ Հայ Ազգային Հիմնադրամի վարչութիւնը գործնական քայլ մը առնէր:

* * *

1997 Սեպտեմբեր 11-20-ի ընթացքին Գահիրէի մէջ տեղի կունենար եգիպտահայ Գալուստեան, Նուպարեան եւ Պօղոսեան ազգային վարժարաններու նախկին աշակերտներու հերթական միջգաղութային

³ Երկարամեայ մշակութային գործունէութիւն ունեցած է մասնաւորաբար Հայ Գեղարուեստասիրաց Միութեան մէջ, որուն վարչութեան փոխ ատենապետը եղած է: Նոյնպէս, 1974-ին, 10 ամիս հմտօրէն վարած է «Արեւ» օրաթերթի խմբագրութիւնը ի բացակայութեան պատասխանատու խմբագրին, որ Հայաստան մեկնած էր պատրաստելու եւ պաշտպանելու իր տոքթորական թէզը:

⁴ Հայ Գեղարուեստասիրաց Միութիւն (ՀԳՄ): 1920-ին հիմնուած ՌԱԿ-ի հովանաւորութիւնը վայելող, Գահիրէի կեդրոնը գտնուող ընկերային եւ մշակութային առաջատար ակումբ: Տասնամեակներ շարունակ եղած է համայնքին մտաւորական ընտրանիին ժամադրաւայրը:

վերահանդիպումը,⁵ որուն կը մասնակցէին բացի Եգիպտոսէն՝ Գանատայէն, Միացեալ Նահանգներէն, Եւրոպայէն եւ Աւստրալիայէն բազմաթիւ շրջանաւարտներ, որոնց ընդհանուր թիւը կը հասնէր շուրջ հինգ հարիւրի:

Այդ վերահանդիպումին առիթով կազմակերպուած բազմաթիւ ձեռնարկներուն ծիրին մէջ, 14 Սեպտեմբեր 1997-ին նախատեսուած էր ՀՀ-ի Եգիպտոսի դեսպանատան մէջ տրուելիք քոքթէյլ-ընդունելութիւն մը, որուն հրաւիրուած էին վերահանդիպումի ձեռնարկներուն արտասահմանի եւ Եգիպտոսի բոլոր մասնակիցները, ինչպէս նաեւ դեսպանատան միջոցով բազմաթիւ բարձրաստիճան եգիպտացի պետական պաշտօնատարներ:

Ընդունելութեան կազմակերպումը հաւանաբար կը հետապնդէր երկու նպատակ:

Առաջինը՝ արտասահմանէն եկած հիւրերուն առիթ ընծայել որ այցելէն ՀՀ Եգիպտոսի դեսպանատան նոր եւ մնայուն նստավայրը, ուր փոխադրուած էր դեսպանութիւնը Մայիս 1996-էն սկսեալ:

Երկրորդը՝ ՀՀ Եգիպտոսի օրուան դեսպանը՝ Տոքթ. Էդուարդ Նալպանտեան կը նպատակադրէր այդ բացառիկ առիթը օգտագործել, եգիպտացի բարձրաստիճան պաշտօնատարներուն ցոյց տալու եգիպտահայութեան եւ ընդհանրապէս հայութեան ներուժը Եգիպտոսի թէ արտասահմանի մէջ:

Եգիպտոսի արտաքին գործերու նախարար Ամր Մուսա չկարենալով այս ընդունելութեան անձամբ ներկայ գտնուիլ, արտաքին գործե-

⁵ Յիշեալ հաւաքը 1983-էն 2011-ի միջեւ տարբեր քաղաքներու մէջ տարբեր կազմակերպիչներու նախաձեռնութեամբ կայացած 15 հաւաքներու շարքին 10-րդն էր: Հաւաքները սկսած են Գալուստեան Ազգային Վարժարանի աշակերտներու նախաձեռնութեամբ եւ մինչեւ 1991 կայացած՝ 6 անգամ Գանատայի եւ մէկ անգամ ՄՆ-ի մէջ: Ապա, 1993-ին եւ 1995-ին՝ յաջորդաբար ՄՆ-ի եւ Աւստրալիոյ մէջ, Գալուստեան եւ Նուպարեան Ազգային Վարժարաններու աշակերտներու մասնակցութեամբ: 1997-ին, Գահիրէի հաւաքին, նախորդ երկու վարժարաններու աշակերտներուն միացած են նաեւ Աղեքսանդրիոյ Պօղոսեան Ազգային Վարժարանի աշակերտները: 1999-էն սկսեալ հաւաքներուն մասնակցելու հրաւիրուած են բոլոր եգիպտահայ վարժարաններու աշակերտները: 1999-ին եւ 2005-ին հաւաքներ կայացած են Գանատա, 2003-ին եւ 2008-ին Հայաստան, իսկ 2011-ի հաւաքը կայացած է Սպանիայէն սկսող Միջերկրականի վրայ նաւային շրջապըտոյտի մը ընթացքին: 1983-ին՝ առաջին հաւաքին, մասնակցած է 30 հոգի, 1999-ին Մոնրէալի հաւաքին մասնակիցներու թիւը հասած է իր բարձրակէտին՝ 1500 հոգի:

րու նախարարութեան ելրոպական հարցերու ենթաքարտուղար դեսպան Մոհամէտ Ֆաթիի էլ Շազլին փոխանորդելով զինք, կարդաց ներկաներուն ուղղուած նախարարին ուղերձը:

Ուղերձին մէջ արտաքին գործերու նախարարը ջերմօրէն կոչջունէր աշխարհի չորս ծագերէն իրենց ծննդավայրը (հայրենիքը) այցելող եգիպտահայերը, կանդրադառնար Եգիպտոսի հանդէպ անոնց ունեցած կարօտագին եւ ջերմ զգացումներուն: Ան նոյնպէս կանդրադառնար պատմութեան ընթացքին երկրի ղեկավար դիրքերուն մէջ հայութեան ունեցած ներկայութեան:

Ուղերձին մէջ յայտնուած բազմաթիւ դրական արտայայտութիւններէն իր շահեկանութեան համար կը մէջբերենք հետեւեալ հատուածը. «Եգիպտեհայկական փորձը արժանի է ակադեմական ուսումնասիրութեան, իբրեւ երկու ազգային խմբաւորումներու լիակատար գործակցութեան օրինակ ընդմէջ մեծամասնութեան եւ փոքրամասնութեան, որոնք միասին կը կազմեն ներդաշնակ հիւստածք մը, որուն եզակիութիւնը կը կայանայ այն բանին մէջ, որ շնորհիւ մեծամասնութեան թոյլատու եւ փոքրամասնութեան հպարտ կեցուածքներուն, ստուար մեծամասնութիւնը չէ ճմլած կամ լուծարած զայն: Այդ պատճառով իսկ ես կը հաւատամ որ իր ժողովուրդին շնորհիւ Հայաստանը կրնայ դառնալ կամուրջ մը, որ կը միացնէ Անկախ Երկիրներու Քոմընուելթը (ԱՊՀ) եւ արաբական այն երկիրները, ուր հայերը բնակութիւն հաստատած են»:

Նախարարին ուղերձը կաւարտէր չորս առաջարկներով, որոնցմէ չորրորդը զարմանալի գուգադիպութեամբ մը կը թելադրէր հրատարակել պարբերաթերթ մը արաբերէն, հայերէն եւ սփիւռքեան լեզուներով, որ տարածէ Եգիպտոսի լուրերը եւ անոր շունչը:

Քոքթէյլ-ընդունելութիւնը ըստ ընկալեալ սովորութեան տեղի կունենար յոտնկայս:

Բոլոր ներկաները կը հետեւէին ուղերձին ընթերցումին: Տողերս գրողը ամպիոնին մօտերն էր: Երբ ուղերձին մէջ նշուած պարբերաթերթին վերաբերեալ հատուածը լսուեցաւ, ինքնաբերաբար ետեւ դարձայ եւ աչքերս հանդիպեցան քանի մը շարք անդին կանգնած Վահագն Տեփոյեանին հայեացքին: Երկուքս անխօս զիրար հասկցանք: Մեր մտածումները այդ պահուն նոյն յաճախականութեան վրայ կը գտնուէին:

* * *

Նշեալ ընդունելութենէն մօտաւորապէս շաբաթ մը անց, «Արեւ»ի արաբերէն ամսօրեայ յաւելուածին ծրագիրը քննարկելու համար, Կիրակի օր մը կէսօրէ վերջ գաւաթ մը սուրճի շուրջ մեր տունը հաւաքուեցանք Վահագն Տեփոյեանը եւ տիկինը՝ Ալիսը (ՀԱՀ-ի ատենադպրուհի), Կարպիս Եազըճեանը (ՀԱՀ-ի ատենապետը)⁶ եւ ՀԱՀ-ի գանձապահ Նորայր Տէօվլէթեանը⁷ եւ տիկինը:

Ներկաներուն փոխանցեցի Սոհամէտ Ռիֆաաթի հետ եղած խօսակցութեան մանրամասները եւ յայտնեցի անոր օժանդակելու իմ պատրաստակամութիւնս: Հարց ծագեցաւ թէ ՀԱՀ-ի վարչութեան կողմէ ո՞վ պատասխանատու պիտի ըլլայ թերթին բովանդակութեան հետեւելու:

Ներկաները, իբր մօտիկ անձ, այդ ուղղութեամբ զիս նկատի ունեցան: Այս մասին առարկեցի թէ ես պատրաստ եմ հետեւելու պարբերաթերթին բովանդակութեան, սակայն պաշտօնականութիւնները յարգելու համար նախընտրելի է որ ՀԱՀ-ի վարչութեան անդամ մը յանձն առնէ այդ պարտականութիւնը:

Յետ կարծիքներու փոխանակութեան, ՀԱՀ-ի ատենապետ Կարպիս Եազըճեան յանձն առաւ պարբերաթերթին բովանդակութեան հետեւիլ:⁸

ՀԱՀ-ի վարչութեան այդ օր ներկայ եղող անդամները որոշեցին «յաւելուած»ին հարցը ՀԱՀ-ի վարչութեան լրիւ կազմով գումարուած նիստի մը բովէն անցընելէ յետոյ, պաշտօնական նամակով զայն ներկայացնել Գահիրէի ՀԲԸՄ-ի վարչութեան:

Գահիրէի ՀԲԸՄ-ի վարչութիւնը այս ուղղութեամբ կը ստանար ՀԱՀ-ի վարչութեան 28 Սեպտեմբեր 1997 թուակիր նամակը (տեսնել էջ 26 եւ 27), որուն բովանդակութիւնը լիովին կը բացատրէր նախատեսուած ծրագրին գործադրութեան մանրամասները:

Այդ նամակով եղած առաջարկը յաջորդական քանի մը ժողովներու ընթացքին բազմակողմանիօրէն քննարկելէ յետոյ, Գահիրէի ՀԲԸՄ-ի

⁶ Նոյն ատեն՝ Կոկանեան Սրահի պատուոյ ատենապետ:

⁷ Նոյն ատեն՝ Գահիրէի ՀԲԸՄ-ի վարչութեան փոխ ատենապետ:

⁸ ՀԱՀ-ի վարչութիւնը տողերս գրողին ուղղուած 20 Դեկտ. 1999 թուակիր նամակով կը տեղեկացնէր թէ «իր կողմէ պատասխանատու նշանակած է երկարամեայ վարչական անդամներէն պր. Նորայր Տէօվլէթեանը», որ այնուհետեւ պիտի շարունակէր ատենապետ Կարպիս Եազըճեանի՝ պարբերաթերթին բովանդակութեան հետեւելու մինչ այդ ունեցած յանձնառութիւնը:

26

Պատկերասրահ՝ Ընկերային Գործող
Նախարարություն ք. 204 պաշտոնա-
գրով 3 Սպիտակ Հյւ Հայտով փողոց —
Գոսիթրի (Երկրպագ) Հրատարակ 38756
— փոստարկ 1060 Ալիք՝ 26, Նեպի
Տամիլի — Հեռ - 28202

ՀԱՅ ԱՋԳԱՅԻՆ ՀԻՄՆԱԴՐԱՄ

Ի ՊԱՐՏԱՆ ԿՐԹԱՅԻՆՈՒԹՅԱՆ ԵՒ ԸՆԴԵՐԱՅԻՆ ՊԱՏՃԱՆՆԵՐՈՒ

Դասերի 28 Սեպտ. 1997

Պատուարժան

Վարչութիւն Գաւիթի Հ.Բ.Ը. Միութեան

Մեծայարգ ատենապետ՝ Պրն. Պերճ Թերզեան և անդամներ

Ծանօթ է թէ Հ.Բ.Ը. Միութիւնը, Եղիպտահայ գաղութի կրթական
մշակութային, հասարակական կեանքը աշխուժացնելու նպատակով, նիւթա-
պէս կ'օժանդակէ վերոնշեալ գործունէութեանց առնչուող՝ ներկայացուած
ծրագրերներու իրագործման:

Այս իրողութենէն մեկնելով, Հայ Ազգային Հիմնադրամի վարչութիւնը
սոյն խնդրագիրը կը ներկայացնէ, "Արեւ" օրաթերթին կողքին արաւերէն
լեզուով տասնմեկ Էջնոց պրակի մը հրատարակութեան ծախսերուն ձեռ
օժանդակութեան համար:

Վարչութիւնն կը նախատեսէ ամիսը անգամ մը լոյս ընծայել տուեալ
պրակը, զոր պիտի խմբագրէ եղիպտացի պատմագէտ՝ Մոհամէտ Ռիֆաաթ Հլ
Իմամ, մնայուն օգնականի մը օժանդակութեամբ և եղիպտացի ծանօթ
լրագրողներու գործակցութեամբ:

Ըստ Մոհամէտ Ռիֆաաթի պատրաստած տեղեկագրին, պրակին հրատա-
րակութեան ծախսերուն գնահատումը հետեւեալն է: Խմբագրութեան ծախս,
ներառեալ օգնականին և լրագրողներու պատուագին (իւրաքանչիւր պրակի
համար) 1500 Ե. Ոսկի: Առաքումի ծախս, որ կը պարփակէ Եղիպտոսի և
Արաբական երկիրներու համայնարաններու, մատենադարաններու, մշակու-
թային կեդրոններու, մամուլի և դեսպանատուններու հասցեագրուած առաքման
ծախսերը, առ այժմ

500 Ե. Ոսկի

Շարդէք և տպագրական ծախս

Իւրաքանչիւր թիւի համար

1000 Ե. Ոսկի

ըստ մեզի ներկայացուած մատուցումներուն:

Ծախսերու ընդհանուր գումար՝ ամսական

3000 Ե. Ոսկի

Պատկերասրահ՝ Ընկերային Դաքմայ
Նախադրություններ Գ. 204 պարսպա-
գրամ 2 Մալիմալի էլ Լալալի փողոց —
Գանձար (Եզրագրում) Լեռնաձագ 38700
— Փաստաթուղթ 1090 ԱզԷ՝ 26, Նեպի
Տանիլի — Լեռն - 98202

ՀԱՅ ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԻՄՆԱԴՐԱՄ

Ի ՂԱՅԱՅԻՆ ԽՈՐԱԿՈՒԹՅԱՆՈՒՆ ԵՒ ԸՆԿԵՐԱՅԻՆ ՂԱՄԱՆԱԳՐՈՒՄ

Դաճարի

Հասկնալի է, թէ այս ծրագրին նպատակն է, եզրկտացի Արար և Հայ
ժողովուրդներու միջեւ բարեկամական կապեր ստեղծել և զանոնք ամրացնել,
տուեալ ժողովուրդներուն ծանօթացնելով Հայ ժողովուրդին ազգային ժա-
ռանգութիւնը, արուեստը, մշակոյթը, պատմութիւնը իր վերելքներով, ան-
կումներով ու ողբերգութիւններով, ինչպէս նաեւ մեր ժողովուրդին առանձնա-
յատկութիւնները և զիմորոշ գիծերը:

Հետեւաբար կը սիրենք յուսալ, թէ պնահատելի գտնելով սոյն նախա-
ձեռնութեան ազգագրու կարեւորութիւնը, կը բարեհաճիք ընթացք տալ մեր
խնդրանքին և հոգալ պրակի հրատարակութեան ամբողջական ծախսերը:

Յաջողութեան մաղթանքներով և կանխայայտ շնորհակալութեամբ

Ի դիմաց՝

ՀԱՅ ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԻՄՆԱԴՐԱՄԻ

ՎԱՐՁՈՒԹԵԱՆ

Ատենադպրուհի

ԱԼԻՍ ՏԵՓՈՅԵԱՆ

Ալիս Տեփոյեան

Ատենապետ

ԿԱՐՊԻՍ ԵԱԶԸՃԵԱՆ

Կարպիս Եազձեան

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ

Հ.Գ. Կը ներփակենք Մոհամէտ Ռիֆաաթի պատրաստած տեղեկագիրը և
երեք տպարաններու մատուցումները:

վարչությունը 24 Հոկտեմբեր 1997 թուակիր իր նամակով ՀԱՀ-ի վարչության կը տեղեկացներ իր համաձայնությունը «Արեւ»ի արաքերէն ամսօրեայ յաւելուածին հրատարակութեան պիտճէին մասնակցելու 90% բաժինով (որ այդ ժամանակ համագոր էր տարեկան Ե.Ո. 32.500-ի), այն հասկացողութեամբ որ պիտճէին մնացեալ 10% բաժինը հոգայ ՀԱՀ-ը:

Այս յատկացումը, որ կը նախատեսուէր կատարել Գահիրէի ՀԲԸՄ-ի Սաթենիկ Չազըր Հիմնադրամի պիտճէն, պայմանաւորուած էր ՀԱՀ-ի այն յանձնառութեամբ, թէ ամսօրեայ յաւելուածը պիտի տպուէր տարին 12 թիւ, իւրաքանչիւրը 1000 օրինակով եւ անվճար պիտի բաժնուէր «Արեւ» օրաթերթի ընթերցողներուն, ինչպէս նաեւ դրկուէր համալսարաններու գրադարաններու, մշակութային կեդրոններու, մշակոյթի պալատներու, հանրային գրադարաններու, թերթերու, գրողներու եւ մտաւորականներու:

Նախատեսուած էր նաեւ որ յատկացումին գումարը ըլլայ համեմատական իւրաքանչիւր տարուան ընթացքին լոյս ընծայուելիք հերթական թիւերուն քանակին հետ:

Այստեղ թերեւս տեղին պիտի ըլլար, առ ի տեղեկութիւն, արձանագրել կարգ մը նկատառումներ հարցերու մասին, որոնք արծարծուեցան «Արեւ»ի արաքերէն ամսօրեայ յաւելուածին պիտճէին վաւերացման վերաբերեալ Գահիրէի ՀԲԸՄ-ի կատարած քննարկումներուն ընթացքին:

Այսպէս, ոմանք հարց կու տային թէ ինչո՞ւ ՀԲԸՄ-ը ինք առանձին յանձն չէր առներ լոյս ընծայուելիք պարբերականին հրատարակութիւնը:

Պատասխանը այն էր, որ նախաձեռնութիւնը եկած էր «Արեւ»ի հրատարակիչ մարմինէն: Առաւել, նոր պարբերականի մը համար արտօնագիր ստանալը գրեթէ անկարելի էր, մինչդէռ արդէն 82 տարիէ ի վեր հրատարակուող թերթի մը յաւելուածին լոյս ընծայումը արտօնագրի հարցը ինքնաբերաբար կը շրջանցէր: Կար նաեւ բովանդակութեան հարցը: Հրատարակուելիք պարբերականին մէջ հաւանաբար լոյս պիտի տեսնէին քաղաքական բնոյթի յօդուածներ, որոնք «Արեւ»ի յաւելուածին պարագային կրնային բնական թուիլ, մինչդէռ ՀԲԸՄ-ի պարագային՝ որպէս բարեսիրական միութիւն, նոյն բնոյթի յօդուածներ պարունակող հրատարակութիւն մը կրնար անյարմար ըլլալ:

Յամենայնդէպս, անցեալ դարավերջին ՀԲԸՄ-ի եւ «Արեւ»ի միջեւ

յառաջացող այս առընչությունը իր նախընթացը ուներ:

Արդարեւ, շատեր անտեղեակ են երկու կառոյցներուն միջեւ անցեալին գոյութիւն ունեցած այլ առընչութիւններէն:

Ծանօթ է որ ՀԲԸՄ-ը հիմնուած է Եգիպտոսի մէջ (Գահիրէ) 15 Ապրիլ 1906-ին, իսկ «Արեւ»ի առաջին թիւը լոյս տեսած է դարձեալ Եգիպտոսի մէջ (Աղեքսանդրիա) 11 Մայիս 1915-ին, շնորհիւ եգիպտական կառավարութեան մօտ ՀԲԸՄ-ի հիմնադիր Պօղոս Նուպարի տուած երաշխաւորութեան: Թերթը յետագային եւս վայելած է Պօղոս նուպարի զօրավիգը, նոյն ատեն ան լայնօրէն արձագանգած է ՀԲԸՄ-ի գործունէութեան:

Այս ուղղութեամբ կը վկայակոչենք «Արեւ»ի սկզբնական տարիներու թիւերուն մէջ պարբերաբար լոյս տեսած հետեւեալ յայտարարութիւնը. «ԱՐԵՒ Եգիպտոսի միակ հայաթերթն է, որ օրը օրին կը հրատարակէ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ԸՆԴՀ. ՄԻՈՒԹԵԱՆ կեանքն ու գործը»:

Այս մասին հետաքրքրուած ընթերցողը կը յղենք նաեւ Հայաստանի Ազգային Գրադարանի կայքէջին վրայ մուտքագրուած «Արեւ»ի թուայնացած հաւաքածոյին (1915-2000) ծանօթագրութեան էջին, ուր եւս ի միջի այլոց նշուած է «Պարբերականը Եգիպտոսի միակ հայաթերթն է եղել, որը օրը օրին ներկայացրել է ՀԲԸՄ-ի գործունէութիւնը»:

Միւս յատկանշական երեւոյթը այն է, որ 1906-ին Պօղոս Նուպարի գլխաւորած ՀԲԸՄ-ի հիմնադիր ժողովին մաս կը կազմէին կարեւոր պաշտօններու վրայ երեք անձեր յանձինս Երուանդ Աղաթօնի (համատեղութեան կարգով փոխ նախագահ⁹), Տոքթ. Նազարէթ Տաղաւարեանի (համատեղութեան կարգով ատենադպիր¹⁰) եւ Մկրտիչ Անդրանիկեանի (գանձապահ), որոնք յետագային յարած են ռամկավար գաղափարաբանութեան:

Հեռաւոր անցեալէն վերադառնալով մօտիկ անցեալին, նշենք թէ արաբական աշխարհի մեծագոյն պետութեան մայրաքաղաք եւ արաբական մշակոյթի կարեւորագոյն ոստաններէն Գահիրէի մէջ, ՀԱՀ-ի նախաձեռնութեամբ, Գահիրէի ՀԲԸՄ-ի բարոյական եւ նիւթական սատարով եւ Մոհամէտ Ռիֆաաթ Էլ Իմամի հմուտ խմբագրութեամբ, կը սկսէր արաբ ընթերցողին ուղղուած «Արեւ»ի արաբերէն ամսօրեայ

⁹ Միւս փոխ նախագահն էր Եագուպ Արթին Փաշա:

¹⁰ Միւս ատենադպիրն էր Գրիգոր Եղիայեան:

«ԱՐԵՒ»Ի ԱՐԱՔԵՐԷՆ ԱՄՍՕՐԵԱՅ ՅԱԵԼՈՒԾՈՒ

յաւելլուածին հրատարակութիւնը, որուն անդրանիկ թիւը լոյս կը տեսնէր Յունուար 1998-ին:

Յաջորդ գլուխին մէջ պիտի փորձենք պարզել անոր հրատարակութեան գործընթացին վերաբերեալ կարգ մը մանրամասներ:

ՃԱՌԱԳԱՅԹՈՒՄ

Ներկայ տեղեկագրությունը «Արեւ»ի արաբերեն ամսօրեայ յաւելուածին ծնունդին եւ շիջումին պարագաները լուսաբանելու կողքին, եւ թերեւս անկէ աւելի, կը նպատակադրէ հայ մամուլի պատմութեամբ հետաքրքրուողներուն գաղափար մը տալ եգիպտահայ մամուլի տարեգրութեան մէջ եզակի համարուող այս պարբերականին մասին, ուրուագծելով անոր անցած աւելի քան 11-ամեայ ուղին (137 թիւ), փորձելով ներկայացնել անոր առաջադրութիւնները, արեւելումը, բովանդակութիւնը, դիմակալած դժուարութիւնները եւ անոր մասին յայտնուած կարգ մը օտարներու եւ հայերու մասնագիտական կարծիքները:

* * *

16 էջով հրատարակուիլ սկսած յաւելուածին առաջին թիւին կողքին վրայ լոյս կը տեսնէր Եգիպտոսի ժամանակակից պետութեան հիմնադիր Սոհամէտ Ալի Փաշայի «վստահելի խորհրդական եւ միակ բարեկամ» ու անոր Առետտուրի եւ Եւրոպական Հարցերու անդրանիկ նախարար (Նազըր Ալ Թիճարա Ուալ Ումուր Ալ Աֆրանճիա 1826-1844) Պօղոս Պէյ Եուսուֆի նկարը: Յաւելուածին ներսը այդ նկարին մասին գրուած ծանօթագրութեան մէջ, խմբագիրը կը յիշէր թէ Պօղոս Պէյ Եուսուֆ Եգիպտոս եկած էր 1798-ին եւ այդ գալստեան 200-րդ տարեդարձին կը զուգադիպէր «Արեւ»ի արաբերեն ամսօրեայ յաւելուածին լոյս ընծայումը:

Յաւելուածին առաջին թիւը կը սկսէր պատասխանատու խմբագրին «Երկունքի Ցաւերը ... Եւ Ծնունդը» խորագիրը կրող առաջնորդող յօդուածով, ուր կը յիշուէին եգիպտահայ համայնքին ունեցած երկու ոսկեդարերը՝ Ֆաթիմեան շրջանին (969-1117) եւ 19-րդ դարուն, կը խօսուէր հայերու եւ եգիպտացիներու փոխյարաբերութիւններուն մասին, կը ներկայացուէին պարբերականին գոյատման դրդապատճառները եւ անոր առաջադրած ուղին:

Առաջնորդող յօդուածին կը յաջորդէր «Պատմական Վկայութիւն» վերտառութեամբ գրութիւն մը, ուր մէջբերումներ կային Եգիպտոսի արտաքին գործերու նախարար Ամր Մուսայի նախապէս յիշուած ուղերձէն, որ Սեպտեմբեր 1997-ին կարդացուած էր ՀՀ Գահիրէի դեսպանատան մէջ եգիպտահայ վարժարաններու շրջանաւարտներուն հերթական հաւաքին առիթով տրուած ընդունելութեան ընթացքին:

Հրատարակութեան մնացեալ մասը կ'ընդգրկէր հայ եւ եգիպտացի աշխատակիցներու կողմէ հայկական եւ եգիպտական նիւթերու վերաբերեալ յօդուածներ:

* * *

Եգիպտահայ մտաւորական եւ բանասէր բարեկամ մը, ակնարկելով «Արեւ»ի յանդիմանալի բովանդակութեան, կը պնդէր թէ ան պարտէր միայն հայկական նիւթերու անդրադառնալ եւ օրինակ կը բերէր Գահիրէի կիպրական դեսպանատան հրատարակած լրատու շրջաբերականը, որ միայն Կիպրոսի մասին խօսելով հանդերձ, հետաքրքրական բովանդակութիւն ունէր:

Դժուար էր ամէն մարդ հաշտեցնել այն տեսակետին հետ, թէ անպատեհ պիտի ըլլար որ լիիրաւ եգիպտացիներէ կազմուած եգիպտահայ համայնքին ծոցէն արաբերէնով լոյս տեսնող, արաբ ընթերցողին ուղղուած պարբերական մը մի միայն հայկական նիւթեր ներկայացնէր:

Աւելի բնական պիտի ըլլար որ հայ եւ արաբ յարաբերութիւնները կամրջելու կոչուած պարբերական մը, հայկական նիւթերու զուգահեռ, ընդգրկէր նաեւ եգիպտացի կամ արաբ շրջապատին պատմութեան, մշակոյթին եւ ընկերային հարցերուն վերաբերեալ յօդուածներ ու հաղորդակից դառնար իր շրջապատին տենչերուն եւ յոյզերուն: Ճիշդ եւ արդար չէ ամենայն բարեմտութեամբ ակնկալել որ մեր շրջապատը հետաքրքրուի հայութեամբ, մեր հարցերով եւ, ի հարկին, զօրավիգ կանգնի մեր իրաւունքներուն, պարզապէս որովհետեւ անոնք արդար իրաւունքներ են, երբ մենք չենք հետաքրքրուիր այդ շրջապատին հարցերով:

Օրինակ, երբ օտարներու խօսինք Հայկական Յեղասպանութեան մասին, մեր տեսակետը աւելի ընդունելի եւ լսելի կ'ընայ դառնալ, եթէ այդ մասին խօսինք այլ ցեղասպանութիւններու ընդհանուր համաշարադրանքին մէջ եւ որպէս համամարդկային մտահոգութիւններու մաս կազմող հարց:

Նոյնպես, երբ հայկական իրաւունքներուն մասին խօսք կ'ուղղենք եգիպտացի կամ արաբ հասարակութեան, մեր ըսածը աւելի ընկալելի եւ աւելի ազդու կրնայ դառնալ, եթէ զուգահեռներ կատարենք Պաղեստինեան Հարցին եւ մեր հարցին միջեւ:

Յաւելլուածին որդեգրած այս տեսակէտին իրաւացիութիւնը հաստատուեցաւ 9 տարի վերջ, երբ եգիպտական մամուլի մասնագէտ մը, 2007-ին, «Արեւ»ի արաբերէն յաւելլուածի առաջին 100 թիւերուն բովանդակութեան մասին պատրաստեց ուսումնասիրութիւն մը, որուն նախաբանը գրող Գահիրէի Համալսարանի Լրատուամիջոցներու Բաժնի մամուլի դասախօսուիին իր գրութեան մէջ կ'ակնկալէր որ «Արեւ»ի արաբերէն յաւելլուածը երբ իրաւացիօրէն խօսի Հայկական Յեղասպանութեան մասին, զուգահեռաբար արտայայտուի նաեւ պաղեստինեան ողբերգութեան մասին:

Նշեալ ուսումնասիրութեան պիտի անդրադառնանք աւելի ուշ:

* * *

Յաւելլուածին առաջին թիւը լոյս տեսնելէն անմիջապէս յետոյ, տողերս գրողին համար նոր եւ չնախատեսուած կացութիւն մը կը ստեղծուէր:

Եգիպտոսի եւ Հայաստանի միջեւ մշակութային յարաբերութեան ծիրին մէջ, 1998-ի սկիզբը հայրենի արուեստագէտներու 45 հոգիւնոց խումբ մը, եգիպտական կառավարութեան հրաւերով Եգիպտոս գալով, 11-16 Յունուարի ընթացքին ելոյթներ կ'ունենար Գահիրէի, Աղէքսանդրիոյ եւ Լուքսորի մէջ:

Լուքսորի իբրեւ ելոյթի վայր, ընտրութիւնը յատկանշական էր: 1997-ի Նոյեմբեր 17-ին Լուքսորի մէջ գտնուող փարաւոնական տաճարներէն մէկուն առջեւ իսլամ ծայրայեղականներու կողմէ գործադրուած ահաբեկչական գործողութեան մը զոհ գացած էին 58 օտարազգի զբօսաշրջիկներ: Այդ տխուր իրադարձութենէն յետոյ Լուքսորը սուգի մէջ կը մտնէր եւ բոլոր կարգի ձեռնարկները կ'առկախուէին:

Նշեալ առկախումը առաջին անգամ կը խզուէր տեղւոյն վրայ հայրենի խումբին ունեցած գեղարուեստական ելոյթով: Այս առիթով Լուքսորի քաղաքապետը խօսք առնելով կը յայտարարէր թէ «այս փառատօնը վերադարձուց Լուքսորի դէմքին ժպիտը»:

Յաւելլուածին խմբագիրը կը պնդէր որ հայրենի խումբին յիշեալ ելոյթներուն անդրադարձը անպայման հայու մը կողմէ գայ, եւ յարմար կը դատէր որ ես գրէի այդ մասին:

Յանելուածին հրատարակութեան գործին մասնակցութիւնս նախատեսուած էր որ սահմանափակուէր տպագրական վերջին փորձին կողքէ կողք ընթերցումով, ճշդելու համար հայկական եւ օտար անձնանուններու եւ տեղանուններու գրելաձեւը եւ սրբագրելու նախորդ փորձերէն սպրդած վրիպակները, եթէ ըլլային: Այնուհետեւ փորձը տպարան երթալէ առաջ, ըստ համաձայնութեան, պարտէր երթալ հրատարակիչ մարմնի ատենապետ Կարալիս Եագրճեանին, որպէսզի տեղեկանայ անոր բովանդակութեան: Այս բոլորին մէջ յօդուած գրելուս մասին խօսք չկար:

Ճիշդ է որ անցեալին եզիպտական մամուլին մէջ լոյս տեսած հայութեան աննպաստ կարգ մը յօդուածներու որպէս պատասխան արաբերէնով բողոքի նամակներ գրած, բացատրագիր ներկայացուցած, կամ արաբերէնով քանի մը հրապարակային ելոյթներ ունեցած էի, բայց մամուլի մէջ յօդուած չէի գրած:

Բաւական տատամսումէ եւ առարկելէ յետոյ ստիպուած եղայ «Եւ Ժպտեցաւ Լուսորը» խորագրով կարճ գրութիւն մը պատրաստել, որ որպէս առաջնորդող յօդուած լոյս տեսաւ յաւելուածին երկրորդ թիւին մէջ (Փետրուար 1998):

Այդ գրութենէն յետոյ զգալի դարձաւ թէ անյետաձգելի կարիքը կար պարբերաթերթին ընթերցողին հայկական տեսանկիւնէ ներկայացնելու Հայաստանի եւ հայութեան առընչուած նիւթերը: Յանելուածին խմբագիրը իր բարձր լեզուական ու վերլուծական կարողութիւններով եւ հմուտ պատմագէտի պաշարով հանդերձ, հասու չէր միջազգային եւ, բնականօրէն, հայկական զանգուածային լրատուամիջոցներուն մէջ արծարծուած հայութեան ընթացիկ քաղաքական կամ այլ հարցերուն: Այդ հարցերը արաբ ընթերցողին պարզելը յաւելուածին առաջնային նպատակներէն մէկը ըլլալով, փորձեցի համեստ կարելիութիւններուս սահմանին մէջ այդ բացը լրացնել:

Այդ ճիգին արդիւնքը եղաւ այն, որ ի չգոյէ այդ դերը կատարող յարմար այլ գործակիցի, պարտաւորուեցայ գրել յաւելուածին առաջին հինգ տարիներու 60 թիւերուն 36-ին առաջնորդող յօդուածները:

2002-ի վերջերը Գահիրէի Ազգային Առաջնորդարանէն ներս Քաղաքական (Գործադիր) Ժողովի ատենապետութիւնը ստանձնելով, շուրջ չորս տարի ստիպուեցայ հրաժարիլ առաջնորդող յօդուածներ գրելու պարտականութենէն, առանց սակայն դադրելու յաւելուածին տպագրական վերջին փորձին կողքէ կողք ընթերցումէն:

Նշեալ չորս տարիներուն ընթացքին յաւելուածին պատասխանատու իմբագիրը, առաւելաբար պատմական եւ մշակութային բնոյթի, հայ եւ օտար գրողներու նիւթերով շարունակեց առաջնորդող յօդուածներու դրութիւնը, երբեմն նաեւ այդ սիւնակին մէջ հայկական նիւթերու մասին իր կողմէ ստորագրուած հետաքրքրական յօդուածներ ներկայացնելով:

Քաղաքական Ժողովին անդամակցութեան համար կանոնագրով սահմանուած առաւելագոյնը երկու շրջանի չորս տարիները աւարտելէ յետոյ, կարելիութիւն ստեղծուեցաւ Մայիս 2007-էն սկսեալ վերստին պարբերաբար առաջնորդող յօդուածներ գրելու: Այդ թուականէն մինչեւ Ապրիլ 2009 երկարող երկամեայ շրջանին, յաւելուածին 24 թիւերէն 11-ին առաջնորդողներ¹¹ գրելը տողերուս հեղինակին վիճակուեցաւ:

Այս առիթով պիտի ուզէի արձանագրել թէ յաւելուածը լոյս տեսնելէն երկար ժամանակ անց, առիթով մը «Յուսաբեր»ի¹² իմբագիրը դիտել կու տար թէ յօդուածներս կարդացողը չէր հասկնար թէ գրողը ի նչ հակում ունի: Չեմ գիտեր թէ այս նշումը դրական, թէ՞ ժխտական իմաստով կըլլար, սակայն ես զայն դրականօրէն առի եւ ներքին գոհունակութիւն ունեցայ որ գրութիւններուս հիմնական նպատակին հասած էի, քանի որ միշտ փորձած էի մեր հարցերը օտար ընթերցողին ներկայացնել կարելի հաւասարակշռութեամբ, առարկայօրէն եւ զուտ ազգային տեսանկիւնէ, խուսափելով ներագգային վիճայարոյց հարցերու հեռուէն կամ մօտէն անդրադառնալէ:

Շարունակելէ առաջ, երկու խօսք՝ աշխատակիցներու մասին:

Յաւելուածը, շնորհիւ պատասխանատու իմբագրին ունեցած լայնածիր կապերուն, եզիպտացի աշխատակիցներու մեծ թիւ մը ունէր, մանաւանդ որ յաւելուածին եղած որեւէ աշխատակցութիւն պատուագինով կը վարձատրուէր:

Դժուարութիւնը կը ծագէր մնայուն հայ աշխատակիցներու պարագային, որոնք մէկ ձեռքի մատներու թիւէն պակաս էին:

Յաւելուածը իր աւելի քան 11-ամեայ գոյութեան ընթացքին ունեցած է 16 եզիպտահայ աշխատակիցներ, որոնց ճնշող մեծամասնու-

¹¹ Հեղինակին կողմէ «Արեւ»ի արաբերէն ամսօրեայ յաւելուածին մէջ գրուած 47 առաջնորդող յօդուածներուն ամբողջական ցանկը տեսնել էջ 118-ի մէջ:

¹² ՀՅԴ-ի Եզիպտոսի պաշտօնաթերթ:

թիւնը մէկ կամ երբեմն երկու յօդուած գրած է:

Աւելի յաճախ գրող մնայուն աշխատակիցներ կարելի է համարել երաժշտագէտ Հայկ Աւագեանը (երաժշտագիտական նիւթեր), արուեստագէտ Հրանդ Քէշիշեանը (նկարչական եւ երաժշտական նիւթեր), Կարօ Թապագեանը (թարգմանութիւններ) եւ Տոքթ. Ճորճ Միմոնեանը (տպագրագիտական եւ մարզական նիւթեր):

Այս կացութիւնը դիմագրաւելու համար եւ հաշուի առնելով որ «Արեւ»ի յաւելուածը Եգիպտոսէն զատ տարածում ունէր նաեւ արաբական աշխարհի մէջ, տողերս գրողը առաջին օրէն կապ պահեց Պէյրութի, Դամասկոսի եւ Հալէպի՝ արաբերէնով գրելու կարելիութիւնը ունեցող հայ մտաւորականներուն հետ, հրաւիրելով զանոնք աշխատակցելու պարբերականին:

Դժբախտաբար, այս ուղղութեամբ քանի մը տարի տեւող յարատեւ ճիգը ակնկալուած արդիւնքը չտուաւ:

* * *

Յաւելուածը անվճար կը դրկուէր «Արեւ» օրաթերթի Եգիպտոսի ընթերցողներուն:

Ոչ հայերու պարագային, յաւելուածը նոյն դրութեամբ կը դրկուէր Եգիպտոսի կարեւոր օրաթերթերու եւ պարբերականներու խմբագիրներուն եւ գլխաւոր սինակագիրներուն, հանրային եւ համալսարաններու գրադարաններուն, բոլոր կառավարչութիւններու մշակոյթի պալատներուն, բազմաթիւ համալսարանի դասախօսներու, ծանօթ մտաւորականներու, ՀՀ-ի հետ դիւանագիտական յարաբերութիւն ունեցող արաբական պետութիւններու Գահիրէի դեսպանատուներուն եւ բոլոր անոնց, որոնք կը փափաքէին յաւելուածն ստանալ:

Պարբերաթերթը նոյնպէս կը դրկուէր արտասահման, հայերու եւ ոչ հայերու: Ան կը հասնէր Երեւանի մէջ գործող արաբական դեսպանատուներուն եւ արաբերէն լեզուին հետ առնչուած հիմնարկներու եւ կարգ մը գրադարաններու: Ան նոյնպէս կը դրկուէր 15 արաբական երկիրներ¹³, գլխաւորաբար Սուրիա եւ Լիբանան, ինչպէս նաեւ արաբական երկիրներու մէջ գործող ՀՀ-ի դեսպանատուներուն:

Արաբական աշխարհի պարագային, անհատ մտաւորականներու

¹³ Յաւելուածը Սուրիայէն եւ Լիբանանէն զատ կը դրկուէր Սուտան, Լիպիա, Թունուզ, Ալճերիա, Մարոք, Մաւրիտանիա, Յորդանան, Իրաք, Քուէյթ, Գաթար, Պահիրէյն, Արաբական Միացեալ Էմիրութիւններ եւ Եմէն:

կողքին նկատի առնուած էին թերթերը, համալսարանները եւ այլ մշակութային կազմակերպութիւններ:

Յաւելլուածին խմբագիրը իբր արդիւնք տարբեր պարբերականներու մէջ լոյս տեսնող իր լուրջ գրութիւններուն եւ անոնց առընթեր հրատարակուող տարաբնոյթ նիւթեր շօշափող իր գիրքերուն, 2003-էն սկսեալ հրաւիրուեցաւ մաս կազմելու Եգիպտոսի արտաքին գործերու նախարարութեան «մտքի շտեմարան»ը (think tank) համարուող Արտաքին Գործերու Եգիպտական Խորհուրդին (Ալ Մաճլիս Ալ Մասրի Լիլ Շուուն Ալ Խարիճիյա), որուն հերթական համաժողովներուն կը մասնակցին ներկայ եւ նախկին նախարարներ եւ դիւանագէտներ, ակադեմականներ, յայտնի լրագրողներ, ականաւոր մտաւորականներ, բարձրաստիճան պաշտօնատարներ եւ նման այլ հանգամանաւոր անձեր:

Այդ խորհուրդի համաժողովներուն ընթացքին գիտական մակարդակով ազատ քննարկումի կենթարկուին երկիրը հետաքրքրող տարբեր թեմաներ:

Խորհուրդին մաս կազմելէ յետոյ, խմբագրին առաջին գործը եղաւ այդ պատկառելի լսարանին անդամներուն հասցեացանկը ձեռք բերել, որուն մէջէն առանձնացուած հարիւրաւոր անուններու սկսաւ առաքուիլ «Արեւ»ի արաբերէն յաւելլուածը:

Այս քայլը կարելոր էր, Եգիպտոսի մէջ պետական քաղաքականութիւնը մշակող եւ ձեւաւորող մտաւորական ընտրանիին մաս կազմող ընթերցողներու աւելի լայն շրջանակի մը հասնելու առումով:

Այս նոր զարգացումին առիթով ՀԱՀ-ի վարչութիւնը 2004-ի սկիզբները յաւելլուածին տպաքանակը բարձրացուց 1500-ի:

* * *

Շարունակելէ առաջ, անտեղի պիտի չըլլար նշել թէ ՀԱՀ-ի վարչութեան անդամներուն մեծամասնութիւնը չէր հետաքրքրուած յաւելլուածին հրատարակութեան գործընթացով, ոչ ալ անոր վերաբերող վարչական տնօրինումներով:

Պարզուող կացութեան մէջ բացառութիւն կը համարուէր Նորայր Տէօվլէթեանը, որ, որպէս վարչութեան գանձապահ, օրինակելի եւ նուիրեալ աշխատանք մը կը տանէր ու համոզուած էր յաւելլուածին առաքելութեան:

Այդ համոզումը մղում կու տար իրեն շատ մը վարչական խոչընդոտներ բառնալու:

* * *

Հետաքրքրական պիտի ըլլար անդրադառնալ նաեւ ընթերցողներու արձագանգներուն:

Յաւելուածը եգիպտացի ընթերցողներուն մօտ ընդհանրապէս լաւ ընդունելութիւն գտաւ:

Եգիպտահայերու մօտ անդրադարձները բազմեանց էին: Շատ մը դրական արձագանգներու կողքին, ոմանց համար պարբերականին հրատարակութիւնը «անտեղի եւ աւելորդ ծախս» մըն էր: Անուղղակիօրէն երբեմն կը լսուէր նաեւ ՀԱՀ-ի կարգ մը նորամուտ վարչականներու քրթմնջիւնը այն մասին, թէ յաւելուածին պիտձէն անտեղի բեռ մըն էր «Արեւ»ի ընդհանուր պիտձէին վրայ:

Յաւելուածին խմբագրութիւնը տարիներու ընթացքին ընթերցողներէն ստացած է բազմաթիւ գրաւոր կարծիքներ, որոնց մէկ մասը ատենին, պարբերաբար եւ ըստ յարմարութեան հրատարակած է պարբերականին մէջ:

Այստեղ պիտի բաւականանանք այդ կարծիքները դրկած կարգ մը անձերու անունները յիշատակելով: Անոնց կողքին մէջբերումներ պիտի կատարենք Ռամի Աթա Մըստիգի «Արեւ»ի արաբերէն ամսօրեայ յաւելուածին մասին պատրաստած գիրքէն: Հեղինակը եգիպտական մամուլի պատմութիւնը ուսումնասիրող մասնագէտ մըն է, որ իր մագիստրականը ստացած է 2005-ին եւ տոքթօրականը 2011-ին: Իր պատրաստած գիրքին խորագիրն է «Հայերու Մամուլը Եգիպտոսի Մէջ («Արեւ» Թերթի Արաբերէն Ամսօրեայ Յաւելուած) – Պարագայի Մը Ուսումնասիրութիւնը» (Սահաֆաթ Ալ Արման Ֆի Մար (Ալ Մոլիհազ Ալ Շահրի Ալ Արապի Լի Կարիտաթ «Արեւ» - Տիրասաթ Հալա): Գիրքին հրատարակիչն է ՀԱՀ-ը եւ մեկենասը՝ Գահիրէի ՀԲԸՄ-ի Սաթենիկ Չագըր Հիմնադրամը:

2007-ին, 99 էջով լոյս տեսած այս գիրքը մանրամասն ուսումնասիրութիւն մըն է «Արեւ»ի արաբերէն յաւելուածին առաջին 100 թիւերու բովանդակութեան մասին:

Գիրքին «Ներկայացում» խորագրեալ նախաբանը գրած է Փրոֆ. Տոքթ. Աուաթէֆ Ապտէլ Ռահման, որ մամուլի դասախօսուհի է Գահիրէի Համալսարանի Լրատուամիջոցներու Բաժնին մէջ:

Այդ նախաբանը, որուն հայերէն ամբողջական թարգմանութիւնը տրուած է ներկայ տեղեկագրութեան Յաւելուած բաժնին մէջ (տեսնել էջ 91), յստակօրէն կը ցոլացնէ «Արեւ»ի արաբերէն յաւելուածին վերա-

բերեալ եգիպտացի մասնագետի մը ունեցած ընկալումը եւ մօտեցումը:

Այժմ վերադառնանք գրաւոր կարծիքներ յայտնած ընթերցողներուն: Այսպէս, գնահատական կարծիք յայտնած են.

-Տոքթ. Մոհամէտ Ապուլ Ղար

Դասախօս Գահիրէի Համալսարանի բժշկական բաժնի

-Ապտէլ Համիտ Համրուշ

Փոխ նախագահ Տար Էլ Հիլալ հիմնարկի վարչական խորհուրդին եւ նախկին օգնական ընդհանուր քարտուղար Մամուլի Գերագոյն Խորհուրդին

-Մոհամէտ Ալ Սայէտ Էյտ

Տնօրէն Մշակոյթի Պալատներու Ընդհանուր Կազմակերպութեան Մշակութային Հարցերու Կեդրոնական Տնօրէնութեան

-Մուսթաֆա Ապտէլ Ուահապ Սալէի

Խորհրդատու ճարտարագէտ

-Մուխթար Ֆաուզի Ալ Նաալ – Հալէպ

Խմբագրապետ Իսլամական Հանրագիտարանի

-Տոքթ. Ապտէլ Մոնէմ Մոհամէտ

Դասախօս Հալէպի Համալսարանի

-Անիս Ղազալ Եագուպ

Տնօրէն իրաքեան Պաղտատ Համալսարանի կեդրոնական գրադարանի

-Փրոֆ. Տոքթ. Էլիաս Սալիպա

Ակադեմական հարցերու գծով փոխ տնօրէն Յորդանանի Հաշիմական Համալսարանի

-Սայէտ Ահմէտ Ալ Ագիտ

Տնօրէն Սուտանի Ալ Նիլլէյն Համալսարանի գրադարաններուն

-Հրաչ Սահակեան - Հալէպ

-Անդրանիկ Տագէսեան (Հայկազեան Համալսարան) – Պէրութ

-Համբարձում Աղպաշեան – Պաղտատ

Յաւելլուածք հասած է նաեւ իրենց գնահատանքը յայտնած հետեւեալ հաստատութիւններուն.

-Դամասկոսի Համալսարանի Գրադարաններու Տնօրէնութիւն

-Ատէնի Եմէնական Համալսարանի Գրադարաններու, Վաւերագրումի Եւ Թարգմանութեան Ընդհանուր Տնօրէնութիւն

-Իրաքի Գատրսէյա Համալսարանի կեդրոնական գրադարան

- Գաթարի Համալսարանի Վաւերագրերու Եւ Մարդկայնական (հումանիտար) Ուսումնասիրութիւններու Կեդրոն
- Սուրիոյ հանրապետութեան նախագահութեան կից Արաբական Համայնագիտարաններու Կազմակերպութիւն

Բնականաբար աւելի նպատակայարմար պիտի ըլլար վերը յիշուած անուններէն իւրաքանչիւրին յայտնած գրաւոր կարծիքը թարգմանաբար հոս արձանագրել: Դժբախտաբար, տեղի սղութեան պատճառով պարտադրուած պիտի ըլլանք այդ կարծիքներէն միայն երեք նմոյշ ներկայացնել.

ա- Ապտէլ Համիտ Համրուշ (Գահիրէ)

«Ձեզի կը գրեմ շնորհակալութիւն յայտնելով որ ինծի առիթ տրուեցաւ կարդալու «Արեւ» թերթի արաբերէն յաւելուածը: Իմ գնահատումովս, «Արեւ»ի այս յաւելուածը արեւէն կը փոխադրէ այն լոյսը, որ կը յայտնաբերէ բարեկամ հայ ժողովուրդին պատմութեան իրողութիւնները, մշակոյթը, քաղաքակրթութիւնը, տազնապները եւ ցաւերը, որոնց ենթարկուած է իր պատմութեան ընթացքին, ինչպէս նաեւ ապագայի վերաբերեալ իր յոյսերը եւ ակնկալութիւնները:

«Արեւը ինչպէս որ լոյս կը ճառագայթէ, նոյնպէս ջերմութիւն մը կու տայ, զոր արաբերէն յաւելուածը կը փոխանցէ արձանագրելով եւ բացատրելով այն իւրայատուկ կապերը, որոնք գոյութիւն ունին եգիպտացի եւ հայ ժողովուրդներուն միջեւ եւ որոնք կը բնորոշուին կեանքի բոլոր մարզերուն մէջ նկատուող սիրով եւ լուրջ աշխատանքով: Այդ երեւոյթին արտայայտութիւնն է բազմաթիւ հայերու կարեւոր պաշտօններ վարելը եգիպտական վերածնունդի շրջանին եւ այն սատարը, զոր կը բերեն մշակոյթի, արուեստի, կրթութեան եւ այլ մարզերու մէջ»:

բ.- Հրաչ Սահակեան (Հալէպ)

«Պատահմամբ ունեցայ «Արեւ»ի արաբերէն ամսօրեայ յաւելուածին երկրորդ թիւը, մեծ գոհունակութիւն զգացի կարդալով անոր բովանդակութիւնը, որուն մէջ գտայ լրատուական կարեւոր նիւթեր: Զիս գրաւեց լուրերու եւ ուսումնասիրութիւններու զանազանութիւնը, որոնց հետեւանքով ընթերցողը չի ձանձրանար: Ներկայ իրականութեան մէջ այս պարագան կարեւոր է, որովհետեւ պարբերականները եւ թերթերը նահանջ կարձանագրեն: Անկարելի դարձած է մեծ թիւով

հետեւող եւ հաւատարիմ ընթերցողներ ունենալը»:

«Հայերը ամբողջ արաբական տարածաշրջանին մէջ պատմական ներկայութիւն մըն են, իբր արդիւնք դրացնութեան եւ պատմական պարագաներու: Ես հետեւող մըն եմ հայկական հարցերուն եւ շատ կը հետաքրքրուիմ արաբներու եւ հայերու մշակութային մերձեցումի գործողութեամբ: Ձեզի կը մաղթեմ յաջողութիւն եւ արդիւնաւետութիւն ձեր դժուարին առաքելութեան մէջ»:

Գ. Անիս Ղազալ Եագուպ (Պաղտատ)

Փափաք կը յայտնէ որ համալսարանի գրադարանը կանոնաւորապէս ստանայ յաւելումաձեւ «որպէսզի համալսարանի հետազօտողները եւ ուսումնասիրողները կարդան զայն եւ օգտուին անկէ: Արդարեւ, զայն կարդալով անդրադարձանք որ ան կը միտի Հայաստանի եւ արաբական երկիրներու միջեւ մշակութային, գիտական եւ քաղաքակրթական վերելքին մղում տալու, ինչ որ զայն կը վերածէ ամբողջ արաբական աշխարհի տարածքին վաւերագրական եւ ծանօթագրական եզակի աղբիւրի»:

Ռամի Աթա Սըտտիգ, վերլուծելով ընթերցողներու անդրադարձները, հարց կու տայ.

Ինչո՞ւ շատ մը եգիպտացի եւ արաբ ընթերցողներ կ'ողջունեն յաւելումաձեւ: Ապա ընթերցողներու նամակներէն եկած պատգամները վերլուծելով կը թուարկէ հետեւեալ պատճառները.

- Կարգ մը եգիպտացիներ բարեկամական ջերմ յարաբերութիւններ ունին հայերու հետ:
- Յաւելումաձեւ սիրոյ եւ եղբայրութեան կամուրջներ կը ստեղծէ հայերու հետ:
- Ան կը սատարէ հայերու մշակոյթը եւ պատմութիւնը, ինչպէս նաեւ բազմաթիւ բնագաւառներու մէջ իրենց բերած նպաստը ճանչցնելու:
- Որովհետեւ ան կրնայ նշանակալից դեր ունենալ Հայաստանի եւ Եգիպտոսի մերձեցման մէջ:
- Ան կրնայ սատարել արաբներու եւ հայերու առաւել մերձեցումին եւ զարգացնել արաբ եւ հայկական յարաբերութիւնները:
- Որովհետեւ ան զօրավիգ պիտի կանգնի անիրաւուած ժողովուրդի մը (հայերուն), որ իր պատմութեան ընթացքին բազ-

մաթիւ ցաւերէ տառապած է:

- Որովհետեւ կընդգրկէ տարբեր բնագաւառներու վերաբերեալ հետաքրքրական տեղեկատուական նիւթեր:
- Ան նոյնպէս կարելոր է հետազոտողներու եւ ուսումնասիրողներու համար, ի մասնաւորի ինչ կը վերաբերի հայկական հարցերու:
- Որովհետեւ ան կը զբաղի մշակութային, գիտական եւ քաղաքակրթական վերելքով:
- Հարցերը կը քննարկէ գիտական եւ ճկուն մօտեցումով:
- Որովհետեւ ան իսկական յաւելում մըն է գրադարանի բովանդակութեան:

Այժմ փորձենք հակիրճ կերպով ծանօթանալ Ռամի Աթա Սըտտի-գի «Արեւ»ի արաբերէն յաւելումածին մասին պատրաստած գիրքին, բովանդակութեան, որ բաժնուած է եօթ գլուխներու, իւրաքանչիւրը իր ստորաբաժանումներով:

Հեղինակը առաջին գլուխով ներկայացուցած է ուսումնասիրութեան համար որդեգրուած մեթոտին մանրամասնութիւնները:

Երկրորդ գլուխով ուրուագծած է հայերու ներկայութիւնը Եգիպտոսի մէջ:

Երրորդ գլուխով խօսած է մամուլի ասպարէզին մէջ Եգիպտոսի հայերուն դերակատարութեան մասին:

Չորրորդ գլուխով ներկայացուցած է եգիպտահայ մամուլը, ծանրանալով մասնաւորաբար «Արեւ»ին վրայ եւ տալով անոր իրերայաջորդ պատասխանատու խմբագիրներուն անուանացանկը:

Հինգերորդ գլուխը յատկացուցած է «Արեւ»ի արաբերէն ամսօրեայ յաւելումածին, հետեւեալ վեց ստորաբաժանումներով.

- 1 Նախաբան
- 2 Պատասխանատու խմբագիր
- 3 Յաւելումածին խմբագրական քաղաքականութիւնը
- 4 Յաւելումածին ընթերցողներու մօտ գտած ընդունելութիւնը
- 5 Յաւելումածին ձեւը
- 6 Յաւելումածին բովանդակութիւնը

Վեցերորդ գլուխով հեղինակը արտայայտուած է «Յաւելումածը եւ Յեղասպանութեան պատգամը» թեմային մասին:

Եօթերորդ գլուխը ընդգրկած է վերջաբանը:

Հարկ է կարելորութեամբ նշել թէ «Արեւ»ի արաբերէն ամսօրեայ

յաւելուածին առաջին 100 թիւերուն վերաբերող այս ուսումնասիրութիւնը կը պարունակէ բազմաթիւ հետաքրքրական վերլուծումներ եւ վիճակագրական տուեալներ:

Օրինակ՝ հեղինակը կը գրէ թէ յաւելուածին առաջին 100 թիւերուն աշխատակցած են 177 գրողներ, որոնցմէ

Ըստ սեռի՝ 142 այր եւ 35 կին

Ըստ ազգութեան՝ 132 եգիպտացի, 38 հայ¹⁴ եւ 7 արաբ (մասնաւորաբար սուրիացի)

Ըստ զբաղումի՝ 79 ակադեմական, 32 ԶԼՄ-ի աշխատող, 18 անորոշ զբաղումի տէր անձ, 13 թարգմանիչ, 10 արուեստի քննադատ եւ 25 տարբեր մասնագիտութիւններու տէր անձեր

Հեղինակը այս ուղղութեամբ կէզրակացնէ թէ յաւելուածը մեծ չափով յաջողած է տարբեր սերունդներու պատկանող եւ տարբեր բնագաւառներու մասնագէտ եգիպտացի, արաբ եւ հայ մտաւորականներ ներգրաւել, որոնց շնորհիւ իրագործուած է յաւելուածին բազմաբնոյթ բովանդակութիւնը, ինչ որ հաւանաբար անհրաժեշտ է նման հրատարակութեան մը պարագային:

Շարունակելով վիճակագրական վերլուծումները, հեղինակը կը յիշատակէ թէ յաւելուածին առաջին 100 թիւերուն շապիկին երեսի կողմը հրատարակուած են 121 նկարներ, որոնցմէ 42-ը կը վերաբերին անձնաւորութիւններու, իսկ մնացեալ նկարները՝ զանազան նիւթերու: Ընդհանուր նկարներուն 34.69 տոկոսը կազմող անձնաւորութիւններու նկարներէն 19 տոկոսը կը վերաբերի հայերու, 13.22 տոկոսը՝ եգիպտացիներու եւ 2.47 տոկոսը արաբներու:

Գալով ընդհանուր նիւթերու վերաբերեալ նկարներուն, անոնց 34.71 տոկոսը եգիպտական է, 14.87 տոկոսը՝ եգիպտահայկական, 9.09 տոկոսը՝ հայկական եւ 6.1 տոկոսը՝ այլ:

Յաւելուածին վերոնշեալ թիւերուն շապիկի ետեւի երեսին վրայ հրատարակուած նիւթերուն մասին խօսելով, հեղինակը կը նկատէ թէ անոնց 46 տոկոսը եգիպտահայկական է, 20 տոկոսը՝ հայկական, 14 տոկոսը՝ արաբահայկական, 11 տոկոսը՝ եգիպտական, 8 տոկոսը՝ մարդկային/ընդհանուր եւ 1 տոկոսը՝ եգիպտա-արաբական:

¹⁴ Ուսումնասիրողը նկատի ունեցած է բոլոր հայ յօդուածագիրները, որոնցմէ, ինչպէս նախապէս յիշեցինք, 16-ը եգիպտահայեր են, իսկ մնացեալները արտասահմանէն գրողներ, որոնց յօդուածները թարգմանաբար արտատպուած են:

Յաւելուածին շապիկին երկու երեսներուն վրայ լոյս տեսած նիւթերուն վերոյիշեալ տոկոսային համեմատութիւններէն իւրաքանչիւրին դիմաց տրուած են օրինակներ, որոնց յիշատակումը տեղի սղութեան պատճառով զանց կ'առնենք:

Հեղինակը վերլուծած է նաեւ յաւելուածին առաջնորդող յօդուածներուն բովանդակութիւնը եւ նկատած՝ որ 100 թիւերէն 99-ին մէջ լոյս տեսած են առաջնորդող յօդուածներ, բացառութեամբ 74-րդ թիւին, ուր եզիպտահայոց նախորդ առաջնորդ հոգեւոյս Զաւէն Արք. Չինչինեանի մահախօսականը տրուած է:

Հեղինակը նկատած է որ առաջնորդող յօդուածներուն շօշափած նիւթերուն 45.45 տոկոսը հայկական է, 17.17 տոկոսը՝ եզիպտահայկական, 13.13 տոկոսը՝ եզիպտական, 12.12 տոկոսը՝ արաբահայկական, 17.07 տոկոսը՝ մարդկային/ընդհանուր, 3.03 տոկոսը՝ արաբական եւ 2.03 տոկոսը եզիպտա-արաբական:

Այս պարագային եւս իւրաքանչիւր տոկոսային համեմատութեան դիմաց տրուած են նկատի առնուած նիւթերուն խորագիրները:

Նոյնանման վիճակագրական տուեալներ տրուած են նաեւ մամուլի ասպարէզին մէջ Եզիպտոսի հայերուն ունեցած գործունէութիւնը ներկայացնելու ընթացքին՝ ինչ կը վերաբերի սեփականութեան, բովանդակութեան, հրատարակութեան ձեւին (թերթ կամ պարբերաթերթ) եւ լեզուներուն:

Նոյնպէս վիճակագրութիւններ տրուած են յաւելուածին մէջ կիրարկուած մամուլի տարբեր սեռերու մասին՝ յօդուած, լուր, գրական եւ պատմական շարադրանքներ, երգիծանկար եւ հարցազրոյց:

Ընթերցողը հաւանաբար նկատած պիտի ըլլայ թէ Ռամի Աթա Սըտտիգ իր գիրքին մէջ ի շարս այլ գլուխներու ընդգրկած է «պատասխանատու խմբագիր», «յաւելուածին խմբագրական քաղաքականութիւնը» եւ «յաւելուածն ու Յեղասպանութեան հարցը» խորագրեալ գլուխները, զորս պիտի փորձենք կարելի ամփոփումով ներկայացնել, քանի որ անոնք, մանաւանդ վերջինը, սերտօրէն առնչուած են «Արեւ»ի յաւելուածին առաքելութեան:

ՊԱՏԱՄԽԱՆԱՏՈՒ ԽՄԲԱԳԻՐ

Մոհամէտ Ռիֆաաթ Էլ Իմամ յաւելուածին պատասխանատու խմբագիրն է: Ան արդի եւ ժամանակակից պատմութեան մէջ մասնագիտացած եզիպտացի ուսումնասիրող մըն է, որ կը զբաղի հայերու

պատմութեամբ ընդհանրապէս եւ անոնց Եգիպտոսի համայնքին պատմութեամբ մասնաւորապէս:

Անոր մագիստրական թէզին նիւթը եղած է «Հայերը Եգիպտոսի Մէջ 19-րդ Դարուն», զոր 1994-ին պաշտպանած է Մանսուրայի Համալսարանի Բանասիրական ֆաքուլտետի պատմութեան բաժնին մէջ եւ ստացած իր գիտական աստիճանը: Իսկ տոքթորական թէզը եղած է «Հայերը Եգիպտոսի Մէջ 1896-1961», զոր 2000 թուականին պաշտպանած է Էյն Շամս Համալսարանի Աղջկանց Ֆաքուլտետի պատմութեան բաժնին մէջ եւ ստացած համապատասխան գիտական աստիճանը:

Ռամի Աթա համոզուած է որ պատասխանատու խմբագրին անհատականութիւնը յստակ ազդեցութիւն ունի յաւելուածին ձեւին եւ բովանդակութեան վրայ: Արդարեւ, ան ասպարէզով լրագրող մը չէ, ո՛չ ալ լրագրութիւնը իբր ասպարէզ ընտրած է: Հիմնականին մէջ ան պատմութիւնը ուսումնասիրող մըն է, հետեւաբար յայտնի է որ աւելի հետաքրքրուած է նիւթերու բովանդակութեամբ քան անոնց ձեւով: Ասոր վրայ հարկ է աւելցնել իր դերը աշխատակիցներ ներգրաւելու եւ հրատարակութեան յարմար նիւթեր ընտրելու մէջ:

ՅԱԻԵԼՈՒԱԾԻՆ ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Հեղինակը մասնագետներու կարծիքը վկայակոչելով կը ներկայացնէ խմբագրական քաղաքականութեան սահմանումը եւ էութիւնը:

Ապա, յաւելուածին առաջին թիւին մէջ պատասխանատու խմբագրին ստորագրութեամբ լոյս տեսած առաջնորդող յօդուածէն երկար մէջբերում մը կը կատարէ, ցոյց տալու յաւելուածին որդեգրած խմբագրական քաղաքականութիւնը: Այդ մէջբերումէն կը ներկայացնենք հետեւեալ հատուածները. «... Գոյութիւն չունէր արաբերէն լեզուով հաղորդակցութեան միջոց մը, որ կարելիութիւն ընծայէր եգիպտացիներուն՝ ճանչնալու հայ ժողովուրդին էութիւնը իր տարբեր երեսակներով: Ուստի հայերը իրենք պարտաւորուեցան գտնել հաղորդակցութեան այդ միջոցը, որպէսզի իրենք զիրենք լաւապէս ծանօթացնեն եգիպտացիներուն ու եգիպտացիները կարենան հասկնալ այն դժուար հաւասարութիւնը, թէ եգիպտահայերը, որոնք պահպանած են իրենց ինքնութիւնը՝ լեզու, եկեղեցի, ակումբ, բարեսիրական հիմնարկ, վարժարան ... առանց իբրեւ փոքրամասնութիւն հալելու կամ լուծուելու ընդհանուր հիւսուածքին մէջ, միաժամանակ լիովին յաջողելով յար-

մարիլ անոր իրենց կենցաղով»: «... «Արեւ»ի արաքերէն այս յաւելուածը Եգիպտոսի մէջ իր տեսակին մէջ առաջինը կը համարուի: Եւ իրօք, այս յաւելուածը սաղմնային փորձ մըն է ի խնդիր բոլոր մակարդակներու վրայ բնականոն յարաբերութիւններ ստեղծելու, նպատակ ունենալով հայ-եգիպտական բարեկամութեան կապերը խորացնել»:

Յետոյ, մեկնելով անդրանիկ առաջնորդող յօդուածին մէջ արտայայտուած գաղափարներէն, յաւելուածին քաղաքականութիւնը եւ նպատակը կարձանագրել հետեւեալ կէտերով.

- Հաղորդակցութեան օրինական միջոց մը, որ կարելիութիւն կու տայ եգիպտացիներուն ծանօթանալու հայ ժողովուրդին էութեան:
- Եգիպտահայկական բարեկամական կապերու խորացում:
- Հայերու եւ եգիպտացիներու վերաբերեալ մշակութային եւ ընկերային հարցերու վրայ կեդրոնացում:
- Անդրադարձ եգիպտացիներու եւ հայերու դրական կողմերուն:
- Անդրադարձ եգիպտացի եւ հայ ժողովուրդներու ժխտական կողմերուն, զանոնք սրբագրելու նպատակով:
- Տեղեկատուական բնոյթի ձեռնարկ: Հաւանաբար անհրաժեշտ տեղեկատուութիւն հայերու եւ եգիպտացիներու մասին:

Արդարեւ, եգիպտացիներու մեծամասնութիւնը տեղեկութիւն չունի հայերու մասին, մինչդեռ,- ինչպէս կ'ակնկալուի,- եգիպտաբնակ բազմաթիւ հայեր, որոնք հայկական ծագումով եգիպտացիներ դարձած են, լաւ կը ճանչնան եգիպտացիները բազմաթիւ ձեւերով՝ տեղեկատուութեան եւ մշակութային հաղորդակցութեան տարբեր միջոցներու ընդմէջէն:

ՅԱԲԵԼՈՒԱԾՆ ՈՒ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՀԱՐՅԸ

Ըստ հեղինակին, թերեւս ակնկալելի, նոյնիսկ՝ բնական էր որ «Արեւ»ի արաքերէն ամսօրեայ յաւելուածը յստակօրէն ուշադրութիւն ցուցաբերէր Ցեղասպանութեան, զոր օսմանեան իշխանութիւնները հայերու դէմ գործադրեցին 19-րդ դարու վերջերը եւ 20-րդ դարուն սկիզբները: Ցեղասպանութեան հարցը յաւելուածին 100 թիւերուն էջերուն մէջ կը ներկայանայ որպէս առանցքային եւ հիմնական հարց:

Եթէ Ցեղասպանութենէն զատ միւս նիւթերը եւ հարցերը կ'արտայայտեն անոնց հեղինակներուն տեսակէտները, Ցեղասպանութեան վերաբերեալ գրութիւնները,- հակառակ անոր որ յաւելուածը այդ բա-

ներ յստակօրէն չի նշեր,- կ'արտայայտեն յաւելուածին եւ անոր պատասխանատուներուն սատարող թէ խմբագիր, հաստատ քաղաքականութիւնը: Անիկա թերեւս հիմնական նպատակ մըն է, գոր յաւելուածը կը հետապնդէ.- ծանօթացնել Յեղասպանութիւնը եւ շահիլ հայերու դատին գիտակից եգիպտական/արաբական հանրային կարծիք մը:

Մէկ խօսքով, Յեղասպանութեան վերաբերեալ գրութիւնները կ'արտայայտեն միակ տեսակէտ մը, որուն մասին տարակարծութիւն չկայ: Գոյութիւն ունի տեսակ մը համաձայնութիւն՝ հայկական իրաւունքը պաշտպանելու եւ օսմանեան իշխանութիւնները դատապարտելու, եւ ա յս՝ հաւասարապէս հայ, եգիպտացի թէ արաբ գրողներու գրիչներով:

Հարցն այստեղ կը ներկայանայ այնպէս մը, որ կարծէք նման է մամուլի կազմակերպուած արշաւի մը, ուր միացեալ կարծիք մը կը տիրէ հայերու կեանքին մէջ գոյութիւն ունեցող առանցքային եւ հիմնական հարցի մը մասին:

Եթէ մամուլի արշաւը կը սահմանուի որպէս լրագրական տարբեր ձեւերու կիրարկում, ըստ նախատեսուած ծրագրի մը հարց մը յարուցելու, նիւթ մը ներկայացնելու, կարծիք մը յայտնելու կամ խմբաւորումի մը որդեգրած դիրքորոշումին պատասխանելու, ապա յաւելուածը ճիշդ այս քայլը առած է՝ իր առաջին թիւէն սկսեալ որդեգրելով Յեղասպանութեան հարցը, պաշտպանելով հայերու իրաւունքները: Նոյնպէս, ան Յեղասպանութեան վերաբերեալ բոլոր գրութիւններուն (մամուլի արշաւին) մէջ համախմբած է մամուլի յօդուածը եւ լուրը, ուշադրութիւն դարձնելով նաեւ գրական եւ պատմական յարմար նիւթերու, ինչպէս՝ կարճ պատմուածքներու եւ գիրքերու հրատարակութեան:

Ռամի Աթա վերլուծելով յաւելուածին մէջ արտայայտուած Յեղասպանութեան պատգամը, գտած է որ այդ մասին եղած գրութիւնները կը պարունակեն հիմնական գաղափարներու շարք մը, որ կարելի է արձանագրել հետեւեալ ձեւով.

- Հայկական Յեղասպանութեան ծանօթացում եւ անոր մասին տեղեկութիւններու ապահովում:
- Կարգ մը պետութիւններու համակրանքը հայկական դատին եւ անոր ճանաչումը անոնց կողմէ:
- Թուրքիոյ կողմէ,- որպէս Ժառանգորդը օսմանեան պետու-

թեան,- ճանաչում հայոց դեմ կատարուած Յեղասպանութեան, որպէսզի իրականանայ տարածաշրջանի կայունութիւնը եւ զարգացումը:

- Հայերու իրաւունքը՝ վերատիրանալու իրենց հողերուն, որոնք անցեալին գրաւուած են օսմանեան իշխանութիւններուն կողմէ եւ Թուրքիա ժառանգած է զանոնք:
- Շնորհիւ իր յարաբերութիւններուն՝ Թուրքիոյ յաջողութիւնը կարգ մը պետութիւններու մօտ ի խնդիր հայկական Յեղասպանութեան ժխտման:
- Գրական եւ գեղարուեստական երկեր եւ անոնց դերը հայկական Յեղասպանութիւնը ներկայացնելու մէջ:
- Հայկական եւ պաղեստինեան դատերու նմանութիւնը:
- Հայկական Յեղասպանութեան եւ Ողջակիզման փորձառութիւններու փոխ-առնչութիւնները:
- Յեղասպանութիւնը մարդկութեան կողմէ դատապարտելու անհրաժեշտութիւնը:

Ռամի Աթա Սըտտիզի գիրքին բովանդակութեան սոյն հակիրճ ծանօթացումով, ընթերցողը հեղինակին պրիսմակին ընդմէջէն դիտուած համայնապատկեր մը կունենայ «Արեւ»ի արաբերէն ամսօրեայ յաւելուածին դիմագիծին եւ ազգային քաղաքական առաքելութեան մասին:

Այս ուղղութեամբ յատկանշական օրինակ մըն է նաեւ նշեալ գիրքին «Ներկայացում» խորագրեալ իր նախաբանին մէջ Փրոֆ. Տոքթ. Աուաթէֆ Ապտէլ Ռահմանի՝ «Արեւ»ի յաւելուածին դերին մասին բնութագրումը, ուր կըսուի. «Եթէ հայերը իրաւացիօրէն կը ձգտին իրենց լրատու ամպիոնին՝ «Արեւ»ի միջոցով արաբական հանրային կարծիքը շահիլ... եւլն.»:

Մամուլի վերոյիշեալ երկու մասնագէտներուն՝ «Արեւ»ի յաւելուածին դերակատարութեան մասին ունեցած ճիշդ եւ առողջ ընկալումը, մեզ ուրախացնելու կողքին, կը մղէ նաեւ կարգ մը տխուր խորհրդածութիւններու:

Ընթերցողը այդ խորհրդածութիւններուն բաժնեկից դարձնելէ առաջ, պիտի ուզէինք զինք յղել ներկայ տեղեկագրութեան Յաւելուած բաժնին մէջ ժամանակագրական հերթականութեամբ տեղադրուած չորս գրախօսականներու, որոնք ստորագրած են չորս ծանօթ հայ մտաւորականներ՝ յաջորդաբար Անդրանիկ Տազեսեան (Լիբանան),

Գեորգ Եազըճեան (Հայաստանի Հանրապետութիւն), Փրոֆ. Գեորգ Պարտաքճեան (Միացեալ Նահանգներ) եւ Թորոս Թորանեան (Սուրիա):

Այդ գրախօսականները կը վերաբերին «ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ՀԱՅԵԱՅՔ-ՆԵՐ Պատմութեան, Քաղաքականութեան Եւ Մշակութային Ժառանգութեան Մասին» խորագրեալ հատորին, որ կը պարփակէ տողերս գրողին կողմէ ստորագրուած «Արեւ»ի արաբերէն յաւելուածին մէջ որպէս առաջնորդող յօդուածներ լոյս տեսած 40 գրութիւններ:

Յիշեալ չորս մտաւորականները իրենց գրախօսականներուն մէջ կատարած տարաբնոյթ եւ բազմակողմանի վերլուծումներուն կողքին, շեշտած են հայկական տեսակէտները արաբ ընթերցողին փոխանցելու աշխատանքին կարեւորութիւնը:

Փորձը ցոյց տուաւ թէ յիշեալ երկու եգիպտացի մասնագէտներուն եւ չորս հայ մտաւորականներուն «Արեւ»ի յաւելուածի մասին ունեցած ընկալումը եւ մօտեցումը ցաւալիօրէն չէին բաժնէր Թէքէեանի եւ Տամատեանի հիմնած «Արեւ»ին մերօրեայ հրատարակիչ մարմինն անդամները, որոնց առած քայլերը յեղակարծօրէն խափանեցին յաւելուածին հրատարակութեան բնականոն երթը:

Այս անհաւատալի երեւոյթը հաւանաբար արդիւնքն է եգիպտահայութեան մէջ վերջին քանի մը տասնամեակներուն հետզհետէ համատարած դարձող մտաւորական երաշտին եւ գաղափարական հիւծախտին:

Արդարեւ, իբրեւ հետեւանք այդ գոյավիճակին, մատներու վրայ համրուող քանի մը արժանաւորներու կողքին, հասարակական գործի անատակ անձերու ստուար մեծամասնութիւն մը կու գայ ազգային եւ հասարակական կառոյցներու մէջ գրաւել պատասխանատու պաշտօններ՝ առանց լրացնելու այդ պաշտօնները զբաղեցնելու տարրական նախապայմանները:

Այս իրավիճակը բնականօրէն կունենայ իր աղիտալի անդրադարձները, որոնց օրինակներէն մին կարելի է համարել «Արեւ»ի յաւելուածին շիջումը:

Յաջորդ գլուխին մէջ տրուած լուսաբանութիւնները կը պարզեն այդ շիջումին պարագաները:

ՀԻՉՈՒՄ

Մայիս 2009-ի սկիզբները ՀԱՀ-ի ատենապետ Կարպիս Եազըճեան տողերս գրողին կը տեղեկացներ թէ առարկութիւն կայ «Արեւ»ի արաբերէն յաւելուածին Մայիս 2009-ի թիւին համար նախատեսուած կողքի նկարին մասին, որ կապ ունէր նոյն թիւին մէջ իմ կողմէս գրուած առաջնորդող յօդուածին նիւթին հետ:

Յօդուածը նախագահ Սերժ Սարգսեանի նոյն տարուան Ապրիլին Իրան կատարած այցելութեան առիթով կանդրադառնար հայ-իրանական ժամանակակից յարաբերութիւններուն: Խնդրոյ առարկայ նկարին մէջ նախագահներ Սարգսեան եւ Ահմատի Նաճատ, Թեհրանի օդակայանին մէջ կատարուած պաշտօնական ընդունելութեան արարողակարգին ընթացքին, միասնաբար աչքէ կանցնէին պատուոյ պահակագունդը:

«Արեւ»ի արաբերէն յաւելուածը առաջին օրէն կը տպուէր Նուպար Տպագրատան մէջ, որուն գլխաւոր բաժնետէրը՝ Նուպար Սիմոնեան, նոյն ատեն փոխ ատենապետն էր ՀԱՀ-ի վարչութեան:

ՀԱՀ-ի ատենապետ Կարպիս Եազըճեան, Նուպար Սիմոնեանի տուած տեղեկութիւնները ինծի փոխանցելով, կըսէր թէ վերոնշեալ տպարանին աշխատաւորներէն մէկը նախագահներ Սարգսեանի եւ Ահմատի Նաճատի նախապէս յիշուած նկարին տպագրական փորձը ձեռին՝ կը մտնէ գործատիրոջ գրասենեակը եւ դիտել կու տայ, թէ հաշուի առնելով Եզիպտոսի եւ Իրանի ոչ-բարեկամական յարաբերութիւնները, նկարին տպագրութիւնը «վտանգաւոր» է տպարանին համար եւ զայն տպելը կրնայ առաջնորդել կառավարութեան կողմէ տպարանին փակումին եւ անոր աշխատաւորներուն փողոց մնալուն:

Այս տեղեկութիւնները ստանալէ յետոյ, յաջորդ օր հեռաձայնով կապուեցայ Նուպար Սիմոնեանի հետ եւ առաջարկեցի որ իր անտեղի մտավախութիւնները փարատելու եւ զինք ամէն պատասխանատուութենէ զերծ պահելու համար, «Արեւ»ի 2009 Մայիսի յաւելուածին

տիտղոսաթերթին վրայ իբրեւ տպարանի անուն արձանագրուի իմ սեփական տպարանիս անունը: Անշուշտ այս առաջարկը կընէի վստահ ըլլալով որ որեւէ վտանգ գոյութիւն չունի: Սակայն եղած առաջարկը յստակ պատասխանի մը չարժանացաւ եւ հարցը մնաց անորոշ:

Յաջորդ օր կապ պահեցի ՀԱՀ-ի ատենապետին հետ եւ յաւելուածին տպագրութիւնը աւելի չուշացնելու մտահոգութեամբ, առաջարկեցի կողքի նկարը փոխել եւ տեղը դնել նախագահ Սարգսեանի՝ իրանահայ համայնքին ներկայացուցիչներուն հետ ունեցած հանդիպումէն նկար մը, քանի որ վերը նշուած առաջնորդող յօդուածին մէջ այդ մասին ալ տեղեկութիւն կար: Եագրճեան պատասխանեց թէ հարցը միայն նկարին մասին չէ, այլ հարկ է Իրանի վերաբերեալ յօդուածը ամբողջութեամբ վերցնել:

Երբ այդ լսեցի, առաջարկեցի որ ՀԱՀ-ի վարչութեան հետ հանդիպում մը ունենամ: Եագրճեան պատասխանեց թէ նման հանդիպում մը «աւելորդ» է, քանի որ ԲՈԼՈՐ վարչականներն ալ համաձայն են յօդուածը վերցուելուն: Այս պատասխանը այդ պահուն այն զգացումը տուաւ թէ «ահաւոր բան մը այնտեղ կը կատարուի մութին մէջ»:

Առաջարկուած հանդիպումը կայացաւ ՀԱՀ-ի վարչութեան մեծամասնութեան հետ ի ներկայութեան ատենապետին: Նիստին առաջին մասը կայացաւ տողերս գրողին հետ: Իսկ աւելի ուշ, նիստին միացաւ նաեւ ամսօրեայ յաւելուածի խմբագիր Տոքթ. Մոհամէտ Ռիֆաաթ էլ Իմամ:

Իմ գլխաւոր առարկութիւնս այն էր թէ ինչպէ՞ս էջադրուած յօդուած մը վերցնելու որոշում կ'առնուի առանց խորհրդակցելու յօդուածագիրին եւ պատասխանատու խմբագիրին հետ:

Խօսակցութեան ընթացքին ի յայտ եկաւ թէ ներկայ վարչականներէն գանձապահ Նորայր Տեօվլէթեան, որ վարչութեան կողմէ նշանակուած էր հետեւելու պարբերաթերթին բովանդակութեան, անպատեհութիւն մը չէր տեսներ յօդուածին հրատարակութեան մէջ: Այլ վարչական մը՝ Տոքթ. Գէորգ Երզնկացեան, որ ասպարէզով ատամնաբոյժ է, ամենայն լրջութեամբ կը յատարարէր թէ իր դարմանատան մէջ «շատ խելացի» քարտուղարուի մը ունէր, որմէ խնդրած էր յօդուածը կարդալ եւ իր կարծիքը յայտնել: Յիշեալը յօդուածը կարդալով համաձայն չէր գտնուած անոր հրատարակութեան:

Անդին, վարչութեան ատենապետը կը հաւաստէր թէ ինք ալ իր

կարգին յօդուածը ցոյց տուած էր հանգստեան կոչուած Եգիպտոսի նախկին դեսպանի մը եւ ան ալ որպէս թէ ժխտական կարծիք յայտնած էր: Ուրիշ վարչական մը կը յայտարարէր. «Խնդիր չենք ուզեր ունենալ»:

Այս խօսակցութիւններուն ընթացքին, ինչպէս նախապէս յիշուեցաւ, ժողովին միացաւ յաւելուածին պատասխանատու խմբագիրը, որ ներկաներուն յստակօրէն բացատրեց երկու պարագայ:

Առաջին՝ ըստ օրինի, թերթ տպող տպարան մը անոր բովանդակութեան պատասխանատու չէ: Պատասխանատու կը համարուին թերթին խմբագիրը եւ յօդուածագիրը:

Այս ուղղութեամբ ան օրինակ բերաւ «Ալ Ահրամ» կիսապաշտօնական օրաթերթին պարագան, որուն տպարանին մէջ «Ալ Ահրամ»ի բազմաթիւ հրատարակութիւններուն կողքին կը տպուին շատ մը ընդդիմադիր թերթեր: Այդ թերթերէն որեւէ մէկուն բովանդակութեան մասին եթէ պետական պատկան մարմիններու կողմէ առարկութիւն ըլլայ, «Ալ Ահրամ»ի տպարանը չեն փակեր, այլ հարկ եղած քայլերը կ'առնեն տուեալ թերթին խմբագրին եւ խնդրոյ առարկայ յօդուածին հեղինակին հանդէպ:

Երկրորդ պարագան այն էր, որ պարբերականին պատասխանատու խմբագիրը ժողովին ներկայացուց իր հետ բերած՝ «Ալ Ահրամ» հաստատութեան ծիրին մէջ գործող Քաղաքական եւ Ռազմավարական Ուսումնասիրութիւններու Կեդրոնի (Մարքազ Ալ Տիրասաթ Ալ Սիյասիյա Ուալ Սթրաթիճիյա) հրատարակած հինգ ամսօրեայ պարբերականներէն մէկը՝ «Մուխթարաթ Իյրանիյա» (Իրանական Ծաղկաքաղ կամ Iran Digest) արաբերէն ամսօրեան: Այս պարբերականը, ըստ հրատարակիչին ծանօթագրութեան, «2000 Օգոստոսէն ի վեր հրատարակուող ամսօրեայ պարբերական (մըն է), որուն նպատակն է ուսումնասիրել եւ վերլուծել իրանական ներքին խմորումներն ու Իրանի տարածաշրջանային եւ միջազգային յարաբերութիւնները»:

Ամենէն հետաքրքրականը այն էր, որ պարբերականին ներկայացուած թիւը կը կրէր Մայիս 2009 թուականը եւ կողքին վրայ տեղադրուած էր, առանձին խորհրդակցութեան մը ընթացքին առնուած՝ Սուրիոյ նախագահ Պաշշար Էլ Ասատի եւ Իրանի նախագահ Ահմատի Նաճատի նկարը, վերջինիս Մայիս 2009-ին Դամասկոս կատարած այցելութեան առիթով (պարբերականին կողքին նկարը տեսնել էջ 54):

Պատասխանատու խմբագրին բերած այս պարբերականին օրինա-

مختار

السنة الثامنة

العدد ١٠٦ . مايو ٢٠٠٩

- زيارة أحمدى نجاد لدمشق ومعادلة التحالفات الجديدة. ■ موسوى والإفلاس السياسى الإيرانى.
- الرؤية الإسرائيلية للتوازن الاستراتيجى فى منطقة الشرق الأوسط. ■ لعبة أمريكية جديدة فى العراق.
- الانتخابات الرئاسية وملاحق التغيير فى إيران (ملف خاص). ■ منظمة الدول المصدرة للغاز: الضرورات والقيود.

١٠٦

կը ենթադրուած էր անաչառ եւ անկողմնակալ մտածողը համոզել, թէ Եգիպտոսի մէջ Իրանի մասին գրելը կամ Իրանի նախագահին նկարը տպելը «վտանգաւոր» թապու չէր:

Այդուհանդերձ, ՀԱՀ-ի վարչութիւնը չտարհամոզուեցաւ: Վարչութեան ատենապետը իրաւագործի զիջողական մտայնութեամբ կացութիւնը ամփոփեց նշելով թէ «Ալ Ահրամ»ի պատասխանատուները եգիպտացիներ են եւ «ուզածնին կրնան գրել»: Իսկ մենք հայեր ենք, հետեւաբար պետք է որ «պատին քովէն քալենք»: Նիստին ներկայ բոլոր վարչականները (բացառութեամբ Նորայր Տէօվլէթեանի) համակարծիք էին եւ դարձեալ «խնդիր չունենանք»ի գաղափարը արծարծողներ եղան: Այդ պահուն ունեցայ զգացումը մարդու մը, որ իր հարազատներուն հետ տասնամեակներ շարունակ նոյն երդիքին տակ ապրելէ յետոյ, առաւօտ մը կարթննայ ու կը յայտնաբերէ թէ բոլոր իր շուրջիները սկսած են անհասկնալի լեզու մը խօսիլ եւ մոռցած են ու չեն հասկնար իրենց նախնիներուն հարազատ լեզուն:

Ի տես այս կացութեան, ներկաներուն դիտել տուի թէ, քանի որ ժողովը առանց հիմնաւոր պատճառի կը պնդէ խնդրոյ առարկայ յօդուածը վերցնելու իր տեսակետին վրայ, ես կը հրաժարէի «Արեւ»ի արաբերէն յաւելուածին առնչութեամբ յանձն առած պարտականութիւններս շարունակելէ: Նոյն ատեն կը խնդրէի որ յաւելուածին Մայիս 2009-ի թիւը եթէ լոյս տեսնէ առանց Իրանի վերաբերեալ յօդուածին, պարբերականին տիտղոսաթերթէն վերցուի «հայկական նիւթերու խորհրդատու»ի հանգամանքս եւ անունս:

Այդ ժողովէն վերջ, իր տեսակետը լսելու համար կապ պահեցի նիստէն բացակայ վարչականներէն Գրիգոր Մարգարեանի հետ (այժմ ողբացեալ), որ այդ ժամանակ նաեւ ատենապետն էր Հայ Գեղարուեստասիրաց Միութեան: Պատասխանը, զոր ստացայ, որոշ չափով կը լուսաբանէր ՀԱՀ-ի վարչութեան չբացայայտուած տեսակետը:

Արդարեւ, Մարգարեան իրեն յատուկ խօսակցական ոճով մօտաւորապէս կըսէր հետեւեալը. «Պր. Թէրզեան, երբ այս հարցը ծագեցաւ, ՀԱՀ-ի վարչական ընկերներու հարցուցի թէ «Արեւ»ի արաբերէն յաւելուածը որեւէ օգուտ ունի՞ մեր ակումբներուն՝ Հայ Գեղարուեստասիրաց Միութեան, Կոկանեան Սրահին կամ Տիգրան Երկաթին. բոլորն ալ ոչ ըսին: Ուրեմն ինչո՞ւ պետք է շարունակենք անոր հրատարակութիւնը»: Նման մօտեցում ունեցող անձի մը այլեւս աւելորդ էր խօսիլ յաւելուածին նպատակին եւ առաքելութեան մասին:

Այլ մօտեցում կը ցուցաբերէր ՀԱՀ-ի վարչութեան փոխ ատենապետ Նուպար Սիմոնեան: Յաւելուածին պատասխանատու խմբագրին դիրքորոշումին ակնարկելով, հարց կու տար ինծի. «Մենք չե՞նք վճարողը»: Յետոյ անդրադառնալով որ ՀԲԸՄ-ի պատասխանատուի մը հետ կը խօսի, կ'աւելցնէր. «Դուք չե՞ք վճարողը. ինչո՞ւ մեր ըսածը չի գործադրուիր»: Ապա խօսքը շարունակելով, տողերս գրողին կը թելադրէր. «Շուտ մը նոր բան մը գրէ, միւս յօդուածին տեղ կը դնենք»: Նման կարծիքի առջեւ դարձեալ աւելորդ էր խօսիլը, քանի որ բացայայտ էր որ ենթակային համար ճիգով եւ կեդրոնացումով գրուած յօդուածի մը փոխարէն կարելի էր «շուտ մը բան մը գրել» եւ տպել:

Նման տեսակէտներու բարձրակէտը կարելի է նկատել ՀԱՀ-ի վարչութեան մաս չկազմող, ՌԱԿ-ի Եգիպտոսի Շրջանային Վարչութեան այդ ժամանակուայ փոխ ատենապետին (որ այժմ դարձած է նոյն մարմնին ատենապետը) ենթագիտակիցէն բխած հետեւեալ արտայայտիչ տեսակէտը. «Եթէ մենք *պախիսալ*¹⁵ ալ ենք, որոշելու իրաւունքը մերինն է»:

* * *

Կարծէ նշել թէ այս հարցին մէջ չբաւականացայ իմ անձնական տեսակէտովս. ի վերջոյ անսխալական մարդ չկայ: Խնդրոյ առարկայ յօդուածէն պատճեններ փոխանցեցի Գահիրէի ՀԲԸՄ-ի վարչութենէն կարգ մը անդամներու, իրենցմէ խնդրելով որ յօդուածը կարդալէ յետոյ իրենց կարծիքը յայտնեն: Բոլորն ալ զայն կարդալէ յետոյ անոր մէջ որեւէ անպատեհ բան չգտան:

Այս բոլորէն ետք դիմեցի ՀՀ Եգիպտոսի այդ ժամանակուայ դեսպան Տոքթ. Ռուբէն Կարապետեանին, որ ի դէպ արաբագէտ է, խնդրելով որ յօդուածը կարդայ եւ իր դիտողութիւնները ընէ: Տոքթ. Կարապետեան յօդուածը կարդալէ յետոյ կապ պահելով հետս ըսաւ թէ գրութիւնը կը ներկայացնէ հայ-իրանական յարաբերութիւններու իսկական պատկերը եւ միջազգային գետնի վրայ ամէն ոք տեղեակ է այդ յարաբերութիւններու էութեան ու այդ մասին ոչ ոք կ'այլապէս մեզ:

Նկատի ունենալով որ ՀԱՀ-ի վարչութեան անդամներէն Տոքթ. Երզնկացեան այդ ժամանակ ՀՀ դեսպանատան յանձնախումբերէն մէկուն մաս կը կազմէր եւ այդ բերումով յաճախակի կապի մէջ էր դեսպանատան հետ, խնդրեցի Տոքթ. Կարապետեանէն որ ինծի

¹⁵ Պախիսալ կը նշանակէ նպարավաճառ:

յայտնուած իր կարծիքը Տոքթ. Երզնկացեանին ալ յայտնէ, որպէսզի վերջինս կարելոր կշիռ ներկայացնող այդ կարծիքը փոխանցէ ՀԱՀ-ի վարչութեան: Դեսպան Տոքթ. Կարապետեան ազնուօրէն յանձն առաւ այդ խնդրանքիս ընդառաջել:

Յետագային տեղեկացայ թէ երբ Դեսպանը խօսած է Տոքթ. Երզնկացեանին, վերջինս փոխանակ իրեն ըստածը փոխանցելու ՀԱՀ-ի վարչութեան, թելադրած է Դեսպանին որ ան խօսի ՀԱՀ-ի ատենապետ Կարալիս Եազրճեանին: Տոքթ. Կարապետեան այդ առիթով նրբօրէն դիտել տուած է թէ իր պարտականութիւններու ծիրին մէջ չիյնար նման հարցով զանազաններու դիմելը:

Նշեալ խօսակցութենէն յետոյ, ՀԱՀ-ի վարչութիւնը դարձեալ իր դիրքորոշումը չփոխեց, ինչ որ ենթադրել կու տայ թէ կա մ ՀՀ դեսպանին կարծիքը այդ վարչութեան չէ հասած, կա մ ալ եթէ հասած է, հաշուի չէ առնուած:

Այս ձեւով ՀԱՀ-ի պատասխանատուները կը շրջանցէին հանգամանաւոր եւ հարցին մասնագէտ անձի մը ծանրակշիռ եւ անկողմնակալ կարծիքը, անոր գերադասելով նախապէս յիշուած զանազաններու կողմէ յայտնուած պատահական կարծիքները...:

* * *

Յաջորդող օրերուն տեղի ունեցող զարգացումները առաջնորդեցին չափազանց անհաճոյ իրադրութեան մը ստեղծումին:

«Արեւ»ի յաւելուածին խմբագիրը՝ Մոհամէտ Ռիֆաաթ Էլ Իմամ, ասպարէզով ժամանակակից եւ արդի պատմութեան օգնական դասախօս է շոգեկառքով Գահիրէէն երկու ժամ հեռաւորութեան վրայ գտնուող Տամանհուր քաղաքի համանուն համալսարանին մէջ:

Յաւելուածին Մայիս 2009-ի թիւին հրատարակութիւնը նախապէս յիշուած պատճառներով յապաղած էր մինչեւ Յունիս 2009-ի սկիզբը:

Մինչ այդ, Տամանհուրի համալսարանի ամավերջի քննութիւնները աւարտած ըլլալով, սկսած էր անոնց սրբագրութեան գործընթացը, որուն համար խմբագիրը պարտաւոր էր ամէն օր Տամանհուր գտնուիլ առաւօտեան ժամը 8-էն մինչեւ ուշ գիշեր: Այդ միջոցին, ՀԱՀ-ի փոխ ատենապետ Նուպար Սիմոնեան, յաւելուածին Մայիս 2009-ի թիւին մէջ ՀԱՀ-ի վարչութեան առաջադրած փոփոխութիւնը մտցնելու համար, յաջորդական քանի մը օրերու ընթացքին կը փորձէր բջջային հեռաձայնով կապ պահել խմբագրին հետ եւ պատասխան չէր ստանար, քանի որ համալսարանի քննութիւններու սրբագրութեան սրա-

հին մէջ խստիւ հրահանգուած էր բոլոր կարգի հեռաձայնները փակ պահել:

ՀԱՀ-ի փոխ ատենապետը այս պարագան մեկնաբանած էր որպէս խմբագրին կողմէ իր հեռաձայններուն պատասխանելու չկամութիւն:

Ըստ խմբագիր Մոհամէտ Ռիֆաաթի քննութիւններու սրբագրութեան աւարտէն յետոյ, երբ առաջին անգամ «Արեւ»ի խմբագրատունը կ'երթայ, քիչ յետոյ ՀԱՀ-ի փոխ ատենապետ Նուպար Սիմոնեան խմբագրատուն գալով իրեն հանդէպ կը ցուցաբերէ խիստ անպատշաճ վերաբերում մը, որուն մանրամասնութիւնները արձանագրուած են յաջորդ էջերուն մէջ տեղադրուած՝ Տոքթ. Մոհամէտ Ռիֆաաթ Էլ Իմամի կողմէ Գահիրէի Թեմական Ժողովին ուղղուած 9 Յունիս 2009 թուակիր յուշագրին մէջ (տեսնել էջ 60-63): ՀԱՀ-ի վարչականները երբ տեղեկացան յաւելուածին խմբագրին պատմածներուն, ուզեցին Նուպար Սիմոնեանէն ստուգել պատահածը:

Վերջինս ժխտեց իրեն վերագրուած անպատշաճ վերաբերումի պարագան, առանց սակայն կարենալ համոզիչ բացատրութիւն տալու տուեալ օրը եւ տուեալ ժամուն խմբագրին «Արեւ»ի խմբագրատունը ժամանելէն անմիջապէս վերջ իր անսովոր ներկայութեան մասին:

Խմբագիրը պատահարէն չափազանց վիրաւորուած էր եւ կը սպասէր ՀԱՀ-ի վարչութեան առնելիք սփոփիչ քայլերուն: Վարչութիւնը, դժբախտաբար, չցուցաբերեց նման պարագաներու հարկ եղած փութկոտութիւնը, որուն հետեւանքով խմբագիրը ՀԱՀ-ի վարչութեան ուղղուած 8 Յունիս 2009 թուակիր նամակով (տեսնել էջ 59) կը տեղեկացնէր «Արեւ»ի արաբերէն յաւելուածի խմբագրի իր պաշտօնէն հրաժարումը:

Խմբագրին յաջորդ քայլը կըլլար Գահիրէի Թեմական Ժողովին ուղղուած 9 Յունիս 2009 թուակիր նախապէս յիշուած յուշագիրը, զոր ան բազմազրած էր՝ քանի մը օր յետոյ գումարուելիք Թեմական Ժողովի նիստէն առաջ թեմականի բոլոր անդամներուն բաժնելու մտադրութեամբ: Այսպէս, ան բազմազրուած օրինակներէն մին կը յանձնէ իր դէմ ելլող առաջին անձին, որ թեմականի «Յուսաբեր»ի շրջանակին մաս կազմող անդամ մըն էր:

ՆԱԽԵՎ¹⁶

Յանուն Գթառատ եւ Ողորմած Աստուծոյ
Գահիրէ, Երկուշաբթի 8 Յունիս 2009

Տեաք՝ Հայ Ազգային Հիմնադրամ Միութիւն
Յետ բարի ողջոյնի

Իբր հետեւանք ձեր ժողովի անդամ Տիար Նուպար Պօղոս Միմոնեանի ինծի հանդէպ ունեցած ամօթալի վարուելակերպին, եւ իբր հետեւանք վարչութեան կողմէ այս վարուելակերպին առնչութեամբ որեւէ քայլ չառնուելուն, ձեզի կը տեղեկացնեմ թէ ներկայ ամսէն սկսեալ պիտի չշարունակեմ «Արեւ» թերթի արաբերէն ամսօրեայ յաւելուածի խմբագրապետութիւնը:

Շնորհակալութիւններով,

8-6-2009

Սոհամէտ Ռիֆաաթ Էլ Իմամ

պիսմիլլահ ալռահման ալռահիմ
ալգահիրա ֆի եոմ ալիթնէյն 8 եունիս 2009

ալսատա՝ կամ՝ իյաթ ալսանտուգ ալ արմանի ալ ահլի

թահիյա թայէպա ... ուսպաատ

պիսապապ ալսուլութիյաթ ալմուշինա ալլաթի իրթաքապահա նուպար պօղոս սիմոնեան – օտ ուր մակլիս իտարաթիքում – ֆի հագգի, ուս պիսապապ ա՛տամ գիամ ալմակլիս պի այ իկրա՝ իգա՝ հագիհի ալսուլութիյաթ, ֆա իննանի ուպալլիդութում պի ա՛տամ իսթիմրարի ֆի ըի՛ասաթ թահրիթ ալմուհագ ալշահրի ալարապի լիկարիտաթ արեւ ի թիպարան մին հագա ալշահր

մաա իսալիս ալշուքր

8-6-2009

տ. մոհամէտ ռիֆաաթ

¹⁶ Ներկայ գրքոյկին մէջ, արաբերէնով գրուած իւրաքանչիւր նիւթի հայերէն թարգմանութեան կողքին ենթադրուած ենք ներկայացնել նաեւ նիւթին արաբերէն բնագրին պատճէնը: Վերը և յաջորդ էջերուն մէջ (էջ 62 եւ 63) ներկայացուած նամակներուն պարագային, ստիպողաբար շեղած ենք այդ սկզբունքէն, արաբերէն բնագրին փոխարէն հայատառ արաբերէնով տալով անոնց բովանդակութիւնը: Այս քայլով կը խուսափինք նշեալ նամակներուն մէջ երախտաւոր եզիպտացի մտաւորականի մը հանդէպ եզիպտահայ հասարակական կառոյցներու մէջ

ՆԱԽԵ

Գահիրե, 9 Յունիս 2009

Յուշագիր պաշտօնապես ներկայացուելու՝

Գերաշնորհ Աշոտ Եպիսկոպոս Մնացականեանին	Առաջնորդ ԵԱՀ-ի օրթոտոքս հայոց
Տիար	Անդրանիկ Մեսրոպեանի
	Ատենապետ օրթոտոքս հայոց Գահիրեի
	Թեմական Ժողովի
Տեարք	Անդամներ օրթոտոքս հայոց Գահիրեի
	Թեմական Ժողովի

Յետ բարի ողջոյնի

Զայս ձեզի ներկայացնողն է Տոքթ. Սոհամետ Ռիֆաաթ Էլ Իմամը՝ խմբագրապետ «Արեւ» օրաթերթի արաբերէն ամսօրեայ յաւելուածին եւ հայկական ուսումնասիրութիւններու մէջ մասնագիտացած հետազօտող:

Ցաւով ձեզի կը ներկայացնեմ հետեւեալը՝

Չորեքշաբթի, 3 Յունիս 2009-ի երեկոյեան, Ճիշդ ժամը 7-ին, Տիար Նուպար Պօղոս Միմոնեան փոթորկած վիճակի մը մէջ խուժեց «Արեւ» օրաթերթի գրասենեակէս ներս եւ փորձեց զիս արտաքսել գրասենեակէս, ըսելով. «Դո՛ւրս ելի՛ր, ա՛յլ վերջացաւ, պարբերաթերթին Յունիսի թիւը պիտի չհանենք»:

Մերժեցի գրասենեակէն այս ձեւով հեռանալ եւ իրեն ըսի. «Ես քովդ պաշտօնեայ չեմ եւ դուն իրաւունք չունիս զիս արտաքսելու»:

Տիար Նուպար բռնկեցաւ եւ փոթորկեցաւ սենեակին մէջ եւ երեսիս նետեց գրասեղանիս թղթակալը:

Փորձեցի իր գաւկին՝ Տոքթ. Ժորժ Նուպարի հետ թերթին (իմա՛ խմբագրատան) հեռաձայնով կապ պահել, սակայն ընկալուչը ձեռքէս իլելով չորս յաջորդական անգամներ երեսիս նետեց:

Կը փափաքէի Տոքթ. Ժորժի օգնութեան դիմել՝ կա՛մ իր հայրը

պատասխանատու պաշտօններ զբաղեցուցած անձի մը՝ իր պաշտօններուն անյարիր վերաբերմունքին մանրամասնութիւնները եզիպտացի կամ արաբ պատահական ընթերցողին մօտ շրջանառութեան մէջ դնել: Արդարեւ, նման պարագաներու, անհատական անպատշաճ կեցուածքի մը ձգած ժխտական անդրադարձը կրնայ իր ստուերը տարածել ամբողջ համայնքին վրայ:

հանդարտեցնելու, կա՛մ իրեն տեղեկացնելու գրասենեակին մեջ իր հօր կատարածին մասին:

Ամեն անգամ որ արգելք կը հանդիսանար ինծի Տոքթ. Ժորժին հետ կապ պահելու, առաւել եւս կը փոթորկէր դէմս եւ ամեն անգամ նախորդէն աւելի գէշ թշնամական վերաբերում ցոյց կու տար: Անգամ մը՝ դո՛ւրս էլիր: Երկրորդ անգամ՝ գրասենեակին աթոռներէն մին մինչեւ 50սմ. հեռաւորութիւն վրաս քաշեց, սակայն երբ աչքերս խոժոռեցի, աթոռը իր տեղը վերադարձուց: Երրորդ անգամ՝ որ ամենէն գէշն էր, հրապարակաւ եւ գոռ ձայնով հայիոյեց Աստուծոյ բոլոր արարածներէն ամենաազնիւին՝ ողբացեալ հօրս: Այս բոլորը պատահեցաւ ի ներկայութեան «Արեւ» թերթի չորս աշխատողներու:

Ձեզի կուզէի տեղեկացնել թէ անցնող 15 տարիներու ընթացքին իմ յարաբերութիւնս Տիար Նուպարի հետ շատ լաւ եղած է եւ իմ կողմէս իր նկատմամբ չէ թոյլատրուած որեւէ սխալ, որ զինք նման ամօթալի արարքներ կատարելու մղէ:

Ձեր նկատողութեան կուզէի յանձնել թէ այս հարցը ձեզի կը ներկայացնեմ հետեւեալ պատճառներով՝

1-Պատկառելի Ժողովդ ամենէն կարելոր օրինական կառոյցն է, որուն հետ կարելի է հաղորդակցիլ:

2- Տիար նուպար Պողոս Միմոնեան երկար տարիներ անդամ եղած է Թեմական Ժողովին եւ նախկին ատենապետ՝ օրթոտոքս հայոց Գահիրէի առաջնորդարանի Քաղաքական Ժողովին:

3- Համեստ անձս ցայտուն դեր ունեցած է ընդհանրապէս հայոց պատմութեան եւ մասնաւորապէս եզիպտահայոց պատմութեան ծառայելու առումով, հետազօտութիւններու եւ ուսումնասիրութիւններու ընդմէջէն, ինչպէս նաեւ տեղեկատուական միջոցներու եւ եզիպտական համալսարաններու մէջ ունեցած գործունէութեամբս:

Այս բոլորին համար Պատկառելի Ժողովէդ կը խնդրեմ որ այս յուշագրին պատասխանէ եւ տուեալ կացութեան մասին իր գնահատականը յայտնէ: Արդեօ՞ք ինծի հանդէպ այս վերաբերումը «հայկական վարձատրութիւն» է հայոց բոլոր տուածներու դիմաց:

Խմբագրուած

9 Յունիս 2009-ին

Ստորագրութիւն

Տոքթ. Մոհամէտ Ռիֆաաթ Էլ Բամաֆ

ՆԱԽԵ

ալ գահիրա ֆի 9 եունիա 2009

մուգաքքիրա լիլաարտ րասմիյան աալա

նիյաֆադ ալմութրան	աշոտ մնացականեան մութրան ալ արման ալ օրթոտոքս պիկումհուրիաթ մասր ալ արապիա
ուալ սայետ	անդրանիկ մեսրոպեան ռա իյս ալմակլիս ալմիլլի լիլարման ալ օրթոտոքս պիլգահիրա
ուալ սատա	աատա՛ ալմակլիս ալմիլլի լիլարման ալ օրթոտոքս պիլգահիրա

թահիյա թայեպա ուապաատ

մուգատտիմուի լիսիյատաթիքում տ. մոհամէտ ռիֆաաթ ալ իմամ
ռա՛ իյս թահրիյր ալ մոլիագ ալշահրի ալ արապի լիկարիյտաթ արեւ ալ
արմանիյա ուալպահէս ալ մոխթաս ֆիլ տիրասաթ ալ արմանիյա:

եո՛ւ սիֆունի ան ու՛րիտ ալա հատարաթիքում մա եալի:

ֆի մասա՛ եոմ ալ արպի՛ա՝ 3 եունիա 2009, ուա թահտիտան ֆի թամամ
ալ սա՛ա ալ սապիա, իգթահամ ալ սայետ նուպար պօղոս սիմոնեան
մաքթապի պիկարիյտաթ արեւ, ուահուա ֆի հալաթ հիյակ, ուա հաուալ
թարտի մին ալմաքթապ գա՛իլան «էմշի պարրա, եալլա խալաս, մուշ
հանթալաս աատա եունիա մին ալմիկալլա»:

րաֆատթու մուդատարադ ալմաքթապ պիհազիհի ալթարիգա, ուա
գուլթու լահու «անա մուշ մուազգաֆ ինտաք, ուա լայս մին հազգաք
թարտի:

սար ալսայետ նուպար ուա հակ տախել ալիոկրա, ուա գազաֆանի ֆի
ուակիի պի ուարրագաթ ալ մաքթապ:

հաուալթ ալ իթթիսալ պի իպնիհ տ. ժորժ նուպար մին թելէֆոն ալ
կարիյտա, ուա լաքիննահու խաթաֆ ալ սամմա՛ա մին եատի ուա
ալգահա ֆի ուակիի արպա՛ մարրաթ մութաթալիյա:

Քունթու արդապ ֆիլ իսթի՛անա պի տ. ժորժ իմմա լիթահտի՛աթ
ուալտուի աու լի իպլադուի պիմա եաֆաալուի ուալիտուի տախիլ
ալմաքթապ:

Ֆի քուլլ մարրա քանա եամնասանի ֆիյհա մին ալ իթթիսալ պի տ. Ժորժ, քանա եագտատ հայական տիտտի, ուաեագում պի սուլուք ատա՛ի ասու՛ա միմմա սապագահու: Ֆաֆի մարրա, իմշի էթլաա պարրա, ու ֆիլ թանիյա, բաֆաա ահատ քարասի ալ մաքթապ ալայիա պիմասաֆաթ 50սմ., ուալաքին ինտամա քաշարթ աայնայեա լահու, արկա՛ա ալքուրսի քամա քանա, ու ֆիլ թալիթա, ու հիյա ալ ասու՛ա՛, շաթամանի աալանայիթան ուա պի սաուրթ կահուրի պի աշրաֆ խալզ ալլահ կամի՛ա՛ն ուա հուա ուալիտի բահիմահու ալլահ, ուա գատ թամմա քուլլ հագա ֆի հուտուր արպաա մին ալ ամիլիյն պի կարիտաթ արեւ:

ուա ուհիթ սիյատաթիքում իլման պի աննա իլագաթի պիլ սայետ նուպար քանաթ թայիպա կիտտան ա ալա մատար 15 սանա, ուա լամ եաստուր միննի այ խաթա ֆի հագգիհ եասթակուիպ ալ գիյամ պի հագիհի ալ աֆաալ ալ մուշինա:

ուա ուլֆիթ անգար հատարաթիքում իլա աննանի ու՛րիտ հագիհի ալ գատիյա ալայքում լիլ ասպապ ալ աթիյա

1- եումասսէլ մակլիսուքում ալ մուագգար ահամմ ալիյա շար՛իյա եումքին ալ թախաթուպ մա՛ահա:

2- գալլա էլ սայիտ նուպար պոդոս սիմոնեան լի սանաուաթ թաուիլա ուտուան պիլ մակլիս ալ միլլի, ուա բա՛իյսան ասպագ լի մակլիս իտարաթ մութրանիյաթ ալ արման ալ օրթոտոքս պիլ գահիրա:

3- գամա շախսի ալ մութաուատէ՛ պի տոր պարեգ ֆի խիտմաթ ալ թարիխ ալ արմանի աամաթան ուա թարիխ ալ կալիյա ալ արմանիյա ալ մասրիյա խասսաթան մին խիլալ ապհասի ուա տիրասաթի, ուա անշիթաթի ֆի տուա՛իր ալ իյ լամ ու ֆիլ կամէյաթ ալ մասրէյա:

ուա լիհագա քուլլուհ, ֆա իննի արկու մին մակլիսուքում ալ մուագգար ալ բատտ ա լա հագիհի ալ մուգաքքիրա, ուա իպտա թագյիմուհ լիհագա ալ մաուգէֆ, ուա հալ մու՛ամալաթի պի հագիհի ալ սուրա հիյա «ալկագա ալ արմանի՞» պաատ քուլլ մա գատտամթահու լիլարման:

թահրիրան ֆի 9/6/2009

տ. մոհամէտ բիֆաաթ ալ իմամ

Ըստ խմբագրին, ՀԱՀ-ի վարչական Գեորգ Երզնկացեան լսելով այս մասին՝ կընդվզի որ «ներքին հարց մը, որ դեռ պիտի քննուէր», կը հրապարակուի եւ հեռաձայնով կը կապուի Մոհամէտ Ռիֆաաթ Էլ Իմամի հետ ու կը խօսի յանդիմանական եւ սպառնալից ոճով մը, ինչ որ վերջինս կը մղէ խնդրելու Երզնկացեանէն որ անջատէ հեռաձայնը, աւելցնելով թէ այլապէս ինք ստիպուած պիտի ըլլայ հեռաձայնը փակելու: Մթնոլորտը շիկացած էր:

* * *

Մոհամէտ Ռիֆաաթի յուշագիրը քննարկելի էր Գահիրէի Թեմական Ժողովի 12 Յունիս 2009-ին գումարելի նիստի օրակարգին ատենական գործողութիւններու բաժնին մէջ:

Այս մասին ժողովին առնելիք որոշումը ճակատագրական էր:

«Արեւ»ը, կամ աւելի ճիշդ՝ ՀԱՀ-ի վարչութիւնը, թերեւս կրնար ինքզինքին թոյլատրել Մոհամէտ Ռիֆաաթը կորսնցնելու պերճանքը: Սակայն եգիպտահայութիւնը եւ ընդհանրապէս հայութիւնը պէտք չէր կորսնցնէր եգիպտացի այն միակ մտաւորականը, որ 15 տարիէ ի վեր «ինքնական» կը զբաղէր հայկական ուսումնասիրութիւններով, Հայկական Հարց կը դասաւանդէր իր պաշտօնավարած համալսարանին պատմագիտական բաժնին աւարտական եւ յետ-աւարտական դասարաններուն, հետեւողական կերպով հայկական տեսակետները կը պաշտպանէր զանազան պատկառելի լսարաններու առջեւ, ինչպէս նաեւ մամուլով եւ հեռատեսիլով:

Այս մտահոգութիւնը կը մղէր տողերս գրողը Թեմական Ժողովին կողմէ Մոհամէտ Ռիֆաաթի յուշագրին որպէս պատասխան դրկուելիք նամակի մը նախագիծը պատրաստելու, այն յոյսով որ նշեալ ժողովը կորդեգրէ զայն:

Թեմական Ժողովի նիստին օրը՝ Յունիս 12-ին, որոշեալ ժամուն, ժողովականները հաւաքուած էին առաջնորդարանի դահլիճին մէջ: Նիստը տակաւին չէր սկսած: Ժողովին ատենապետը՝ Անդրանիկ Մեսրոպեան (այժմ ողբացեալ), ժողովի սեղանին գլուխը նստած օրակարգի նիւթերը աչքէ կանցընէր, մինչ կարգ մը ժողովականներ, որոնց կարգին տողերս գրողը, սեղանին շուրջ իրենց տեղերը գրաւած էին: Ատենապետը խօսքը սեղանին շուրջ նստողներուն ուղղելով հարց կու տար թէ ի՞նչ քայլ հարկ է առնել Մոհամէտ Ռիֆաաթի յուշագրին առնչութեամբ: Ապա, նկատի ունենալով որ ինք մօտիկ յարաբերութիւն ունէր Նուպար Սիմոնեանի հետ, ի պատիւ իրեն,

կաւելցնէր. «Գործը գործ է, բարեկամութիւնը բարեկամութիւն»: Սեղանին շուրջ նստող ժողովականներէն դաշնակցական ղեկավար մը յարմար չէր դատեր յուշագրին ընթերցումը, քանի որ ան «ներքին» հարց մը կը շօշափէր: Ատենապետը, նկատի ունենալով Մոհամէտ Ռիֆաաթի հետ իմ կապս, խօսքը ինծի ուղղելով կարծիքս կը հարցնէր: Անտէղի բանավեճէ խուսափելու մտահոգութեամբ կը պատասխանէի որ, եթէ յարմար չի տեսնուիր յուշագիրը նիստին ընթացքին ընթերցելը, կարելի է զայն չընթերցել, բայց հարկ է որ ատենապետը ժողովը բանաւոր կերպով տեղեակ պահէ անոր բովանդակութեան, իսկ, ամենէն կարելորը, ժողովը գրաւոր պատասխան մը պէտք է տայ յուշագրին: Այս անգամ ատենապետը հարց կու տար թէ ի նչ պիտի գրուի պատասխան նամակին մէջ: Ճիշդ առիթն էր ներկայացնելու պատրաստած նամակիս նախագիծը, զոր փոխանցեցի ատենապետին:

Վերջինս նամակը իւրովի կարդալէ յետոյ, լայն ժպիտով մը իր գոհունակութիւնը յայտնեց, «շատ լաւ նամակ է» ըսելով:

Այսպէս, Թեմական Ժողովը այդ օր գումարուած նիստին ատենական գործողութիւններու Գ գլուխին տակ Մոհամէտ Ռիֆաաթի վերոյիշեալ յուշագիրը քննելով՝ ատենագրութեան մէջ կարճանագրէր հետեւեալը.

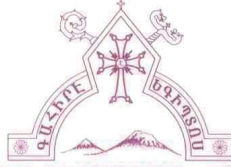
Գ. Եզիպտացի պատմաբան Մոհամէտ Ռիֆաաթի նամակի հարց.

Եզիպտացի պատմաբան Դոկտ. Մոհամէտ Ռիֆաաթ 9 Յունիս 2009 թուակիր նամակ մը յղած է Առաջնորդ Սրբազան հօր եւ Թեմականի Դիւանին:

Ժողովի ընթացքին յարմար չնկատուեցաւ ընթերցել զայն, սակայն անոր բովանդակութիւնը բանաւոր կերպով ներկայացուեցաւ ժողովականներու ուշադրութեան: Այնուհետեւ որոշուեցաւ պատասխան նամակ մը գրել եւ զինք հրաւիրել Առաջնորդարան՝ Սրբազան հօր եւ Թեմականի Ատենապետին հետ հանդիպումի, որուն ընթացքին յանձնուի նամակը:

* * *

Առաջնորդարանի պատասխան նամակը (տեսնել էջ 66) Թեմական Ժողովի յիշեալ նիստէն քանի մը օր յետոյ, ըստ նախատեսուածին, Առաջնորդ հօր եւ Թեմականի ատենապետին կողմէ յանձնուեցաւ հասցէատիրոջ: Համայնքին գերագոյն կառոյցին անունով յանձնուած այս պատասխան նամակը որոշ չափով կը սփոփէր Մոհամէտ Ռիֆաաթի զգացած խոր վիրաւորանքը եւ կը մեղմէր անոր ընդվզումը:

القاهرة في : ١٥ / يونيو / ٢٠٠٩

ԱՌԱՋԵՆՈՐԴԱՐԱՆ ՀԱՅՈՑ
ARMENIAN ORTHODOX PATRIARCHATE
بطيركية الأرمن الأرثوذكس

مسلسل رقم : ٠٩ / ١٧٣ / ٠٦

السيد الدكتور / محمد رفعت الإمام

تحية طيبة وبعد ،،،

بالإشارة إلى مذكرتكم المؤرخة ٩ يونيو ٢٠٠٩ الموجهة إلى المجلس الملي للأرمن الأرثوذكس بالقاهرة بشأن ما تبادر من السيد نوبار بوغوص سيمونيان تجاهكم .
نتشرف بالإفادة بأنه بعرض مذكرتكم على المجلس الملي بتاريخ ١٢ يونيو ٢٠٠٩ ، تقرر إحاطتكم علماً أنه على الرغم من أن السيد / نوبار سيمونيان لا علاقة له حالياً بالمجلس الملي وليس عضواً فيه ، إلا ان المجلس يبدى أسفه إذا كانت الوقائع الواردة في مذكرتكم قد حدثت بالفعل .
وإذ ينتهز المجلس الملي هذه الفرصة ليبدى تقديره الكبير لشخصكم وللدور البارز الذي تقومون به في مجال الدراسات الأرمنية عامة والدراسات الأرمنية المصرية خاصة .. نأمل اعتبار خطابنا هذا تعبيراً صادقاً للمشاعر الطيبة التي يكنها أبناء الجالية الأرمنية المصرية تجاهكم .
وتفضلوا بقبول وافر الاحترام ،،،

الأسقف / أشود مناتسكانيان

مطران الأرمن الأرثوذكس
جمهورية مصر العربية

ՆԱԽԵՎ

Առաջնորդարան Հայոց

Գահիրե, 15 Յունիս 2009

Տիար Տոքթ. Սոհամէտ Ռիֆաաթ Էլ Իմամ

Յետ բարի ողջոյնի

Անդրադատնալով Գահիրէի Թեմական Ժողովին ուղղած ձեր 9 Յունիս 2009 թուակիր յուշագրին, որ կը վերաբերի Տիար Նուպար Պօղոս Սիմոնեանի կողմէ ձեզի հանդէպ ցուցաբերուած վերաբերումին, պատիւն ունինք ձեզի յայտնելու թէ ձեր յուշագիրը 12 Յունիս 2009-ին Թեմական Ժողովին ներկայացնելով, որոշուեցաւ ձեզի տեղեկացնել թէ, հակառակ անոր որ Տիար Նուպար Սիմոնեան ներկայիս կապ չունի Թեմական Ժողովին հետ եւ անդամ չէ անոր, այսուհանդերձ Ժողովը իր ցաւը կը յայտնէ՝ եթէ ձեր յուշագրին մէջ յիշուած դէպքերը իսկապէս պատահած են:

Թեմական Ժողովը այս առիթը կ'օգտագործէ յայտնելու իր մեծ գնահատանքը հանդէպ ձեր անձին եւ ձեր ցայտուն դերին, զոր կը կատարէք ընդհանրապէս հայագիտական եւ մասնաւորապէս եգիպտահայկական ուսումնասիրութիւններու բնագաւառներուն մէջ: Կը յուսանք որ մեր այս նամակը կը նկատէք որպէս անկեղծ արտայայտութիւն այն բարի զգացումներուն, զորս կը տածէ եգիպտահայ համայնքը ձեզի հանդէպ:

Հաճեցէք ընդունիլ մեր խոր յարգանքները

Աշոտ Եպիսկոպոս Մնացականեան

Առաջնորդ ԵԱՀ-ի օրթոտոքս հայոց

* * *

Շարունակելով «Արեւ»ի արաբերէն յաւելուածի Մայիս 2009 թիւին պատմութիւնը, նշենք թէ ՀԱՀ-ի փոխ ատենապետ Նուպար Սիմոնեանի տպարանէն յապաղումով լոյս կը տեսնէր այդ թիւը, անոր մէջէն ի հեճուկս խմբագրին եւ յօդուածագրին կանխազգուշացումներուն վերցնելով Իրանի վերաբերեալ խնդրոյ առարկայ յօդուածը, բայց տիտղոսաթերթին վրայ պահելով նշեալ երկուքին անունները: Իսկ կողքին վրայ տպուած էր փարաւոնական նկար մը, որ ոչ մէկ առընչութիւն ունէր յաւելուածին նիւթերուն հետ:

Առաւել եւս, փոխ աստենապետը, այդ խեղուած թիւին անխափան ցրուումը ապահովելու նախանձախնդրութեամբ, թերթին խմբագրատունէն ընթերցողներու հասցեացանկը առնելով, իր տպարանէն կատարած էր առաքումի գործողութիւնները:

Երբ այս մասին հարց տուի ՀԱՀ-ի վարչական Գեորգ Երզնկացեանի թէ փոխ աստենապետը ի՞նչ իրաւասութեամբ նման քայլի մը դիմած էր, բացատրեց թէ ան այդ մասին հեռաձայնային հաւանութիւնը ստացած էր նոյն օրերուն արտասահման գտնուող ՀԱՀ-ի աստենապետին:

Այս ձեւով թէւէ ՀԱՀ-ի վարչական պատասխանատուները իրենց «որոշելու իրաւունք»ը կը գործադրէին, սակայն միւս կողմէ եգիպտահայ մամուլի պատմութեան մէջ յաջող համարուող նախաձեռնութիւն մը անփառունակ վախճանի մը կը հասցնէին:

* * *

Ներկայ գրքոյկին «Յանելուած»ի բաժնին սկիզբի էջերուն մէջ ներկայացուած են արաբերէնով գրուած հայ-իրանական յարաբերութիւններու վերաբերեալ երկու յօդուածներու հայերէն թարգմանութիւնները, անոնց բովանդակութիւնը հասանելի դարձնելու արաբերէն լեզուին չտիրապետող հայ ընթերցողին: Այս ձեւով, այդ ընթերցողը առիթը կունենայ անձնական դատումով թափանցելու հարցերուն ելութեան:

Թարգմանուած երկու յօդուածներէն առաջինին արաբերէն բնագիրը, ինչպէս տեսանք, ենթադրուած էր լոյս տեսնել «Արեւ»ի արաբերէն ամսօրեայ յաւելուածի Մայիս 2009-ի թիւով: Սակայն անոր բովանդակութիւնը «վտանգաւոր» նկատուելով, հրատարակութիւնը կասեցուցաւ «Արեւ»ի հրատարակիչ Հայ Ազգային Հիմնադրամի վարչութեան անդամներուն մեծամասնութեան որոշումով:

Տեղին պիտի ըլլար նշել որ, դէպքերու չնախատեսուած դասաւորումով, այդ յօդուածը նոյնութեամբ լոյս տեսաւ 2010 Ապրիլէն սկսեալ Գահիրէի ՀԲԸՄ-ի արաբերէն լեզուով հրատարակուող «Արեգ» պարբերաթերթի Մայիս 2010-ի թիւին մէջ, առանց որեւէ բացասական հետեւանքի:

Առաջին յօդուածէն ետք տեղադրուած «Հայ Իրանական Յարաբերութիւնները» խորագիրը կրող երկրորդ յօդուածին արաբերէն բնագիրը լոյս տեսած է «Արեւ»ի արաբերէն յաւելուածի Փետրուար 2002-ի թիւով: Այս երկրորդ յօդուածին մէջ, մասնաւորաբար ինչ կը վերաբերի

Ղարաբաղի հիմնահարցին, տեղ գտած են համարձակ նշումներ, որոնց համար ՀԱՀ-ի վարչությունը եթե կիրարկեր Մայիս 2009-ին գործածած իր չափանիշները, Փետրուար 2002-ի յօդուածը ոչ թե «վտանգաւոր», այլ «պայթուցիկ» պէտք էր համարէր: Սակայն այդ յօդուածը ատենին լոյս տեսած է առանց որեւէ առարկութեան, ինչ որ ենթադրել կու տայ թէ ՀԱՀ-ի պատասխանատուները չեն կարդացած զայն, կամ ալ, եթէ կարդացած են, իրենց գործածած չափանիշները առաձգական են:

Այստեղ կարելոր կը նկատենք արձանագրել նաեւ թէ 2009-ին ՀԱՀ-ի պատասխանատուներուն որոշումին պատրուակ ծառայող Եգիպտոսի եւ Իրանի յարաբերութիւնները եական որեւէ փոփոխութիւն չեն կրած 2002-էն մինչեւ 2009 կամ 2010:

* * *

Իբրեւ վերջաբան աւելցնենք թէ «Արեւ»ի արաբերէն ամսօրեայ յաւելուածին դադարումէն քանի մը ամիս յետոյ, Մոհամէտ Ռիֆաաթ Էլ Իմամ կը մեկնէր Պէյրութ, ուր հրաւիրուած էր մասնակցելու 2-4 Սեպտեմբեր 2009-ին «Հայկական Ցեղասպանութիւնը եւ Միջազգային Օրէնքը» խորագրով կայացող խորհրդածողովին, զոր միասնաբար կազմակերպած էին Հայկազեան Համալսարանը եւ Հայ Դատի Միջին Արեւելքի Գրասենեակը:

Պէյրութէն վերադարձին, Մոհամէտ Ռիֆաաթ տողերս գրողին կը տեղեկացնէր թէ խորհրդածողովին ներկաներէն ոմանք, որոնք կը հետեւէին «Արեւ»ի արաբերէն յաւելուածին, հարց տուած էին իրեն թէ պարբերականին դադարումը արդե՞՞ք կապ ունէր թրքական միջամտութեան մը հետ: Արդարեւ, ուեւէ ողջմիտ հայու բնական անդրադարձը այդ պիտի ըլլար, որովհետեւ ոչ ոքի մտքէն կրնար անցնիլ որ հայկական տեսակէտները օտար հասարակութեան ներկայացնող պարբերականի մը դադարեցումը եղած էր հայերու ձեռքով:

Երբ Մոհամէտ Ռիֆաաթ հարց տուողները լուսաբանած է պատահածին մասին, ներկաներէն մեկը իսկապէս դիպուկ բնորոշումով ըսած է թէ եղածը իր խօսքով՝ «քարիսա գաումիյա» (ազգային աղէտ) մըն է:

Յաւելեալ մեկնաբանութիւններն աւելորդ են:

ՅԱԲԵԼՈՒԱԾ

Ընթերցողին ուշադրության պիտի ուզեինք յանձնել թե՛ յաջորդ էջերուն մէջ տեղադրուած հայ-իրանական յարաբերութիւններուն վերաբերեալ երկու յօդուածները արեւմտահայերէնի թարգմանուած են արաբերէնով խմբագրուած եւ լոյս տեսած բնագրերէն: Արաբերէն յօդուածներուն տուեալները ատենին օտար աղբիւրներէ զատ մեծ մասով քաղուած են հայաստանեան լրատուամիջոցներու մէջ լոյս տեսած նիւթերէ, որոնք բնականօրէն խմբագրուած են արեւելահայերէնով:

Արդ, արաբերէն այս յօդուածներուն արեւմտահայերէնի թարգմանութիւնը կրնայ իմաստի եւ ոճի որոշ երանգային տարբերութիւններ ունենալ՝ արեւելահայերէնով խմբագրուած բնագրային աղբիւրներուն հետ բաղդատուելու պարագային: Այսուհանդերձ, կրնանք վստահեցնել թե՛ արեւմտահայերէն թարգմանութիւնը հարազատ վերարտադրումն է խնդրոյ առարկայ արաբերէն երկու յօդուածներուն:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՆԱԽԱԳԱՀ ՍԵՐԺ ՍԱՐԳՍԵԱՆԻ ԱՅՅԸ ԻՐԱՆ ՆՈՐ ԹԱՓ ՀԱՅ-ԻՐԱՆԱԿԱՆ ԻՐԱՅԱՏՈՒԿ ՅԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅԱՆԵՐՈՒՄ

Անցեալ Մարտին (2010) Հայաստանի նախագահ Սերժ Սարգսեան հարցազրոյց մը տուաւ «Եւրոնենուզ» եւրոպական արբանեակային կայանին, Համաշխարհային Ա. Պատերազմի ընթացքին հայերու վրայ գործադրուած ջարդերը Ամերիկեան Քոնկրէսին արտաքին յարաբերութիւններու յանձնախումբին կողմէ որպէս «մարդկային ցեղի բնաջնջում» բնութագրուելուն առիթով:

Նշեալ կայանին թղթակցուիին Հայաստանի նախագահին ուղղած հարցումներու շարքին կը հարցնէր հետեւեալը.

«Կուզէի վերադառնալ հայոց ցեղասպանութեան ճանաչումին: Եթէ այս հարցը խիստ կարեւոր է հայրենիքի թէ սփիւռքի հայութեան համար, կրնա՞ք մեզի ըսել թէ ինչո՞ւ Երեւանի Պետական Համալսարանը 2007-ին պատուոյ տոքթորականի աստիճան շնորհած է Իրանի նախագահ Մահմուտ Ահմատի Նաճատի, հակառակ անոր որ Իրանի նախագահը չի ճանչնար ողջակիզումը (հոլոքոսթ)»:

Հայաստանի նախագահը այս հարցումին կը պատասխանէր.

«Գիտէք թէ չենք կրնար մեր դրացիներուն պարտադրել որ մեզի պէս մտածեն, եւ պէտք չէ հարցերը այնպէս մը դասաւորել, որ անոնք սահմանափակուին մէկ անձով: Պատուոյ տոքթորականի կոչումին շնորհումը երկրի մը նախագահին կը նկատուի երախտագիտութեան եւ գնահատանքի արտայայտութիւն՝ հանդէպ այդ երկրի ժողովուրդին: Իրանցիները մեր դրացիներն են հարիւրաւոր տարիներէ ի վեր եւ անոնք շատ կարեւոր են մեզի համար»:

Իրանի մասին Հայաստանի նախագահին տուած հարցազրոյցին բովանդակութիւնը կը ցոլացնէ Իրանի չափազանց կարեւորութիւնը Հայաստանի համար:

Հայաստանի արտաքին քաղաքականութեան այս ուղեգիծը կրնայ քիչ մը զարմանալի թուիլ Իրանի եւ Արեւմուտքի միջեւ ներկայիս գոյութիւն ունեցող բանավիճային պայքարի պայմաններուն մէջ:

Ստորեւ կը ներկայացուի յօդուած մը, որ գրուած է տարի մը առաջ (Մայիս 2009) հայ-իրանական յարաբերութիւններու մասին, ատենին Հայաստանի նախագահ Սերժ Սարգսեանի Իրան կատարած այցելութեան առիթով: Սակայն այս յօդուածին չէր վիճակուած հրատարակուիլ: Հակառակ անոր որ յօդուածին մէջ Իրանի հանդէպ հայկական դիրքորոշումին վերաբերեալ յայտնուած տեսակէտներուն վրայ լման տարի մը անցած է, անոնք ցարդ կը մնան այժմեական, ներկայիս Հարաւային Կովկասի մէջ տիրող տարածաշրջանային պայմաններու՝ ինչպէս նաեւ Թուրքիոյ, Ատրպէյճանի եւ Վրաստանի հետ Հայաստանի ներկայ արտաքին յարաբերութիւններու իրադրութեան պայմաններուն մէջ:

* * *

Հայաստանի նախագահ Սերժ Սարգսեան անցեալ 13 եւ 14 Ապրիլին պաշտօնական այց մը կատարեց Իրան՝ գլխաւորելով բարձրաստիճան պատուիրակութիւն մը, որուն մաս կը կազմէին Արտաքին Գործերու, Ուժանիւթի եւ Բնական Պաշարներու, Փոխադրութեան եւ Կապի, Տնտեսութեան, ինչպէս նաեւ Սփիւռքի նախարարները,* Ազգային Ժողովի արտաքին յարաբերութիւններու յանձնախումբին նախագահը, Ազգային Ժողովի պատգամաւորներ, Հայաստանի Կեդրոնական Դրամատան նախագահը եւ այլ հայ պաշտօնատարներ:

Թեհրանի օդակայանին մէջ տեղի ունեցած պաշտօնական ընդունելութեան արարողակարգէն յետոյ, Հայաստանի եւ Իրանի նախագահները ունեցան շուրջ մէկ ժամուան հանդիպում մը, նախքան

* ՀՀ-ի մէջ գործածուող պաշտօնական անուանումները նկատի առնելու պարագային, նշեալ նախարարութիւններէն երեքին համար հարկ պիտի ըլլայ ըսել՝ Էներգետիկայի եւ Բնական Պաշարներու, Տրանսպորտի եւ Կապի, Էկոնոմիկայի նախարարութիւններ:

ընդլայնուած հանդիպումը, որուն կը միանային երկու կողմերու պատուիրակութիւններու անդամները:

Երկու նախագահները բարձր գնահատեցին հայ-իրանական յարաբերութիւնները: Իրենց գոհունակութիւնը յայտնեցին քաղաքական երկխօսութեան ներկայ մակարդակին մասին, հաստատեցին իրենց պատրաստակամութիւնը՝ երկու պետութիւններու յարաբերութիւնները ընդլայնելու: Անոնք շեշտեցին թէ նմանատիպ այցելութիւնները եւ բարձր մակարդակի յարաբերութիւնները հնարաւորութիւն կու տան հայ-իրանական օրակարգին հետ կապ ունեցող զանազան խնդիրներ քննելու եւ գտնելու անոնց լուծումները:

Նախագահ Սերժ Սարգսեան հաստատեց թէ Հայաստան մասնաւոր կարեւորութիւն կու տայ Իրանի հետ յարաբերութիւններու ուժական ընդլայնումին, Իրանը նկատելով վստահելի եւ առանցքային կարեւորութիւն ունեցող դրացի եւ «դժուար օրերու բարեկամ»: Ան իր շնորհակալութիւնը յայտնեց անցեալ Օգոստոսին Վրաստանի մէջ տեղի ունեցած իրադարձութիւններու ընթացքին Իրանի ցուցաբերած բարեկամական գործակցութեան համար, ինչպէս նախապէս վարուած էր Հայաստանի անկախութեան առաջին տարիներուն, երբ առաջնահերթ անհրաժեշտութիւն ներկայացնող ապրանքները Հայաստան կը ներկրուէին անոր հողերէն տարանցուելով:

Երկու նախագահները շեշտեցին թէ հազարամեակներու պատմութիւն ունեցող հայ-իրանական յարաբերութիւնները կը նպաստեն տարածաշրջանին մէջ խաղաղութիւնը եւ կայունութիւնը ամրապնդելուն:

Այս պաշտօնական այցելութեան ծիրին մէջ Հայաստանի նախագահը հանդիպում մը ունեցաւ Իրանի Իսլամական Հանրապետութեան հոգեւոր առաջնորդ Այաթոլլահ Սայէտ Ալի Ռամէնիի հետ, ինչպէս նաեւ ազգային անվտանգութեան բարձրագոյն խորհուրդի քարտուղար Սաիտ Ճալիլիի հետ: Նոյնպէս ան ծաղկեպսակ մը զետեղեց հանրապետութեան հիմնադիր-ղեկավար Այաթոլլահ Ռոմէնիի շիրիմին վրայ:

Հայաստանի նախագահը հանդիպում մը ունեցաւ նաեւ Իրանի Մէճլիսի նախագահ Ալի Լարինճանիի հետ, որ յայտարարեց թէ բարձր մակարդակով բանակցութիւններու ընթացքին քննարկուած ծրագիրները «իրատեսական եւ իրագործելի ծրագիրներ են»:

Հայ-իրանական բանակցութիւններու ընթացքին քննուեցան փո-

խաղարձ գործակցության խորացումը առևտուրի, տնտեսության, ուժանիւթի եւ փոխադրության բնագաւառներէն ներս, ինչպէս նաեւ առևտրական փոխանակութեան ծաւալին յաւելումը, Հայաստանի եւ Իրանի միջեւ երկաթուղիի մը հաստատումը եւ Արաքս գետին վրայ ջրէլէկտրակայաններու կառուցումը: Նոյնպէս տեղի ունեցաւ շրջանային հարցերու քննարկում, որուն ընթացքին նախագահ Սերժ Սարգսեան ընդառաջելով Իրանի նախագահ Մահմուտ Ահմատի Նաճատի խնդրանքին, զայն տեղեակ պահեց ներկայիս ընթացող հայ-թրքական երկխօսութեան, ինչպէս նաեւ դարաբաղեան հարցին խաղաղ կարգաւորումի գործընթացին վերջին զարգացումներուն մասին:

Երկու կողմերը հաստատեցին գոյութիւն ունեցող բոլոր հարցերը խաղաղ, բանակցային ճամբով լուծելու անհրաժեշտութիւնը, հաշուի առնելով որ համագործակցութիւնը, խաղաղութիւնը եւ կայունութիւնը շրջանի ժողովուրդներուն բարգաւաճումին եւ զարգացումին համար կարեւոր առաջնահերթութիւններ են: Նոյնպէս, Հայաստանի նախագահը շնորհակալութիւն յայտնեց Իրանի իր համագործին՝ այն մշտական հաւասարակշռուած դիրքաւորումին համար, զոր Իրանը ցոյց կու տայ Լեռնային Ղարաբաղի հիմնահարցին առնչութեամբ:

Տեղին պիտի ըլլար յիշել թէ Հայաստանի նախագահը իր այցելութեան երկրորդ օրուան աւարտին Թեհրանի մէջ հանդիպում մը ունեցաւ հայ համայնքէն 3000 ներկայացուցիչներու հետ:

Հայաստանի նախագահը համայնքի ներկայացուցիչներուն ուղղուած իր խօսքին մէջ հաստատեց թէ մէկ կողմէ մարդկային ջերմ յարաբերութիւններ, իսկ միւս կողմէ գործնական փոխ-շահաւետ կապեր գոյութիւն ունին երկու ժողովուրդներուն եւ երկու բարեկամ երկիրներուն՝ Հայաստանի եւ Իրանի միջեւ: Ան շնորհակալութիւն յայտնեց Իրանի պատասխանատուներուն իրենց կառուցողական դիրքորոշումին եւ հայ-իրանական յարաբերութիւնները զարգացնելու ամբողջական պատրաստակամութեան համար: Ապա աւելցուց. «Պատահական չէ իրանահայերու հանդէպ որդեգրուած դրական վերաբերումը, որ յիշուած է նոյնիսկ Իրանի Իսլամական Հանրապետութեան ներկայի սահմանադրութեան մէջ»:

Սարգսեան իր խօսքին մէջ հաստատեց թէ հայոց եկեղեցիները, վարժարանները, գրադարանները, հասարակական եւ հոգեւոր կեդ-

րոնները, ինչպես նաև հայկական գրական հսկայ ժառանգը ծաղկած են իրանական հողին վրայ եւ դարձած անբաժանելի մասնիկը իրանական հոգեւոր եւ մշակութային ժառանգութեան: Պատահական չէ որ Իրանի մէջ գտնուող հայկական հոյակերտ կոթողը՝ Ս. Թադէոս Առաքեալի եկեղեցին (որ կրնայ նկատուիլ վաղ քրիստոնէական աշխարհի հնագոյն կոթողը), ԵՈՒՆԵՍԿՕ-ն 2008 թուականին համարեց մէկ բաղկացուցիչը իրանական աշխարհի պատմական ժառանգութեան: Ապա Հայաստանի նախագահը շարունակեց ըսելով. «Մեր պարտականութիւնն է կայունութիւն եւ խաղաղութիւն հաստատել ամբողջ տարածաշրջանին մէջ»: Ան նոյնպէս աւելցուց. «Հանդուրժողականութիւնը, խաղաղութիւնը եւ համագործակցութիւնը սոսկ գաղափարներ չեն երկու ժողովուրդներուն համար, որոնց իմաստութիւնը այդ գաղափարները վերածած է շօշափելի իրողութեան»:

Հայաստանի նախագահը նշեց թէ «հայ ժողովուրդին առաքելութիւնը աշխարհի հանդէպ պարզ է. հայը պարտի իր երկրին լաւ քաղաքացին ըլլալ, ուր ալ բնակի»:

Հայաստանի նախագահը շարունակեց. «Մենք հաստատական ենք մեր երկրին դիմագրաւած հարցերը լուծելու մէջ», ապա աւելցուց. «Հայաստանի դիրքորոշումը Լեռնային Ղարաբաղի հարցը խաղաղօրէն լուծելու վերաբերեալ անփոփոխ է: Կարելի չէ որեւէ պարագայի Ղարաբաղը նուիրաբերել Ատրպէյճանի», ապա աւելցուց. «Արցախի (Ղարաբաղի հայկական անունը) վերաբերեալ Ատրպէյճանի պահանջները որեւէ իրաւական, պատմական եւ բարոյական հիմք չունին: Լեռնային Ղարաբաղը չի կրնար մաս կազմել Ատրպէյճանի: Ատրպէյճանը այս հարցին մէջ վաղուց սպառած է վստահութեան բոլոր պաշարները»:

Հայ-թրքական յարաբերութիւններուն անդրադառնալով, Սարգսեան ըսաւ. «Ճշմարտութիւնը այն է, որ մենք պատրաստ ենք Թուրքիոյ հետ առանց որեւէ նախապայմաններու բնականոն յարաբերութիւններ հաստատելու: Թուրքիա ցարդ պատրաստ չէր այս ուղղութեամբ...: Յամենայն դէպս հարկ է որ այստեղ կրկնեմ թէ Թուրքիոյ հետ յարաբերութիւններու փոխանակումը բնաւ չի նշանակեր կասկածի տակ առնել հայկական Ցեղասպանութեան իրողութիւնը»:

Նախքան անցնիլը քաղաքական վերլուծաբաններու տեսակէտնե-

րուն՝ ինչ կը վերաբերի հայ-իրանական յարաբերություններու ներկայ հանգրուանին, կը փափաքինք անդրադառնալ այս այցին ընթացքին Իրանի նախագահին կատարած կարգ մը յայտարարություններուն, ըստ որոնց «Հայաստանի հետ յարաբերություններու զարգացումը Իրանի արտաքին քաղաքականության առաջնահերթություններէն է»։ Ան այլուր ըսած է. «Հայաստանի բարգաւաճումը, զարգացումը եւ կայունութիւնը պիտի ըլլայ ի շահ ամբողջ տարածաշրջանին»։

Որեւէ գաղափար չունեցող ընթերցողի համար Հայաստանի եւ Իրանի միջեւ սիրալիր, բարեկամական եւ բարի-դրացիական յարաբերությունները կրնան քիչ մը զարմանալի թուիլ, մանաւանդ եթէ նկատի ունենանք վերջին շրջանին Իրանի ունեցած լարուած միջազգային յարաբերությունները արաբական երկիրներու մեծամասնութեան, Միացեալ Նահանգներու եւ Եւրոպական Միութեան հետ, երբ նոյն ատեն Հայաստան լաւ եւ ճիւղաւորեալ յարաբերություններ ունի այդ բոլոր երկիրներուն հետ։

Այս ուղղութեամբ թերեւս ամենէն իրատես վերլուծումը հայկական լրատուամիջոցներուն մէջ հրատարակուածն է, ըստ որուն Իրանի Իսլամական Հանրապետութիւնը տարածաշրջանի հզօրագոյն եւ կարեւորագոյն երկիրներէն է, որուն հետ Հայաստան լաւ յարաբերություններ ունի։ Արդարեւ, Հայաստան Իրանի հետ կապուած է ոչ միայն հազարամեակներու պատմութիւն ունեցող մշակութային եւ քաղաքական յարաբերություններով, այլեւ իրենց միջեւ գոյութիւն ունեցող ազգային եւ ծագումնաբանական ընդհանրություններով («Ազգ» օրաթերթ – Ա. Մանուէլեան)։ Հայաստանի աշխարհաքաղաքական դիրքը պայմաններ կը թելադրէ եւ կը պարտադրէ երկու երկիրներու յարաբերություններուն։ Հայաստանի եւ Իրանի միջեւ ռազմավարական յարաբերություններու հաստատումը անհրաժեշտութիւն մըն է հայկական ազգային անվտանգութեան համար եւ Հայաստանի նախագահին այցը Իրանի Իսլամական Հանրապետութիւն պէտք է արժեւորել այս տեսանկիւնէն։

Մանուէլեան կըսէ թէ վերջին քանի մը տարիներու փորձը ցոյց տուաւ թէ ուժանիւթի բնագաւառը կրնայ լաւ հիմք ծառայել Իրանի հետ յարաբերություններու զարգացումին։

Արդարեւ, երկու երկիրներուն միջեւ կառուցուեցան բարձրավոլդ ելեքտրացանցեր, ինչպէս նաեւ պայմանաւորուածութիւն գոյացաւ Արաքս գետին վրայ աննախադէպ հզօրութեամբ նոր ջրէլեկտրակա-

յան մը կառուցելու մասին: Վրաստանի մէջ տեղի ունեցած հնգօրեայ պատերազմը անգամ մը եւս փաստեց խոցելիութիւնը Հայաստանի ապահովութեան, որ իր ռազմավարական նշանակութիւն ունեցող ապրանքները կը ներածէր միայն Վրաստանի վրայով:

Երկկողմ բանակցութիւններուն ընթացքին քննարկուեցաւ ուժանիւթի փոխադրամիջոցներով հարուստ Իրանի վրայով պենզինի եւ նաւթի փոխադրութեան կարելիութիւններու զարգացումը: Թաւրիզի նաւթի գտարանէն սկսող խողովակաշարի մը կառուցումը կը նպատակադրէ պենզինի առաքումը դէպի Հայաստան, ինչ որ կրնայ նպաստել հայ-իրանական յարաբերութիւններուն մէջ նոր էջ մը բանալուն:

Երկրորդ սակայն աւելի կարեւոր ծրագիրը Իրանէն դէպի Հայաստան երկաթուղիի կառուցումն է: Այս ծրագրին իրականացումը կրնայ Իրանի վրայով փոխադրութիւնը վերածել վերջնական այլընտրանքի մը, որ փոխարինէ վրացական այլընտրանքը եւ կտրուկ կերպով նուազեցնէ Հայաստանի յենուածութիւնը Վրաստանի վրայ: Այս բոլորէն զատ, երկաթուղիի կառուցման պարագային, Հայաստանի առջեւ պիտի բացուին նոր շուկաներ Կեդրոնական Ասիոյ, Հարաւ Արեւելեան Ասիոյ եւ Ծոցի երկիրներուն մէջ, ինչ որ կը բացատրէ Երեւանի հետաքրքրուած ըլլալը այս ծրագրով, որուն միջոցով Հայաստան դուրս պիտի գայ իր գտնուած փակուղիի վիճակէն եւ վերածուի տարանցիկ երկրի, որ պիտի կապէ Սեւ Ծովը Ծոցին: Աւելորդ է նշել թէ այս ծրագրին իրագործումը պիտի «վերընձիւղէ» պատմական Մետաքսի ճանապարհը, որ կը կապէր արեւելքը արեւմուտքին:

Կը բաւէ այս առիթով յիշատակել թէ անցեալ տարուան ընթացքին երկու երկիրներուն առեւտրական փոխանակումը եղած է համեստ գումար մը՝ 226 միլիոն տոլար: Կը սպասուի որ առեւտրական փոխանակումի տարողութիւնը սուր կերպով աճի, երբ աւարտի երկաթուղիի կառուցումը:

Այսուհանդերձ, կան կարգ մը հարցեր, որոնք պէտք է նկատի առնուին: Առաջարկուած երկաթուղիի երկայնքը կը հասնի 470քմ.ի, որուն 410քմ.ը Հայաստանի մէջ պիտի ըլլայ, իսկ մնացեալը՝ Իրանի: Կը նախատեսուի որ այս երկաթուղիին կառուցումը տեւէ հինգ տարի, մինչ անոր կառուցման ծախսերը կը գնահատուին 1,2-էն 1,8 միլիարտ տոլար: Իսկ այն հողերը, որոնցմէ պիտի անցնի երկաթուղին, ունին խորտուբորտ տեղագրական (topographic) բնոյթ եւ անոր կառուցումը նման դժուար պայմաններու մէջ կը կարօտի երկու կողմերուն յարա-

տեւութեան ոգիին:

Միւս կողմէ, այն բարձր պիտճէն, որուն ակնարկեցինք, կը մղէ կարգ մը հայ փորձագէտներ կասկածի ենթարկելու ծրագրին տնտեսական օգտաշատութիւնը: Օրինակի համար, Հայաստանի Նորավանք ռազմավարական ուսումնասիրութիւններու փորձագէտ Սեւակ Սարիճանեան կըսէ. «Երկաթուղիի ծրագիրը Հայաստանի համար ապահովագրութիւն մըն է», սակայն եթէ պատահի որ հայ-թրքական սահմանները վերաբացուին, Երեւանը կապ պիտի ունենայ Միջին Արեւելքի եւ Օղջի երկիրներուն հետ ներկայիս հայկական Կիւմայրիի եւ հայ-թրքական սահմանին միւս կողմը գտնուող Կարսի միջեւ գոյութիւն ունեցող երկաթուղով: Այդ պարագային, առաջարկուած դէպի Իրան կառուցուելիք երկաթուղին տնտեսականօրէն անիմաստ պիտի դառնայ:

Մեր կարծիքով, եթէ հաշուի առնենք որ Հայաստան փակ երկիր մըն է եւ ծովային ելք չունի, որեւէ յաւելում սահմանակից երկիրներու ընդմէջէն անցնող դէպի արտասահման իր հաղորդակցական ուղիներուն վրայ կրնայ որպէս յաւելում նկատուիլ իր ռազմավարական գանազան այլընտրանքներուն, որոնք կ'ամրապնդեն իր ազգային ապահովութեան անխոցելիութիւնը:

Կրկին վերադառնալով ուժանիւթի բնագաւառին, կարժէ նշել թէ այժմ Իրանէն դէպի Հայաստան գոյութիւն ունի բնական կազի խողովակաշար մը, որ կը գործէ Դեկտեմբեր 2006-էն ի վեր: Ներկայիս բանակցութիւններ տեղի կ'ունենան կազի փոխադրութեան այլ խողովակաշար մը եւս կառուցելու: Այս խողովակաշարներուն գոյութիւնը կը յուշէ թէ այս մարզին մէջ Հայաստանի շրջափակումը հեռաւոր հաւանականութիւն մըն է:

Գալով քաղաքական բնագաւառին՝ հայ քաղաքական վերլուծաբաններուն կարծիքն այն է, թէ Կովկասի տարածաշրջանին մէջ գոյութիւն չունի երկիր մը, որ Հայաստանի չափ շահագրգռուած ըլլայ իրանա-ամերիկեան յարաբերութիւններու բարելաւումով:

Եթէ այլ երկիրներ, ինչպէս՝ Թուրքիան եւ Ատրպէյճանը, իրենց շահերը կը փնտռեն Իրանի եւ Միացեալ Նահանգներու միջեւ գոյութիւն ունեցող հակասութիւններուն մէջ, Հայաստանի շահը կը պահանջէ բնականոն եւ բարի դրացիական յարաբերութիւններ ունենալ Իրանի հետ: Այդ պատճառով Ամերիկայի նոր նախագահ Օպամայի յայտարարութիւնը՝ թէ երկխօսութիւն մը պիտի սկսի Իրանի Իսլա-

մական Հանրապետության հետ, Հայաստանի կողմէ ընդունուեցաւ դրականօրէն: Իրանի եւ Միացեալ Նահանգներու միջեւ բնականօրէն յարաբերութիւններու գոյութեան պարագային, հայկական գործարար շրջանակները աւելի համարձակօրէն կրնան մտնել իրանական բնագաւառէն ներս, ուր գոյութիւն ունին զարգացումի մեծ կարելիութիւններ:

Կարծէ նշել թէ ի յաւելումն այս բոլորին, ըստ Հայաստանի քաղաքական վերլուծաբաններուն, հայ-իրանական յարաբերութիւններուն խորացումը կարելիութիւն կը ստեղծէ վերջնականապէս չեզոքացնելու Իսլամական Խորհրդաժողով Կազմակերպութիւնը Հայաստանի դէմ լարելու ազերիական եւ թրքական փորձերը:

Որպէս երգրափակում, հայ-իրանական իրադրութիւնը կարելի է ամփոփել շեշտելով թէ Իրան Հայաստանի ռազմավարական բնական դաշնակիցն է: Եւ զարմանալի չէ որ Հայաստան փորձէ օգտուիլ իր դրացիին հետ քաղաքական եւ տնտեսական յարաբերութիւնները զարգացնելու եւ խորացնելու բոլոր կարելիութիւններէն, որոնք հիմնուած ըլլան փոխադարձ շահերու, ինչպէս նաեւ փոխադարձ վստահութեան եւ յարգանքի վրայ:

ՊԵՐՃ ԹԷՐԶԵԱՆ

ՀԲԸՄ-ի «Արեգ» արաբերէն ամսօրեայ (Մայիս 2010, թիւ 2)

ՀԱՅ-ԻՐԱՆԱԿԱՆ ՅԱՐԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Հայաստանի արտաքին գործերու նախարար Վարդան Օսկանեան, ներկայ տարուան սկիզբը կայացած մամլոյ ասուլիսի մը ընթացքին, անցնող տարուան հայկական արտաքին քաղաքականութեան մասին տեղեկագիր մը ներկայացուց: Այդ տեղեկագրին մէջ, ի շարս բազմաթիւ այլ հարցերու, յիշուած է թէ 2001-ի ընթացքին հայ-իրանական յարաբերութիւնները զօրացած են եւ արտաքին գործերու նախարարը այդ պարագան վերագրած է երկու երկիրներուն միջեւ տարակարծութիւններու բացակայութեան, ինչ որ յարմար մթնոլորտ ստեղծած է իրագործելու տնտեսական միացեալ ծրագիրներ, որոնցմէ ոմանք տարածաշրջանային կարեւորութիւն կը ներկայացնեն:

Իրանի նախագահ Մոհամէտ Խաթեմիի հրաւերով անցեալ 25-27 Դեկտեմբերին Հայաստանի նախագահ Ռոպերթ Քոչարեանի Իրան կատարած եռօրեայ պաշտօնական այցը լաւագոյն փաստն է հայ-իրանական յարաբերութիւններու զօրութեան:

Նկատելի է որ այս այցելութիւնը առաջինն* է, զոր հայ նախագահ մը կը կատարէ Իրան, Հայաստանի վերանկախացումէն տասը տարի անց:

Հայաստանի նախագահին ընկերակցող պաշտօնական պատուիրակութեան մաս կը կազմէին Փոխադրութեան եւ Կապի, Կրթութեան եւ Գիտութեան, Մշակոյթի, Արտաքին Գործերու, Բնապահպանութեան եւ Տնտեսութեան հայ նախարարները, ինչպէս նաեւ Հայաստանի մաքսային եւ նախագահական գրասենեակի տնօրէնները:

Այս պատուիրակութեան տարողութիւնը եւ բարձր մակարդակը

* Տարիներ յետոյ, Թեհրանի առաջնորդ Սեպուհ Արք. Մարգիսեան տողերս գրողին ճշդած է թէ Հայաստանի վերանկախացումէն յետոյ Իրան այցելող առաջին հայ նախագահը եղած է Լեւոն Տէր Պետրոսեան (Մայիս 1992):

ցուցանիշ մըն են այն կարեւորութեան, զոր Հայաստան կընծայէ այս այցելութեան, որուն նպատակն է զօրաւոր թափ մը տալ երկու երկիրներու յարաբերութիւններուն, նկատի ունենալով որ սոյն այցելութեան ընթացքին ստորագրուած են փոխըմբռնումի տասներկու յուշագրեր, որոնք կը վերաբերին երկկողմ յարաբերութիւններու առընչուող բազմաթիւ բնագաւառներու:

Անցնող տարիներուն ընթացքին երկու երկիրները ունեցած են նախարարներու եւ պաշտօնատարներու մակարդակով մշտական եւ աշխոյժ յարաբերութիւններ՝ քննարկելու իրենց միջեւ երկկողմ համագործակցութեան սերտացումը:

Տեղին պիտի ըլլար նշել թէ Հայաստանի նախագահին հանդէպ իրանական կողմին ցուցաբերած ընդունելութիւնը կը յատկանշուէր իր ջերմութեամբ:

Արդարեւ, Հայաստանի նախագահին Թեհրան ժամանումէն անմիջապէս յետոյ, Հայաստանի եւ Իրանի նախագահներուն մամուլի միացեալ ասուլիսի ընթացքին, որ կայացաւ Իրանի մայրաքաղաքին հիւսիսը գտնուող Սաատապատի մշակութային համալիրին մէջ, Իրանի նախագահը ըսաւ թէ Իրան եւ Հայաստան կը գտնուին աշխարհի զգայուն մէկ կէտին վրայ, ուր խաղաղութիւնը, ապահովութիւնը եւ յառաջդիմութիւնը կախում ունին տարածաշրջանին երկիրներուն համագործակցութեան տարողութենէն:

Նախագահ Խաթեմի աւելցուց նաեւ թէ նախագահ Քոչարեանի Թեհրան այցելութեան ընթացքին պիտի քննարկուին փոխադարձ յարգանքի վրայ խարսխուած երկկողմ յարաբերութիւնները եւ այդ յարաբերութիւններուն ազդեցութիւնը տարածաշրջանային փոխհասկացողութեան վրայ: Խաթեմի Հայաստանը ներկայացուց որպէս «բարի դրացի», որ «իւր անկախութենէն ի վեր» Իրանի հետ «գովասանքի արժանի» լաւ յարաբերութիւններ ունի:

Հայաստանի արտաքին գործերու նախարարը մեկնաբանելով Հայաստանի նախագահին եւ Այաթոլլահ Ալի Քամէնիի միջեւ տեղի ունեցած փակ հանդիպումը, ըսաւ թէ Իրանի հոգեւոր առաջնորդը հազուադէպօրէն կընդունի քրիստոնէայ երկիրներու ղեկավարները եւ աւելցուց թէ այդ հանդիպումը փաստեց թէ հայ-իրանական յարաբերութիւնները ընդարձակ հորիզոններ ունին:

Հայաստանի նախագահին այցելութեան ընթացքին համաձայնուած բազմաթիւ ծրագիրներուն մէջ կան երեք կարեւոր ծրագիրներ, որոնք երկու կողմերուն ուշադրութիւնը կը գրաւեն: Անոնք են՝ Իրանէն Հայաստան բնական կազի խողովակաշարի մը կառուցումը, Հայաստանի հարաւը Քաջարանի փապուղիին կառուցումը, ինչպէս նաեւ երկու երկիրներուն սահմանը բաժնող Արաքս գետին վրայ ջրելէկտրակայանի մը կառուցումը:

Իրան իր բնական կազի պաշարով, Ռուսաստանէն վերջ կը համարուի աշխարհի երկրորդը:

Տեղեկագրեր կան այն մասին թէ Իրան կ'աշխատի բարելաւել իր դիրքը կազի արտածումի համաշխարհային շուկային մէջ: Այս նպատակով հիմնած է կազի արտածումի ընկերութիւն մը: Սոյն նախաձեռնութիւնը իրանական կազի արտածումին համար առնուած ամենէն կարեւոր քայլերէն մին է՝ 1997-ին Թուրքիոյ հետ ստորագրուած համաձայնութենէն ասդին, ըստ որուն Իրան յառաջիկայ 25 տարիներուն տարեկան 10 միլիադ խորանարդ մետր կազ պիտի արտածէ Թուրքիա: 2000 թուականին ենթադրուած էր Իրանէն Թուրքիա կազ փոխադրող խողովակաշար մը կառուցել: Անոր կառուցումը ուշացաւ, սակայն ան վերջերս սկսաւ գործել, եւ իրանական կազին դէպի Թուրքիա փոխադրութիւնը սկիզբ առաւ:

Զանգուածային լրատուամիջոցներուն մէջ տրուած լուրերուն համաձայն, իրանական կազը արտածելու համար Հայաստանը եւ Հնդկաստանը նկատառուած ներածող գոյգ պետութիւններն են: Հարկ է նկատի ունենալ նաեւ թէ դէպի Հայաստան գացող խողովակաշարը կը նպատակադրուի յետագային գործածել դէպի Եւրոպա արտածումի համար, Իրան-Հայաստան խողովակաշարը Վրաստանի վրայով երկարելով դէպի Մեւ Ծով:

Իրանական բնական կազը Հայաստան փոխադրելիք խողովակաշարին երկայնքը կը գնահատուի 141 քմ., շուրջ 120 միլիոն ամերիկեան տոլար համագումար արժողութեամբ: Այս խողովակաշարին կառուցման աշխատանքները ենթադրուած էին սկսիլ 2001-ի սկիզբները, սակայն անոնք յապաղեցան, որովհետեւ կարգ մը տարակարծութիւններ գոյութիւն ունէին ֆինանսաւորումի աղբիւրներուն, Հայաստանի վաճառուելիք բնական կազի գինին եւ Հայաստանի գանձելիք տարանցիկ փոխադրութեան սակերուն շուրջ, այն պարագային երբ կազը վերջինիս վրայով անցնի այլ երկիրներ:

Խողովակաշարին 100 քմ.ը պիտի անցնի Իրանէն, իսկ 41 քմ.ը՝ Հայաստանէն, եւ իւրաքանչիւր կողմ յանձն պիտի առնէ իր հողատարածքին մէջ ինկած բաժինին ծախսերը:

Ներկայիս Հայաստան իր ելեկտրութիւն կէսը կ'արտադրէ ռուսական բնական կազով: Յոյս կայ որ երբ իրանական կազը հասնի Հայաստան, պիտի թեթեւնայ ուժանիւթի մարզին մէջ անոր Ռուսիոյ վրայ յենուածութիւնը:

Երկրորդ մեծ ծրագիրը, որուն շուրջ համաձայնութիւն գոյացած է, Քաջարանի փապուղին է, որուն վայրը կը գտնուի Հայաստանի հարաւը՝ Քաջարանի լեռնային շրջանին մէջ: Երեք քմ. երկարութեամբ այս փապուղին բացումին պարագային, կակնկալուի որ Հայաստանի եւ Իրանի միջեւ ցամաքային փոխադրածախսը իջնէ իր ներկայ արժէքին 1/12-ին:

Քաջարանի փապուղին կառուցումը պիտի արժէ 42 միլիոն ամերիկեան տոլար, եւ անոր աշխատանքները պիտի սկսին 2002-ի վերջերուն: Հայկական կողմը պիտի ֆինանսաւորէ ծրագրին ծախսերուն 15 տոկոսը, իսկ Իրան յանձն պիտի առնէ մնացեալը: Կարժէ նշել թէ լեռնային այս շրջանին մէջ մեծ բարձրութիւններու վրայ գտնուող ճամբաները ձմրան ընթացքին տեղացող ձիւնին հետեւանքով կը փակուին: Սակայն լեռներուն տակ կառուցուելիք փապուղին բացումէն յետոյ, Իրանի եւ Հայաստանի միջեւ ապրանքներու փոխադրութիւնը պիտի կանոնաւորուի եւ աւելի սահուն ընթացք ունենայ:

Նոյնպէս, անիկա առիթ պիտի տայ որ Հայաստան ապրանքներու արեւելքէն արեւմուտք փոխադրութեան տարանցիկ երկրի վերածուի:

Եւրոպայի, Կովկասի եւ Ասիոյ միջեւ փոխադրութեան նրբանցքին «Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia (Traceca)» նախկին ճանապարհը Եւրոպայէն դէպի Կեդրոնական Ասիա կ'ուղղուէր անցնելով Սեւ Ծովի նաւահանգիստներէն, Վրաստանէն ապա Ատրպէյճանէն հասնելով Կասպից Ծովու շրջանը: Սակայն, հաշուի առնելով որ «Թրասէքա»ի ճանապարհները հիւսիսէն դէպի հարաւ փոխադրուած են իբր հետեւանք Թուրքիոյ ճանապարհներուն եւ երկաթուղիներուն «Թրասէքա»ի նրբանցքին միացումին, հետեւաբար «Թրասէքա»ի ճանապարհները պիտի անցնին նաեւ Հայաստանէն:

Երկու երկիրներուն ունեցած միացեալ երրորդ ծրագիրը Արաքսի վրայ ջրէլեկտրակայանի մը կառուցումն է:

Այս այցելութեան ընթացքին երկու կողմերը համաձայնեցան

ընտրելու այս ուղղությամբ գոյություն ունեցող երեք նախագիծերէն տնտեսական իրագործելիութեամբ յարմարագոյնը:

Եթէ վերոյիշեալ երեք մեծ ծրագիրներուն վրայ աւելցնենք այն համաձայնագրերը, որոնք ստորագրուեցան կրթութեան, մշակութային փոխյարաբերութիւններու, պատմական յուշարձաններու պահպանութեան, բնապահպանութեան եւ մաքսային բնագաւառներուն մէջ ու փորձենք այդ հիման վրայ գնահատում մը կատարել հայ-իրանական փոխյարաբերութիւններուն մասին, պիտի նկատենք թէ անոնք գերազանց են քաղաքական մակարդակի վրայ, սակայն տակաւին կարելի չէ եղած երկկողմ տնտեսական յարաբերութիւններու մակարդակով լիովին օգտագործել գոյություն ունեցող անոնց ներուժը:

Յստակ է թէ Հայաստանի նախագահին այցը կը ձգտի նոր թափ տալ երկկողմ տնտեսական յարաբերութիւններուն, որպէսզի անոնք բարձրանան քաղաքական յարաբերութիւններուն մակարդակին: Նոյն ձգտումը ունի նաեւ Իրանը:

Հակառակ այն իրողութեան, որ Իրանի նախագահը յայտարարեց թէ Իրանի եւ Հայաստանի բարուք յարաբերութիւնները տարածաշրջանի կայունութեան համար դրական գործօն մըն են, այսուհանդերձ կարգ մը դիտորդներ (որոնցմէ ոմանք Եգիպտոսէն) այս յարաբերութիւններէն դժգոհ եւ անհանգիստ են:

Այս դիտորդները ամենէն աւելի մտահոգ են Լեռնային Ղարաբաղի հարցին նկատմամբ Իրանի ունեցած չէզոք դիրքորոշումով: Անոնք կ'այսպանեն Իրանը, որ իբր իսլամական երկիր չի զօրակցիր Ատրպէյճանին՝ ընդդէմ Հայաստանի: Անոնք կ'ակնկալեն Իրանէն, որ միայն կրօնական պատկանելիութեան վրայ հիմնուած դիրքորոշում մը ունենայ*, առանց հաշուի առնելու պատմական եւ իրաւական այն հաստատ իրողութիւնները, որոնց հիման վրայ հայկական կողմը կը պահէ Լեռնային Ղարաբաղը:

Եթէ ոմանց մտայնութիւնը հասած է այս հանգրուանին, աւելի լաւ է իրենց հետ չվիճիլ, քանի որ անոնք պատրաստ չեն համոզուելու

* Տեսնել տիար Ապոս Մուպաշէրի յօդուածը «Ալ Ահրամ» օրաթերթի Կիւրակի 12-1-2002-ի թիւին մէջ, էջ 10:

ըսուելիքներով, որքան ալ փաստերը եւ ապացոյցները զօրաւոր ըլլան:

Նման պարագաներու աւելի արդիւնաւէտ է խօսակցութիւն վարել անոնց հետ, որոնք հարցերու գնահատումին մէջ հասարակաց կրօնական պատկանելիութեան նկատառման կողքին, կը վերադասեն տրամաբանութիւնն ու արդարութիւնը, եւ, փառք Աստուծոյ, նման անձերը ճնշող մեծամասնութիւն կը կազմեն:

Տեղին պիտի ըլլար հոս անդրադառնալ Հայաստանի արտաքին գործերու նախարար Վարդան Օսկանեանի վերջերս կատարած մէկ յայտարարութեան, որ դարձեալ կը դատապարտէր Լեռնային Ղարաբաղի վերաբերեալ Ատրպէյճանի պնդումները եւ մշտական հաստատումը իր հողային ամբողջականութեան սկզբունքին մասին:

Հայ նախարարը կը յայտնէր թէ Հայաստան միջազգային համայնքին բացատրած է թէ Պաքու ոչ մէկ պատմական, իրաւական կամ բարոյական իրաւունք ունի պահանջելու Ղարաբաղը, որովհետեւ Ղարաբաղը որեւէ ժամանակ չէ գտնուած անկախ Ատրպէյճանի սահմաններուն մէջ:

Նախարարը կաւելցնէր նաեւ թէ Ղարաբաղի մասին Ատրպէյճանի յանկերգած հողային ամբողջականութեան սկզբունքը սովետներու կողմէ ստեղծուած է եւ Ստալինի շրջանէն ժառանգ մնացած: Հայաստանի արտաքին գործերու նախարարին յայտարարութիւնը օղէն չէ եկած, ան կը յենի զօրաւոր հիմերու: Ղարաբաղի հարցին մէջ Հայաստանի միջազգային իրաւական դիրքը զօրաւոր կը համարուի: Ըստ միջազգային օրէնքի փորձագէտներուն, անցեալ տարուայ Սեպտեմբեր 19-ին Եւրոպայի Խորհուրդին նախարարական յանձնախումբը տուած է որոշում մը, որուն համաձայն Ղարաբաղի հարցը հարկ է դիտել՝ մեկնելով միջազգային օրէնքին տրամադրութիւններէն եւ ոչ թէ քաղաքական փափաքներէ, որոնք օրինական փաստարկներ չունին:

Այդ որոշումը ամենայն յստակութեամբ հաւասարագօր կը նկատէ ժողովուրդներու ինքնորոշման իրաւունքի եւ պետութիւններու տարածքային ամբողջականութեան սկզբունքները: Նոյն որոշումը անդամ երկիրներուն կոչ կընէ ինքնորոշման իրաւունքի սկզբունքը կիրարկել հաւասարագօր կերպով եւ առանց որեւէ պայմանի: Որոշումը կը յստակացնէ այն սերտ կապը, որ գոյութիւն ունի ընդմէջ ժողովուրդներու ինքնորոշումի իրաւունքի սկզբունքին եւ միջազգային օրէնքին մէջ յիշուած տարածքային ամբողջականութեան սկզբունքին:

Այսպես, երկու սկզբունքներուն փոխազդեցութեան հարցին լուծումը կախում ունի իւրաքանչիւր առանձին պարագայէ եւ իւրաքանչիւր կացութեան մասնայատկութիւններէն:

Որոշ պարագայի մը կրնայ անհրաժեշտութիւն զգացուիլ երկրի մը իրաւական եւ վարչակարգային օրինականութիւնը հաստատելու: Այլ պարագայի մը կրնայ անհրաժեշտ համարուիլ միջազգային պատժամիջոցներու գործադրութիւնը այն երկրին դէմ, որ իր ժողովուրդին վրայ ուժ կը կիրարկէ եւ կը մերժէ ինքնակամ կերպով ճանչնալ ինքնորոշման իրաւունքին ուղղութեամբ տարուող ժողովրդային գործունէութիւններուն արդարացիութիւնը:

1970-ին ընդունուած Միջազգային Օրէնքի Սկզբունքներու Հռչակագիրը կընդգրկէ երեք պայմաններ, որոնց բացակայութիւնը կիրականացնէ ինքնորոշման իրաւունքը եւ կը ժխտէ հողային ամբողջականութիւնը: Այդ պայմաններն են.

(1) Պետութիւնը իր գործունէութիւններուն ընթացքին պարտի պահպանել հաւասար իրաւունքներու սկզբունքը եւ ժողովուրդին ինքնորոշման իրաւունքը:

(2) Պետութիւնը պարտի ունենալ կառավարութիւններ, որոնք կը ներկայացնեն այդ պետութեան մէջ ապրող ժողովուրդին ամբողջութիւնը:

(3) Հարկ է որ որեւէ խտրականութիւն չըլլայ ցեղի, հաւատքի կամ մորթի գոյնի պատճառով:

Անկարելի է ըսել թէ այս պայմանները Ատրպէյճանի կողմէ յարգուած են սովետական իշխանութեան շրջանին, երբ Լեռնային Ղարաբաղը բռնի ինկած էր Ատրպէյճանի վերահսկողութեան տակ:

Ծանօթ է որ երբ անցեալ դարու 20-ականներու սկիզբը Լեռնային Ղարաբաղի տարածաշրջանը Սովետական Ատրպէյճանին միացուեցաւ, հայ բնակչութեան թիւը Ղարաբաղի ընդհանուր բնակչութեան 94 տոկոսը կը կազմէր:

Սովետական Ատրպէյճանի կառավարութեան կողմէ Սովետական իշխանութեան ամբողջ տնտեսութեան իբր հետեւեալք Ղարաբաղի հայ բնակչութեան դէմ գործադրուող ճնշիչ քաղաքականութեան, - որուն նպատակն էր խախտել տարածաշրջանի հայկական գերակայ ներկայութիւնը եւ ուղղակի եւ անուղղակի բոլոր միջոցներով հայերը դուրս մղել Ղարաբաղէն, գործադրելով նոյն քաղաքականութիւնը, որ կիրարկուեցաւ Նախիջեւանի հայկական տարածաշրջանին մէջ, որ

նոյնպէս բռնի միացուեցաւ Ատրպէյճանի, հակառակ անոր հետ որեւէ սահման չունենալուն,- այդ քաղաքականութիւնը յաջողեցաւ Սովետական Ատրպէյճանի իշխանութեան տարիներուն այդ տարածաշրջանը բոլորովին պարպելով իր հայ բնակչութենէն: Ատրպէյճանի կառավարութիւնը կաշխատէր Ղարաբաղը տնտեսապէս չզարգացնել: Եւ եթէ պատահէր որ Ղարաբաղի մէջ կարգ մը նոր ձեռնարկութիւններ հիմնուէին, առանց դիմելու տեղացի հայ բնակիչներուն, Ատրպէյճանէն ազերիներ կը բերուէին այդ ձեռնարկութիւններուն մէջ աշխատելու, եւ զանոնք Ղարաբաղի մէջ կը բնակեցնէին: Նպատակը ժամանակի ընթացքին տարածաշրջանին ինքնութեան փոփոխութիւնն էր: Հակառակ այդ տնօրինումներուն դէմ Ղարաբաղի հայ բնակչութեան բռն տագնապին, անցեալ դարու 80-ականներու վերջերուն Ղարաբաղի բնակչութեան կազմը փոխուած էր, եւ հողին տէրը հանդիսացող հայ բնակչութիւնը կը ներկայացնէր տարածաշրջանի բնակչութեան միայն 80 տոկոսը:

Բացի վերոյիշեալ նկատառումներէն, միջազգային օրէնքի մասնագէտները հայկական կողմի դիրքին զօրութիւնը հաստատող այլ փաստ մը եւս ներկայացուցին: 1991-ին յայտարարուած Ատրպէյճանի անկախութեան հռչակագրին մէջ նշուած է թէ Ատրպէյճան ինքզինք յետնորդը կը նկատէ 1918-1920 գոյութիւն ունեցող Ատրպէյճանի Հանրապետութեան (եւ ոչ թէ Սովետական Ատրպէյճանի): 1918-1920-ի ընթացքին Ղարաբաղի գոյութիւնը Ատրպէյճանի սահմաններուն մէջ միջազգայնօրէն չէր ճանչցուած: Լեռնային Ղարաբաղի, Զանգեզուրի եւ Նախիջեւանի տարածքներուն շուրջ տարակարծութիւն գոյութիւն ունէր: Մասնաւորաբար այդ պատճառով նշեալ հողերուն վրայ գերիշխանութեան յաւակնութիւններ ունեցող Ատրպէյճանին մերժուեցաւ Ազգերու Լիկային անդամակցութիւնը:

Որպէս վերջաբան, յստակ է թէ Լեռնային Ղարաբաղը պատմականօրէն եւ իրաւականօրէն հայկական հող է: Եթէ մեծ տէրութիւնները չունենային այլ առաջնահերթութիւններ, որոնք որեւէ կապ չունին իրաւունքի եւ արդարութեան հետ, եթէ չըլլար Ատրպէյճանի քարիւղը, որուն համար քարիւղային բազմազգ մենաշնորհներուն

լորձունքները կը հոսին, եւ որոնք ծանօթ են ժողովուրդներու իրաւունքները մարսելու իրենց կատարեալ պատրաստակամութեամբ՝ ի խնդիր իրենց սեփական շահերուն, Ղարաբաղի հարցը շատոնց վերջնականապէս լուծուած կըլլար ի նպաստ հայերուն, նոյնիսկ Անդրրկովկասի մէջ Սովետական իշխանութեան հաստատուելէն առաջ:

Իրան՝ որպէս տարածաշրջանին մէջ հինէն գոյութիւն ունեցող պետութիւն, հաստատօրէն գիտէ հարցերուն բոլոր ծալքերը, մանաւանդ որ ան նախապէս Ղարաբաղի հայկական տարածաշրջանը կառավարած է երկար շրջան մը (1639-1805) եւ հայերը այդ միջոցին ինքնավարութիւն ունէին պարսկական գերիշխանութեան տակ: Ղարաբաղի կառավարումը բաժնուած էր հինգ կառավարող իշխանական տուններու միջեւ, որոնցմէ իւրաքանչիւրը Ղարաբաղի մէջ ունէր իր գաւառը: Այդ տուններուն գլուխները կը կոչուէին «Մելիք»: Հետեւաբար, Իրան առաջինն է որ լաւապէս տեղեակ է Ղարաբաղի հայկական ինքնութեան, ինչպէս նաեւ լաւապէս գիտէ լրջութեան չափը այս մասին գոյութիւն ունեցող ատրպէյճանական յաւակնութիւններուն, որոնք հովանաւորուած են արդի Թուրքիոյ թուրանական մտածողութեամբ:

Եթէ Իրանի եւ Հայաստանի միջեւ կրօնական տարբերութիւն գոյութիւն չունենար, Իրան Ղարաբաղի հարցին մէջ ամբողջովին Հայաստանի կողքին պիտի կանգնէր: Սակայն Իրան փոխանակ ամբողջովին Հայաստանի կողքին կանգնելու, այդ հարցին մէջ չէզոք դիրք մը կորդեգրէ, ի յարգանս Ատրպէյճանի հետ իր դաւանած հասարակաց հաւատքին:

Այնպէս կը թուի թէ հայկական կառավարութիւնը Իրանի այս դիրքորոշումին հանդէպ հասկացողութիւն եւ գնահատանք կը ցուցաբերէ, առանց որեւէ զգայնութեան կամ ջղագրգռութեան: Այս պարագան կը լուսաբանէ Իրանի եւ Հայաստանի միջեւ փոխադարձ յարգանքի վրայ հիմնուած գերազանց յարաբերութիւններուն գաղտնիքը: Այդ պարագան նոյնպէս նշեալ յարաբերութիւններէն մտահոգ դիտորդներուն կը յստակացնէ Լեւոնայի Ղարաբաղի հարցին վերաբերեալ իրողութիւններուն էութիւնը:

ՊԵՐՃ ԹԷՐԶԵԱՆ

«Արեւ»ի արաբերէն ամսօրեայ յաւելուած (Փետրուար 2002 – Թիւ 122)

ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՄ

Որքան որ հաճոյք զգացի այն ազնիւ հրաւերին համար, զոր ստացայ խոստմնալից եւ լուրջ պրպտող, եգիպտական մամուլի պատմութեան մասնագէտ Ռամի Աթայէն, զինք ու այս յատկանշական ուսումնասիրութիւնը ներկայացնելու, նոյնքան եւ աւելի հաճոյք ու վայելք ստացայ ծանօթանալով նոր ուղի բացող այս գիտական ակնարկին, որ կը վերաբերի եգիպտահայ համայնքի մշակութային եւ ընկերային իրականութեան: Համայնք՝ որ կրած է իր դատը եւ ինքնութիւնը, զանոնք յարատւօրէն պահպանելով երկար եւ տառապալից երթի մը ընթացքին: Իսկ իր ազնուութեամբ, թոյլատու ոգիով եւ առատաձեռնութեամբ ծանօթ եգիպտացի ժողովուրդը իր ծոցին մէջ ողջունած է եւ հիւրասիրած՝ զինք:

Այս ուսումնասիրութիւնը նոր ուղի բացողի իր հանգամանքը կը ստանայ այն իրողութենէն, որ ան արաբերէն լեզուով առաջինն է, որ կը վերաբերի եգիպտահայութեան գաւակներուն տարած ժրաջան գործունէութեան բազմաթիւ երեսակներէն կարելոր երեսակի մը: Ան կը ձգտի ներկայացնել իրենց դատը եւ կը յայտնաբերէ իրենց հաստատականութիւնը՝ իրենց կողքին շահելու եգիպտական եւ արաբական հանրային կարծիքը, որպէսզի զօրավիզ կանգնի իրենց օրինաւոր իրաւունքներու պահանջին: Ան նաեւ կը յայտնաբերէ իրենց նախանձախնդրութիւնը, իրենց դատը կենդանի եւ բաբախուն պահելու եգիպտական եւ արաբական հաւաքական մտածողութեան եւ խղճին մէջ: Դատը, որուն վրայ անցած է աւելի քան մէկ ու քառորդ դար, տակաւին վառ է իւրաքանչիւր հայ հայրենակիցի էութեան եւ մտքին մէջ: Նկատի ունիմ օսմանցիներու ձեռքով գործադրուած հայկական ջարդերը, որոնք տեւեցին 1894-1923՝ առաջացնելով հայկական սփիւռքը, որուն գաւակներէն կարելոր մաս մը հիւրընկալուեցաւ Եգիպտոս:

Խոստմնալից պրպտող Ռամի Աթա, որ ծանօթ է իր պատմական զգացողութեամբ, գիտական բժախնդրութեամբ եւ իր հայրենիքին՝ Եգիպտոսի մտահոգութիւններուն ու տարբեր ցեղերէ, կրօններէ,

մշակոյթներէ եւ դասակարգերէ եկած բոլոր եգիպտացիներուն դիմագրաւած ընկերային, մշակութային եւ մարդկային մարտահրաւերներուն անկեղծ գիտակցութեամբ, փորձած է ներկայացնել ամփոփ համայնապատկեր մը:

Այդ համայնապատկերը կը ներկայացնէ եգիպտահայութեան մշակութային եւ մարդկային իրադրութիւնը այնպէս, ինչպէս զայն արտայայտած է համայնքին հնամեայ «Արեւ» թերթը, արաբերէնով հրատարակուող իր յաւելուածին մէջ, անոր հարիւր թիւերուն էջերով լոյս տեսած եգիպտական եւ հայկական բազմաթիւ արժեքաւոր գրութիւններուն բծախնդիր արձանագրութեամբ եւ գիտական պատասխանատու վերլուծումով:

Կը կարծեմ որ «Արեւ»ի արաբերէն յաւելուածը, իր լոյս տեսնելէ՝ 1998-էն ի վեր եւ մինչեւ այսօր, կը համարուի լուսամիտ եւ խիզախ քայլ մը, որ կը կամրջէ հայկական եւ եգիպտական մշակութային ընտրանիներուն մտաւորական եւ մշակութային յարաբերութիւնը:

Սակայն, կը մնայ յարաբերութիւնը եգիպտացի ժողովուրդին այլ շերտաւորումներուն հետ, որոնք յարաբերած են հայ համայնքին հետ կեանքի շատ մը մարզերու մէջ, մասնաւորաբար ընկերային, տնտեսական եւ մշակութային բնագաւառներէն ներս: Ասոնց մէջ անմոռանալի բաժին մը ունի եգիպտական մամուլը, որուն ազգային խորհրդանիշներէն կը հանդիսանայ Ատիպ Իսհագը, որ իրաւամբ պատկանեցաւ իր երկրորդ հայրենիքին՝ Եգիպտոսի հարցերուն: Սերունդները շատ բան սորվեցան իր գրութիւններէն, գրչի պայքարէն եւ կեցուածքէն: Նոյնպէս, հայկական ծագումով եւ եգիպտական պատկանելիութեամբ Սարուխանը իր երգիծանկարներով լուսաւորեց եգիպտական մամուլի պայծառ էջերը: Ան այս գատորոշ բնագաւառին ռաիվիրան կը հանդիսանայ ու ցարդ եգիպտացի երգիծանկարիչները իրենց երախտագիտութիւնը կ'արտայայտեն եւ կը գնահատեն իր համարձակութիւնը, սրատեսութիւնը եւ իր տենդագին խորասուզումը եգիպտացի հայրենակիցին իսկական մտահոգութիւններուն մէջ եւ իր կարողութիւնը՝ փայլուն կերպով արտայայտելու եգիպտացի ժողովուրդին բնորոշ երգիծական ոգին:

Հայ համայնքը պայքարեցաւ, ճիգ թափեց եւ իր ցաւերն ու տառապանքները մէկ կողմ դնելով, իր լուսամիտ յառաջապահներուն միջոցով յաջողեցաւ իր ողբերգութիւնը վերածել լուսաւոր հնոցի մը, որ լոյս կը ճաճանչէ եւ կրիչն է նիւթական եւ հոգեկան կորուստի ու ոչնչա-

ցումի վտանգները դիմագրավելու իսկական իմաստին եւ նշանակութեան: Այս պարագան մարմնաւորուեցաւ իր արեւով («Արեւ»), որ հարազատօրէն առանց յաւակնութեան կամ չափազանցութեան, արտայայտեց այս համայնքին ազնիւ եւ ժրաջան ձգտումը, ի խնդիր իր ինքնութիւնը հաստատելու եւ իրաւունքները ձեռք բերելու իր արդարացի տենչերուն: Պրպտողը փորձած է հմտօրէն լոյս սփռել եգիպտացի եւ հայ մտաւորականներու «Արեւ»ի արաբերէն յաւելուածին էջերուն մէջ կատարած մտային ներդրումին վրայ, որ իր ամբողջութեան մէջ կը կազմէ այն շրջագիծը, որ կընդգրկէ հայոց առանցքային հարցը եւ կը հաստատէ անոր շարունակականութիւնը: Հակառակ անոր որ «Արեւ»ի յաւելուածը չէ բաւականացած օսմանցիներու գործադրած Հայկական Ցեղասպանութեամբ եւ նշումներ կատարած է եւրոպացի հրեաներուն վրայ գործադրուած նացիական ողջակիզումին, գամպոտիական եւ ռուսնոսական ցեղասպանութիւններուն մասին, սակայն պաղեստինեան հարցին հանդէպ չէ ցուցաբերած հարկ եղած արժանի ուշադրութիւնը, մասնաւորաբար ինչ կը վերաբերի ամէնօրեայ այն բնաջնջումին, որուն կենթարկուին պաղեստինցիները սիոնականներու ձեռքով՝ այն օրէն, երբ 1948-ին բռնագրաւեցին պաղեստինեան հայրենիքը: Յաւելուածին հարիւր թիւերուն ընդմէջէն արտայայտութիւն չէ եղած այս մասին, բացի կարգ մը յօդուածներէ, որոնցմէ ամենէն ցայտունն է Պերճ Թէրզեանի յօդուածը, որ կը բացայայտէ հայկական եւ պաղեստինեան դատերուն նմանութիւնները՝ երբ կարտայայտուի Ամերիկեան Ներկայացուցչական Տան մէջ, օսմանցիներու կողմէ գործադրուած Հայկական Ցեղասպանութիւնը ճանչցող օրինագիծի մը յետս կոչումին առիթով:

Եթէ հայերը իրաւացիօրէն կը ձգտին իրենց լրատու ամպիոնին՝ «Արեւ»ին միջոցով արաբական հանրային կարծիքը շահիլ, այս պարագան զիրենք կը պարտաւորեցնէ անհրաժեշտօրէն անդրադառնալու օրկանական այն կապին, որ գոյութիւն ունի հարիւր տարի առաջ օսմանցիներու ձեռքով գործադրուած հայկական ջարդերուն եւ իսրայէլացիներու կողմէ գազանօրէն ու վայրագօրէն գործադրուած պաղեստինցի ժողովուրդին ամէնօրեայ բնաջնջումին միջեւ՝ համաշխարհային դաւադրութեան եւ տեղական կասկածելի լրութեան հովանիին տակ: Չեմ կարծեր որ այս իրողութիւնը բացակայ է «Արեւ»ի արաբերէն յաւելուածի պատասխանատուներու խիղճերէն եւ միտքերէն, կը մաղթեմ եւ նոյնիսկ կակնկալեմ որ այս պարագան նկատի

առնուի յառաջիկայ թիւերուն մէջ:

Եթէ հայկական ջարդերը արգիլեալ գօտի (թապու) կը համարուին հրէական եւ իսրայէլեան պատգամներուն մէջ, ես կը բացառեմ որ հրեաներու ձեռքով գործադրուած պաղեստինցիներու ջարդերը նոյն վերաբերմունքին արժանանան հայկական լրատուական պատգամին մէջ:

Այս ուսումնասիրութիւնը մէջտեղ բերաւ կարգ մը կարեւոր իրողութիւններ, որոնք կը դառնան «Արեւ»ի արաբերէն յաւելուածի ակադեմական եւ պատմական բնոյթին գերակշռութեան շուրջ: Եգիպտացի մտաւորականները կը կազմեն անոր գրողներուն 74 տոկոսը, մինչդեռ հայ մտաւորականներու աշխատակցութիւնը չանցնիր 21 տոկոսը:

Նոյնպէս, ակադեմականները կը կազմեն 44 տոկոսը, մինչ լրագրողներու մասնակցութիւնը կը սահմանափակուի 18 տոկոսով: Այս կարեւոր յաւելուածին լուսատու եւ մշակութային դերը աւելի ազդու դարձնելու ի խնդիր, կը կարծենք թէ անհրաժեշտութիւններ կան, որոնք կը թելադրեն հոգ տանիլ, յաւելուածին մէջ որպէս հիմնական տարր, լրատուական հետաքննութիւններու ընդգրկումին, բացայայտելու համար հայ համայնքին նկրտումները եւ ստեղծագործութիւնները եգիպտական ընկերութեան ամէնօրեայ կեանքի տարբեր բնագաւառներուն մէջ: Այս ամէնը, առանց անտեսելու լրագրական միւս արուեստները, ինչպէս՝ տեղեկագիրները, գրոյցները, օրագրութիւնները եւ ընթերցողին նամականին: Այս պարագան անկասկած պիտի պահանջէ բազմաթիւ լրագրողներու եւ լրագրողուհիներու գործակցութիւնը եւ անոնց ներգրաւումը ի խնդիր առաւել կենսունակութեան, լրջութեան եւ հանրային կարծիքին վրայ ազդեցութեան, առանց սահմանափակուելու մտաւորական ընտրանիով:

Եւ ի վերջոյ, կողջունենք եւ խորապէս կը հպարտանանք այս յառաջապահ ճիգով, կը գնահատենք հայ համայնքը եւ իր «Արեւ»ը, մաղթելով անոր մնայուն ճառագայթում Եգիպտոսի երկնականմարին վրայ:

Փրոֆ. Տոքթ. ԱՌԻԱԹԷՖ ԱՊՏԷԼ ՌԱՀՄԱՆ

Տոքթ. Աուաթէֆ Ապտէլ Ռահման մամուլի դասախօսուհի է Գահիրէի Համալսարանի Լրատուամիջոցներու Բաժնին մէջ

ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ՀԱՅԵԱՅՔՆԵՐ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ, ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԺԱՌԱՆԳՈՒԹԵԱՆ ՀՈՒՐԶ

Ի ձեռին ունիմ արաբերեն գիրք մը՝ «Եգիպտահայ Հայեացքներ Պատմության, Քաղաքականության Եւ Մշակութային Ժառանգության Շուրջ» թարգմանեալ վերնագրով, ներկայանալի, մաքուր եւ կոկիկ տպագրությամբ, շուրջ 310 էջ հաշուող:

Հեղինակը՝ Պերձ Թերզեան, մէկտեղած է եգիպտահայ «Արեւ» օրաթերթի արաբերեն յաւելուածին մէջ Փետրուար 1998 – Փետրուար 2008 շրջանին լոյս ընծայած իր խմբագրականները՝ թիւով 40 հատ:

Թերզեան շուրջ յիսնամեայ համայնքային, միութենական, մշակութային եւ լրագրական բեղուն եւ առողջ գործունէությամբ յատկանշուող եգիպտահայ հասարակական գործիչ մըն է, ծանօթ անուն մը՝ եգիպտահայ իրականության մէջ:

Տարբեր ծաւալի, բայց ընդհանրապէս միջակ երկարությամբ, հմտօրէն սերտուած իր այս խմբագրականները ունին ճանաչողական արժէք: Անոնք հայկական տեսակէտը կը ներկայացնեն-կը ծանօթացնեն արաբ ընթերցողին: Անոնք ոչ միայն լուսաբանական առաքելութիւն մը ի կատար կ'ածեն, այլ յաճախ ալ անտեղեակ ընթերցողին կը հրամցնեն մեր՝ հայու խնդիրները: Անշուշտ հայու այդ խնդիրները միայն Հայաստանն ու Արցախը չեն, այլ նաեւ՝ Սփիւռքն ու նաեւ սփիւռքահայու բնակավայրերը՝ աշխարհագրական այն պարունակը, ուր սփիւռքահայը կը բնակի, եւ այդ պարունակին վերաբերող քաղաքական, ընկերային, տնտեսական թէ մշակութային այլեւայլ հարցերը:

Յօդուածներուն նշանակութիւնը կը մեծնայ, երբ նկատի առնենք, որ անոնք գրուած են իբրեւ անմիջական արձագանգը օրուան գլխաւոր լուրերուն, քաղաքական ընթացիկ դէպքերուն, երբ խնդիրը դեռ թարմ է աշխարհի անցուղարձով ու իրադարձութիւններով հետաքրքրուած մարդուն մտապաստառին վրայ: Երբ տակաւին ան պատրաստ է

երկու վայրկեան տրամադրելու՝ հասկնալու համար թէ ի՞նչ է ծալքը տուեալ իրավիճակին: Ահա՛ այդ տաք պահուն է որ Թերզեան «ծեծած» է երկաթը:

Տեղեկատուական այս խմբագրականները սակայն, հեռու են միայն հայկական Ղարաբաղ ու Հայոց Յեղասպանութիւն թէ զուտ հայկական հարցեր շոշափելէ:

Այս յօդուածները կը ներկայացնեն եգիպտահայ քաղաքացիին մտայնութիւնը, մտասէւեռումները, անոր միտքն ու հետաքրքրութիւններուն ծիրը գունաւորող հարցերը:

...Եգիպտահայ գաղութ, որուն նորագոյն պատմութիւնը ունի աւելի քան երկուհարիւր տարուան երթ. կը սկսի Մոհամէտ Ալիի Եգիպտոս ժամանումով եւ Եգիպտոսի նոր շրջանի պատմութեան վարագոյրի բարձրացումով:

Գաղութ, որ 1915-ին արդէն կազմաւորուած էր, ասակ, ունակ եւ զօրաւոր էր այնքան որ կրցաւ 1915-ի Հայոց Յեղասպանութենէն անմիջապէս ետք զօրաւոր խարխիս-յենակէտ մը ըլլալ ու դառնալ աջակից Միջին Արեւելքի արաբական երկիրները ափ առած հայ մնացորդացիին: Արդարեւ, եգիպտահայ գաղութն է, որ 1920-40-ականներուն ստանձնեց առաջնորդողի դերը՝ Միջին Արեւելքի հայագաղութներուն, լուսաւոր ուղղութիւն տուաւ մութի մէջ խարխափող տասանորդուած այդ հայ գաղթականութեան:

Եւ՝ ոչ միայն այդքան: Եգիպտահայ գաղութը չզլացաւ նիւթական իր մեծ նպաստը լիբանանահայութեան՝ Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան Անթիլիասի մայրավանքի հողաշերտի գնումէն մինչեւ դպրոցաշինութիւն, ակումբներու շինութիւն ու միութիւններու կազմութիւն՝ նախաեղեռնեան ՀԲԸՄ-էն մինչեւ յետեղեռնեան ՀՄԸՄ:

Այս առումով հետաքրքրական է որ արաբական աշխարհին մէջ նորանկախ Հայաստանի առաջին դեսպանատունը բացուեցաւ Եգիպտոսի մէջ, եւ վերջինս հանդիսացաւ Երեւանի մէջ արաբ դեսպանատուն բացող առաջին պետութիւնը:

Ուստի զարմանալի չի թուիր որ ան՝ երկուհարիւրամեայ այս գաղութը այս եւ նման գործերով շարունակէ իր նպաստը բերել Միջին Արեւելքի հայագաղութներու զօրացման ու յարատեւման:

Ահա, կարելի է նաեւ այս դիտանկիւնէն հայիլ այս հատորին եւ ընդհանրացնել զայն, շեշտելու որ հոն տեղ գտած յօդուածներով արաբ ընթերցողը կը ծանօթանայ հայուն, կը տեղեկանայ անոր անցեալին ու

ներկային եւ կը ճանչնայ զայն ու անոր ինքնութիւնը:

Գիրքին յօդուածները, իրենց բնոյթին բերմամբ, հեռու են խորունկ վերլուծութիւններէ: Անոնք, սակայն, երբեք ալ մակերեսային չեն, կը ներկայացնեն հայկական երեսակը, ըմբռնումը, բացատրութիւն-մեկնաբանութիւնը հայկական եւ ոչ հայկական հարցերու եւ կը գծեն հայուն, մանաւանդ Միջին Արեւելքի եգիպտահայուն դիմանկարը՝ իբրեւ խաղաղասէրի, շինարարի եւ հայրենասէրի: Այնտեղ, Եգիպտոսի հողին ու ջուրին, անոր առօրեայով, երէկով ու գալիքով վերիվայրող քաղաքացի հայուն հոգեխռով արձագանգը կը տեսնենք, ամէն անգամ որ արաբական աշխարհը կամ Եգիպտոսը տագնապ կը դիմագրաւէ:

Այս յօդուածները չեն գովերգեր Հայաստանը, ոչ ալ կը ձգտին լուսաւոր պատկեր մը տալու նորանկախ Հայաստանին: Պարզապէս կը մատնանշեն իրավիճակը, կը ներկայացնեն զայն առարկայակա-նօրէն:

Թերզեան գիտէ սակայն իր ընթերցողը: Ահա թէ ինչո՞ւ ան կ'անդ-րադառնայ եգիպտահայու ինքնութեան խնդրին եւս: Կը խօսի մեծ երգիծանկարիչ Ալեքսանդր Սարուխանի երկակի պատկանելիու-թեան մասին: Ու կը հաւաստէ որ այս երկակիութեան երեւոյթը նորութիւն չէ հայուն համար: Ան պարզապէս մէկ երեսակն է թէ՛ նշանաւոր սփիւռքահայերու, ինչպէս՝ Սարոյեան, Ագնաւոր, եւ թէ՛ պարզ ու սովորական սփիւռքահայերու պատմութեան:

Եւ այսպէս, մէկ առ մէկ կ'անցնին խմբագրականները՝ նուիրուած Թուրքիոյ քրտական ըմբոստութեան, Սերօ Խանզադեանի՝ Նաժիպ Մահֆուզի եւ Թաուֆիք Ալ Հաքիմի հետ հանդիպումին, Պաքու-Ճէ-հան քարիւղի խողովակին, Երուսաղէմի հայոց պատմական թաղա-մասին եւ անոր քաղաքական տիրութեան համար պայքարող հրէա-կան, քրիստոնէական եւ պաղեստինեան իշխանութիւններուն, Հայ եկեղեցւոյ եւ անոր դիմագրաւած մարտահրաւերներուն, Մ. Նահանգ-ներու Ներկայացուցչական Տան մէջ հայոց եւ պաղեստինցիներուն առնչուող օրինագիծի մը առաջարկումին, պատերազմի ոճրագործ-ներու դատավարութեան քաղաքական եւ արդարութեան երեսակ-ներուն, Հայաստանի տասնամեայ անկախութեան, հայ-թրքական հաշտութեան մարմինին, հայ-իրանական յարաբերութեանց, հայ-խորաշէկեան յարաբերութեանց վատթարացման Իսրայէլի բռնած դիրքին պատճառով, պաղեստինեալիսրայէլեան պայքարին թրքական դիտանկիւնէն, Հայաստան-Արաբական Միացեալ Էմիրութիւններ

յարաբերութիւններուն, Իսրայէլի բացայայտ բռնաբարումին՝ Բեթղե-
հէմի հայկական իրաւունքներուն, Հրանդ Տինքի սպանութեան, Սում-
կայիթի ջարդի քսանամեակին, ...ու շարքը կերկարի:

Էական կրկնութիւն է ըսել թէ նման յօդուած-գիրքեր կը յառաջա-
ցնեն կամ կը վերախմբագրեն հանրային կարծիքը այն մարդոց, որոնց
լեզուով գրուած են անոնք: Եւ եթէ այսօր դժուար թէ մտմտայինք
վիթթնամերէն գիրք հրատարակել հայութեան մասին, ապա աւելի
քան էական է որ հետեւողական ծրագիրի վերածենք արաբերէն
պարբերական հրատարակութիւններ, ուր դրսեւորուին հայկական
տեսակետները՝ զուտ հայկական թէ այլ խնդիրներու առնչութեամբ:
Որովհետեւ մեր միջավայրը՝ Միջին Արեւելքի շրջանակը, որեւէ տեղէ
աւելի արաբական է, եւ մենք պարտինք զմեզ եւ մեր խնդիրները
ծանօթացնել մեզի հետ բնակող արաբներուն, որպէսզի անոնց
գիտելիքը մեր մասին չմնայ լոկ առօրեական, մակերեսային, ճաշի ու
կարծրատիպային, այլապէս ալ Միջին Արեւելքի հայուն համար քիչ
օգտակար սահմաններուն մէջ, այլ զգենու խորքային թափ:

Վարձքը կատար տիար Պերճ Թէրզեանին եւ բոլոր անոնց, որոնք
մտահոգ նման առաջադրանքներով՝ լծուած են – պիտի լծուին նման
աշխատանքներու:

ԱՆՌԴԱՆԻԿ ՏԱԳԷՍԵԱՆ

«Ազդակ», 4 Մարտ, 2009

*Տոքթ. Անդրանիկ Տազէսեան այժմ տնօրէնն է Հայկազեան Համա-
լսարանի Հայկական Սփիւռքի Ուսումնասիրութեան Կեդրոնին*

ՊԵՐՃ ԹԵՐԶԵԱՆ. «ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ՀԱՅԵԱՅՔՆԵՐ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ, ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԺԱՌԱՆԳՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ»

Գահիրե, 2008, 308 էջ (17x24 սմ.) (արաբերեն)

«Ազգ»ը շաբաթներ առաջ Յովիկ Էօրտէքեանի գրչով տեղեկացրեց գրախօսուող հատորի հրատարակութեան մասին: Ստորեւ կը փորձենք գիրքը ներկայացնել ու քննարկել հանգամանօրէն:

Պերճ Թերզեանը Եգիպտոսի հայկական գաղթօճախի մերօրեայ նահապետներից է: Նա կարելոր պաշտօններ է զբաղեցրել գաղթօճախի ազգային մարմիններում՝ Թեմական Խորհուրդ, ՀԲԸՄ-ի մարմիններ, Հայ Ազգային Հիմնադրամ եւ այլն: Ներկայումս նա խորհրդատուն է «Արեւ» հայերէն օրաթերթի արաբերէն ամսական նոյնանուն յաւելուածի, որի հիմնադրման գլխաւոր «մեղաւորն» է, ինչի համար երախտապարտ ենք նրան անհունօրէն:

Պ. Թերզեանն «Արեւ»ի էջերում 1970-ական թուականների վերջերից յաճախ հանդէս է եկել ազգային ու միջազգային թեմաների վերաբերող հրապարակումներով: Աւելի մեծ աշխուժութիւն է նա դրսեւորել 1998-ի Յունուարից լոյս տեսնող «Արեւ»ի արաբերէն յաւելուածում, որտեղ հրապարակուած 40 յօդուած տեղ են գտել այս ժողովածուի մէջ:

Հատորը հեղինակը նուիրել է «սիրելի ու թանկագին Եգիպտոսին (էջ 7): Յաւելուածի խմբագիր պատմագիտութեան Տոքթոր Մոհամէտ Բիֆաաթ Էլ Իմամը «Մուտք» վերնագրուած իր խօսքում (էջ 9-10) նշում է որ այս ծաղկեփունջը «արտացոլում է գրողի կեանքն ու գործունէութիւնը, նրա ինքնութիւնն ու նախասիրութիւնները (էջ 9): Էլ Իմամը յայտնում է որ տարբեր իրադարձութիւնների վերաբերեալ հայկական տեսակէտը Պրն. Թերզեանն արտացոլել է յատկապէս արաբերէն «Արեւ»ի խմբագրականներում:

Պերճ Թերզեանը 2008-ի Նոյեմբերին գրած «Ներածական»ում (էջ 11-13) յայտնում է որ հայերէնի ու արաբերէնի իր իմացութիւնը, հետե-

ւողական ընթերցումներն ու Մոհամէտ Բիֆաաթ Էլ Իմամի չղադարող խնդրանքներն իրեն ստիպել են գրիչ վերցնել արաբերէնով գրելու գանազան հարցերի, մասնաւորաբար հայկական թեմաների մասին: Ժողովածուի գաղափարը եւս պատկանում է եգիպտացի երիտասարդ պատմաբան-խմբագրին:

Հատորում վերահրատարակուել են Թերզեանի հրապարակումները արաբերէն «Արեւ»ում՝ Փետրուար 1998 – Հոկտեմբեր 2002 եւ Մայիս 2007–Փետրուար 2008 ժամանակահատուածներում: Նրանք ընդգրկում են հիմնականում երկու ուղղութիւններ՝ միջազգային կեանք եւ հայկական կեանք:

Առաջիններում հեղինակը յատուկ ուշադրութիւն է յատկացրել պաղեստինցի արաբ ժողովրդի ազատագրական պայքարին: Ի տարբերութիւն հայկական միջավայրում հիւանդագին աստիճանի հասած՝ հայերի ցեղասպանութեան ու հրեաների ողջակիզման եւ այս երկու հաւաքականութիւնների ճակատագրերի իբր նմանութեան զուգահեռների, Պերճ Թերզեանն ապացուցում է որ իրականում ճակատագրակից են հայ եւ պաղեստինցի արաբ ժողովուրդները, որոնք ենթարկուել ու ենթարկում են ցեղասպանութեան աշխարհի պետութիւնների յանցագործ անտարբերութեան պայմաններում (էջ 150-160): Հեղինակը Հայոց Ցեղասպանութեան ու հրեաների ողջակիզման միջեւ եւս մէկ տարբերութիւն է մատնանշում՝ ոճրագործների պատասխանատուութեան հարցը: Մինչ Հայոց դէպքում Օսմանեան Կայսրութիւնը մահապատժի ենթարկեց ընդամէնը մի քանի հոգու, այն էլ գաւառների երկրորդական պատասխանատուներ, մահապատժ զործադրուեց նացիստական բոլոր գլխաւոր ոճրագործների նկատմամբ: Այս հարցին նա անդրադառնում է նաեւ «Պատերազմական Ոճրագործների Դատավարութիւնը Քաղաքական Շահի Եւ Արդարութեան Կիրառման Միջեւ» վերնագրուած յօդուածում (էջ 202-208):

Հեղինակը ներկայացնում է հայոց իրաւունքները Պաղեստինում, յատկապէս Երուսաղէմում ու Բեթղեհէմում՝ դատապարտելով հայոց պատկանող կալուածների իւրայէլեան իւրացման լկտի փորձերը (էջ 186-201, էջ 269-273), որոնք միջազգային իրաւունքի կոպիտ խախտումներ են:

Պերճ Թերզեանը համանմանութիւններ է գտնում նաեւ հայ եւ քիւրտ ժողովուրդների նկատմամբ թուրքական ցեղասպանութեան քաղաքականութիւնների միջեւ: Քուրտիստանի Աշխատաւորական

Կուսակցութեան ղեկավար Ապտուլլահ Օճալանի թուրքական առեւանգման նախօրեակին գրած յօդուածում, նա համոզմունք է յայտնում որ նրա ձերբակալումը, դատավարութիւնն ու մահապատիժը «չեն կարողանալու մարել քրտական ապստամբութիւնը Թուրքիայում» (էջ 86): Իրաւագրկուած ժողովուրդների դատերի մասին գրելիս, Թերզեանը դատապարտում է մեծ տերութիւնների երկդիմի քաղաքականութիւնը: Անցում կատարելով համաթուրքական ծրագրերին, նա ցոյց է տալիս թուրքականութեան «մեծ վտանգը ոչ միայն Ռուսաստանի, Հայաստանի, Իրանի ու այլ երկրների, այլեւ արաբական երկրների համար» (էջ 219):

Մեր կարծիքով՝ հրապարակագիրը յաջողում է արաբ ընթերցողին համոզել Հայկական Հարցի, այդ թուում՝ Արցախի խնդրի հայկական տեսակէտների արդարացիութիւնը: Արցախեան թեմային եւ առհասարակ հայ-թուրքական ու հայ-ատրպէյճանական հակամարտութիւններին հեղինակը նուիրել է մեծագոյն մասը իր «հայկական թեմայով» հրապարակումների, որոնք ընդգրկում են նաեւ հայկական սփիւռքի եւ Հայաստանի երրորդ հանրապետութեան հիմնախնդիրները, ՀՀ-Սփիւռք, ՀՀ-արաբական աշխարհ, ՀՀ-Իրան եւ ՀՀ-աշխարհի այլ երկրներ յարաբերութիւնները, հայ-արաբական բարեկամութիւնը եւ այլն:

Մօտ մէկ տասնեակ հրապարակումներ ամբողջութեամբ կամ մասամբ դիտարկում են Հայոց Ցեղասպանութեան միջազգային (այդ թուում՝ թուրքական) ճանաչման գործընթացը՝ հիմնաւոր փաստերով, փաստարկներով ու փաստաթղթերով մերկացնելով թուրքական խեղաթիւրումները: 2000 թուականին այցելելով Տէր Զօր եւ Մարկատէ, նա թերահաւատներին ու կեղծարարներին կոչ է անում այցելել սիրիական անապատն ու այնտեղ տեսնել թուրքական բարբարոսութիւնների առ այսօր հողի երես դուրս եկող անհամար ապացոյցները՝ հայ նահատակների ոսկորները:

Արցախեան հիմնախնդրին նուիրուած հրապարակումներում եւս հեղինակը ցուցաբերում է կուռ տրամաբանութիւն, կշռադատութիւն եւ արաբ ընթերցողին համոզելու բացառիկ կարողութիւն: Այդուհանդերձ, ճիշդ չենք համարում հեղինակի հակամարտութիւնը փոխադարձ զիջումներով վերացնելու տեսակէտը, մօտեցումը (էջ 184 եւն., այն որ 1994-ի Մայիսին համաձայնել ենք զինադադարի՝ արդէն մեծագոյն զիջում էր):

Պերճ Թերզեանն անդրադառնում է նաեւ մշակոյթի ու արուեստի գործիչներին եւ խնդիրներին: Յիշարժան են անուանի երգիծանկարիչ ու երգիծաբան Ալեքսանդր Սարուխանի հայկական ու եգիպտական ներդրումներին նուիրուած յօդուածը (էջ 46-53), Սերօ Խանգադեանի եւ եգիպտացի աշխարհահռչակ արձակագիրներ Նակիպ Մահֆուզի ու Թաուֆիգ Ալ Հաքիմի հանդիպման (էջ 69-73), Եգիպտոսում ծնուած շնորհաշատ կինոբեմադրիչ Աթոմ Էկոյեանի եւ նրա «Արարատ» ֆիլմին (էջ 281-286) վերաբերող հրապարակումները: Հրանդ Տինքի սպանութիւնից անմիջապէս յետոյ լոյս տեսած յօդուածը (էջ 298-303) ունի «Հայ Ազգային Նահատակ, Թէ՛ Թուրք Ազգային Հերոս» հարցական վերնագիրը: Այս հրապարակումը Թերզեանն աւարտում է համոզումով որ Տինքը «Թուրքիայի արդի պատմութեան մէջ յիշուելու է իբրեւ հայ ազգային նահատակ՝ վասն իր հայ եղբայրների իր պայքարի համար եւ իբրեւ թուրք (կամ՝ թուրքական – Գ. Ե.) հերոս՝ վասն ժողովրդավարական, մարդկայնական եւ հանդուրժողական Թուրքիայի իր պայքարի համար» (էջ 303):

Հեղինակը դրսեւորում է բազմահմտութիւն եւ խորաթափանցութիւն նաեւ միջազգային բարդ յարաբերութիւններում: Հետաքրքրական են նրա դիտարկումներն ու վերլուծումները «ԹԴԱՍԵՔԱ» կամ «Մետաքսի Նոր Ճանապարհ» ծրագրի (էջ 54-59), «Պաքու-Ճէյհան» նաւթամուղի (էջ 60-68), Թուրքիայում Քրտական Հարցի (էջ 74-88) մասին: Հաւատարիմ իր ուղեգծին, Թերզեանն այս բոլորը դիտարկում է տուեալ բազմաշերտ յարաբերութիւնների՝ ՀՀ եւ հայութեան հետ սերտ աղերսի համաշարադրանքում՝ նշելով մեզ համար նպաստաւոր ու աննպաստ կողմերը: Սակայն նրա կանխատեսումները երբեմն չեն իրականացել (օրինակ՝ «Պաքու-Ճէյհան»ը, էջ 64) եւ Արցախեան հարցի «մօտակայ լուծման» նրա ենթադրութիւնը 1998-ի Դեկտեմբերին (էջ 68):

Պերճ Թերզեանը յայտնում է կարեւոր տեղեկութիւններ, կատարում հետաքրքրական դիտարկումներ, որոնք մինչ այդ կա մ անյայտ են մնացել, կա մ չեն արժանացել պատշաճ ուշադրութեան: Օրինակ, անդրադառնալով 1977 թուականին Շուէցարիայի Պեռն քաղաքում Թուրքիայի արտաքին գործերի նախարարի (Իսսան Սապրի Չաղլալանգիլ) եւ հայկական աւանդական երեք կուսակցութիւնների ներկայացուցիչների գաղտնի հանդիպմանը, նա տեղեկացնում է թէ Թուրքիան տրամադրութիւն է յայտնել ճանաչելու Հայկական Ցեղասպանութիւնը իբրեւ «պատմական իրողութիւն, պայմանով որ հայերը

դրա դիմաց հրաժարուն իրենցից բռնագրաւուած ու Թուրքիայի Հանրապետութեանը կցուած հայկական պատմական հողերի նկատմամբ ամէն պահանջից» (էջ 19):

Գրախօսուող ժողովածուի հրապարակումներն ապացուցում են Պերճ Թերզեանի ո՛չ միայն արաբերէնի, այլեւ մուսուլման արաբ անհատի հոգեբանական նրբութիւնների գերազանց իմացութիւնը: Այս արժանիքների շնորհիւ «Արեւ»-ում նրա առաջնորդող յօդուածները արաբը հեշտութեամբ կարող է ընկալել:

Պերճ Թերզեանի հրապարակումներում տեղ են գտել հիմնականում երկու տեսակի՝ տեղեկութիւնների եւ հայեցակարգային թերիներ ու սխալներ: Գրախօսութեան ծաւալի սահմանափակութեան պատճառով անդրադառնանք միայն վերջիններին՝ ներկայացնելով դրանցից էականները:

Հեղինակը Հայոց արեւելից կողմանց ազատագրուած տարածքները ներկայացնում է իբրեւ «մարզի հայկական ուժերին» «ատրպէյճանական բանակի թողած» եւ երկրի «տարածքի 20 տոկոսը» կազմող «ատրպէյճանական հողեր» (էջ 23): Յաջորդ էջում նա ւաւելի պարզ գրում է որ այդ տարածքները «գրաւել են» ԼՂՀ ուժերը: Նոյն ծիրի մէջ են մտնում նաեւ 24-րդ եւ 182-րդ էջերում տպագրուած արաբերէն քարտէսները, որտեղ պարզապէս «Ղարաբաղ» նշուած է առաջինում՝ ԼՂԻՄ-ի, երկրորդում՝ ԼՂՊ-ի տարածքի վրայ: Չեղա՛ւ: Նախ՝ մենք ինքնե՛քս չենք ճանաչում ԼՂՀ սահմանադրութեամբ ամրագրուած ԼՂՀ սահմանները, որոնք ընդգրկում են ազատագրուած բոլոր տարածքները: Երկրորդ, ինչպէ՛ս կարելի է հայրենի հողը որպէս օտար որեւէ պետութեան տարածք ներկայացնել: Համաձայն չենք հեղինակի այն կարծիքին, որ «եթէ թուրք ժողովրդի զաւակները հասու լինեն այն ճշմարտութիւններին, որոնք իրենցից թաքցնում են իրենց իշխանաւորները, ապա կիրականանայ Հայոց ազգային ողբերգութեան թուրքական ճանաչումը եւ երկու ժողովուրդները կապրեն բարի դրացնութեան մէջ ու կը մոռանան անցեալի ողբերգութիւնները, պայմանով որ այս բոլորը կատարուն երկու կողմերին բաւարարող արդար համաձայնութեամբ» (էջ 19): «Երկու կողմերին բաւարարող խելամիտ համաձայնութեան» միտքը նա կրկնում է նաեւ մէկ ուրիշ հրապարակման մէջ (էջ 36): Ցաւալի է հաստատել որ հայկական իրականութեան մէջ շարունակում են նման պատրանքներով տարուել, առանց հասկանալու թէ յիշեալ երկու ժողովուրդների խաղաղ գոյակցութիւնն

անհնար է. վկայ Հայերի դարաւոր կոտորածները եւ դրանց մերօրեայ դրսեւորումները՝ Սումկայիթ, Պաքու, Կիրովապատ, Մարաղա, Գուրգէն Մարգարեան, Հրանդ Տինք... Ի դէպ, ամբողջ ժողովածուի մէջ մէկ անգամ իսկ յստակօրէն չի նշուում թէ Հայկական Հարցի էութիւնը հայրենի հողերի ազատագրութիւնն ու դրանց վրայ հայկական գերիշխանութեան հաստատումն է՝ յար եւ նման պաղեստինեան հարցի էութեան: Զանազան հրապարակումներում հեղինակն արծարծում է կրկնակի ինքնութեան խնդիրը, որ «նոր չէ հայ անհատին համար» (էջ 53): Այս ծիրի մէջ Թերզեանը գործածում է «ծագումով հայ» բառակապակցութիւնը (էջ 104 եւն.): Հասկանալի է որ՝ եթէ մէկն ունի երկակի (կամ բազմակի) ինքնութիւն, պիտի ունենայ նաեւ երկու (կամ բազմաթիւ) հայրենիքներ. տեսակէտ, որը կրկնել է նաեւ Պարոն Թերզեանը (օրինակ՝ էջ 53): Հեղինակը տուրք է տուել յատկապէս սփիւռքահայ միջավայրում համատարած՝ քաղաքացիութեան ու ազգային ինքնութեան միջեւ շփոթին: Հայ անհատը չի՝ կարող ունենալ երկու կամ ավելի ինքնութիւն, այլապէս նա ընկած կը լինի ուժացման յորձանքի մէջ: Հայի հայրենիքը միայն եւ միայն Հայաստանն է, իսկ Հայաստանը միայն եւ միայն հայերի հայրենիքն է:

Կան նաեւ մուտքագրման ու այլ բնոյթի աննշան թուով թերիներ: Այդուհանդերձ, զգալի է բծախնդիր մօտեցումը ժողովածուի հրատարակութեան գործին:

Լիովին համամիտ ենք Մոհամէտ Րիֆաաթ Էլ Իմամի կարծիքին, թէ այս ժողովածուն «մի կարելոր յաւելում է արաբական գրադարանում եւ անշրջանցելի աղբիւր «հայկական թեմայով» զբաղուողների եւ ուսումնասիրողների համար» (էջ 10):

Մեծապէս գնահատելով Պրն.Պերճ Թերզեանի մինչ օրս հրապարակած արաբերէն գրութիւնների արժէքը եւ հաշուի առնելով նրա բացառիկ փորձառութիւնը, խնդրելու նման պահանջում ենք նրանից, այսուհետեւ դադար չտալ իր գրչին եւ նորանոր հրապարակումներով նպաստել հայութեան խնդիրները արաբ ընթերցողին մատուցելու ռազմավարական կարելորութեան աշխատանքին:

ԳԷՈՐԳ ԵԱԶԸՃԵԱՆ
«Ազգ», 22 Ապրիլ 2009

Գէորգ Եազըճեան ազատ լրագրող է եւ պատմաբան

ՊԵՐՃ ԹԵՐԳԵԱՆԸ ԿԸ ՆԵՐԿԱՅԱՑՆԷ ԵԳԻՊՏՈՍԻ ՀԱՅԵՐՈՒ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

*Պերճ Թերգեան՝ ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ՀԱՅԵԱՅՔՆԵՐ Պատմութեան,
քաղաքակրթութեան եւ մշակութային ժառանգութեան մասին –
Գահիրէ, 2008 – արաբերէն, 308 էջ: Յառաջաբան՝ Սոհամէտ
Ռիֆաաթ Էլ Բմամի (Արաբերէն խորագիր՝ Բու'ա Արմանիյա Ֆիլ
Թարիխի Ուալ Սիյասա Ուալ Թուրաս)*

Այս հատորը կընդգրկէ 40 առաջնորդող յօդուածներ, որոնք գրուած են Գահիրէի մէջ լոյս տեսնող եգիպտահայ «Արեւ» պարբերականի արաբերէն յաւելուածին համար:

«Արեւ» թերթը սկսած է հրատարակուիլ Աղեքսանդրիոյ մէջ 1915-ին եւ 1922-ին սկսեալ՝ դարձած Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան օրկանը: Թերթը 1924-ին փոխադրուած է Գահիրէ: Վահան Թէքէեան (1878-1945), Միհրան Տամատեան (1863-1945) եւ Միքայէլ Կիրճեան (1879-1965), բոլորն ալ հանրայայտ գրողներ եւ քաղաքական դէմքեր, թերթին գլխաւոր հիմնադիրներէն եղած են: Վահան Թէքէեան ստանձնած է անոր խմբագրութիւնը, քանի մը յարաբերաբար կարճ շրջաններու: Միքայէլ Կիրճեան գլխաւոր աշխատակիցներէն մին էր եւ Էտմոն Ազատեան զայն խմբագրած է 1958-1967, Միացեալ Նահանգներ փոխադրուելէն կարճ միջոց մը առաջ:

«Արեւ»ի արաբերէն ամսօրեայ յաւելուածը սկիզբ առաւ Յունուար 1998-ին, նախաձեռնութեամբ Պերճ Թերգեանի եւ ՀԲԸՄ-ական կարգ մը բարեկամներու, ինչպէս նաեւ Հայ Ազգային Հիմնադրամի: Տոքթ. Սոհամէտ Ռիֆաաթ Էլ Բմամ ստանձնեց և մեծ հմտութեամբ վարեց անոր խմբագրութիւնը: Թերգեան աշխատակցեցաւ յաւելուածին առաջնորդող յօդուածներով մինչեւ 2008, կարճ ընդմիջումով մը (2003-2006)՝ իբր հետեւանք հայկական համայնքային գործերու մէջ իր յաւելեալ պատասխանատւութիւններուն: 1942-ին հիմնուած Հայ Ազգային Հիմնադրամին կողմէ հովանաւորուած արաբերէն յաւելուածին

ծախսերուն 90 տոկոսը ստանձնած է ՀԲԸՄ-ը:

Պերճ Թերզեան ծնած է եւ ուսումը ստացած՝ Գահիրէի մէջ: Ան ունի հաշուակալական եւ վարչագիտական պատրաստութիւն, սակայն արդէն երկար ժամանակէ ի վեր կը գրադի փաթեթային արտադրանքներու (խաւաքարտէ տուփեր եւ պիտակներ) տպագրութեամբ: Զուգահեռաբար իր գործին, ան երիտասարդ տարիքէն աշխոյժ նուիրումով մասնակցած է համայնքային գործերուն եւ վարած է բարձր ու պատասխանատու պաշտօններ Եգիպտոսի հայկական կազմակերպութիւններուն՝ մասնաւորաբար ՀԲԸՄ-ի, ՀԱՀ-ի եւ Հայ Եկեղեցւոյ մէջ:

Հայոց պատմութեան եւ մշակոյթին, նաեւ մասնաւորաբար Միջին Արեւելքի պատմութեան իր ծանօթութիւնը հիանալի է, ինչպէս իր հմայուածութիւնը՝ տարածաշրջանային կամ միջազգային դիւանագիտութեան եւ քաղաքական վերլուծումներով: Թերզեան քաջածանօթ է Հայաստան երկրին եւ անոր ժողովուրդին: Ան մասնակցած է Երեւանի մէջ կայացած Հայրենիք-Սփիւռք համաժողովներուն 1990-ականներու վերջերէն սկսեալ եւ կատարելապէս տեղեակ է այն տագնապներուն եւ խնդիրներուն, որոնցմէ կը տառապի իր նախահայրերուն երկիրը, տեղական եւ տարածաշրջանային առումներով: Ան յաճախակի ճամբորդող մըն է եւ կը տիրապետէ հայերէնի, արաբերէնի, անգլերէնի եւ ֆրանսերէնի, նաեւ լաւ հասու է թրքերէնի:

Թերզեան ներհուն ընթերցող եւ դիտող մը եղած է, նաեւ՝ 1970-ականներէն ի վեր խորաթափանց վերլուծող մը հայ իրականութեան անցուղարձերուն: Ան 70-ականներուն պարբերաբար սկսած է աշխատակցիլ «Արեւ»ին, յետոյ՝ 1984-1987 ունեցած է իր անձնական շաբաթօրեայ սիւնակը նոյն թերթին մէջ, հայերէնով գրելով ընթերցող հասարակութեան համար կարելոր բոլոր նիւթերուն մասին:

Թերզեանի յաջորդ՝ արաբերէնով գրելու հանգրուանը հետեւեցաւ «Արեւ»ի ամսօրեայ յաւելումին ծնունդին եւ անոր խմբագիր Տոքթ. Մոհամէտ Ռիֆաաթ Էլ Իմամի յարատն քաջալերանքին եւ Թերզեանին ուղղուած հրաւերին՝ աշխատակցելու նոր պարբերականին:

Արաբերէնով գրելու այլ գործօն մը, ինչպէս Թերզեան կը հաստատէ իր յառաջաբանին մէջ, այն իրողութիւնն էր, որ իր սերնդակիցներէն շատ քիչեր իրեն չափ լաւ կը տիրապետէին թէ՛ հայերէնին եւ թէ՛ արաբերէնին: Սակայն ամենէն կարելորը՝ արաբ ընթերցողին եւ արաբերէնի տիրապետող հայ երիտասարդ սերունդներուն ժամանակակից աշխարհի հարցերուն մասին հայկական տեսակէտներու եւ

մտահոգություններու փոխանցման անհրաժեշտութեան սուր կարիքն էր, որ ինքզինք կը պարտադրէր:

Այս է «Արեւ»ի արաբերէն յաւելումածին՝ Թերզեանի առաջնորդող յօդուածներու ժողովածոյին կեդրոնական թեման:

Թէեւ այս մասին արդէն նախապէս ըսուած է, գիրքը խիստ նշանակալից եւ շատ մը առումներով ուղի հարթող ճիգ է: Յօդուածները քաղուած են արաբերէնով լոյս տեսած առաջին հայկական պարբերականէն՝ «Արեւ»ի ամսօրեայ յաւելումէն:^{*} Այս յաւելումին հրատարակութիւնը մասնակիօրէն կը լրացնէ անմիջական հաղորդակցութեան հսկայ բաց մը, որ գոյութիւն ունի հայկական համայնքներուն եւ զիրենք հիւրընկալող արաբական աշխարհի երկիրներուն միջեւ: Նման հրատարակութիւնները կարելոր միջոցներէն մին են սատարելու, որ հայ համայնքները համարկուին հիւրընկալ ընկերութեան հետ: Անոնք կը սատարեն նոյն ատեն ձեւաւորելու եւ շեշտելու իրենց ինքնութիւնը՝ որպէս հաւատարիմ տեղացի քաղաքացիներ եւ հայաշխարհի անդամներ (Հայաստանի թէ Սփիւռքի մէջ): Անոնք կը կատարեն ատեանի մը դերը, ուր կը քննարկուին եւ վեր կ'առնուին հասարակաց պատմութիւնները, փորձառութիւնները, ժամանակակից մտահոգութիւնները եւ իդէերը: Այս մասին լայն լուսաբանութիւններ կան «Արեւ»ի արաբերէն յաւելումածին անցեալ թիւերուն մէջ, ուր Եգիպտոսի եւ արաբական երկիրներու մէջ հայկական ներկայութեան եւ նպաստին մասին անդրադարձ եղած է, եւ հայկական մտահոգութիւնները ըլլա՛յ Հայաստանի երրորդ հանրապետութեան, ըլլա՛յ Սփիւռքին վերաբերեալ, վերլուծումի ենթարկուած են եւ ընդհանուր հայկական շահերը հանրային ուշադրութեան ներկայացուած:

Նոյն նիւթերը, առաւել կամ նուազ չափերով՝ շեշտը դնելով հրատապ հարցերուն վրայ, կը կազմեն Թերզեանի առաջնորդող յօդուածներուն բովանդակութիւնը: Հայկական Ցեղասպանութիւնը, Ղարաբաղը եւ հայ-արաբական յարաբերութիւնները, աւելի հանգամանալից քննարկուած կարգ մը նիւթերէն են: Եգիպտոսի ներքին կեանքը եւ կարգ մը եգիպտացիներու՝ հայ թէ արաբ, իրագործումները, քարիւղը,

^{*} Տեղեկացած ենք թէ 1990 եւ 1991 թուականներուն Հայկական Ժողովրդային Շարժումը Պէյրութի մէջ անկանոն պարբերականութեամբ հրատարակած է արաբալեզու «Սատա Արաբաթ» (Արաբատի Արձագանգ) պարբերաթերթը, ընդամենը 9 թիւ, իւրաքանչիւրը 16 էջով [Պ.Թ.]:

տնտեսությունը, «Թրասեքս»ն, միջազգային յարաբերությունները, Սուրբ Տեղեաց հայերը, հայ-իրանական յարաբերությունները, Հայաստան-Սփիւոք համաժողովները, Հայաստանի եւ Ղարաբաղի նախագահական ընտրությունները եւ ընթացիկ հարցերու նուիրում կարգ մը այլ յօդուածներ, քննարկուած են Թերզեանի կողմէ:

Նպատակս իւրաքանչիւր յօդուած մեկնաբանելէ աւելի սոյն գիրքին գլխաւոր արժանիքը վեր առնելն է՝ որպէս արաբ հանրութեան ուղղուած հատոր մը: Առաջադրանքս թողցիկ ակնարկ մը նետելն է այն հարցերուն վրայ, որոնք կը մտահոգեն Թերզեանը, կը պատկերեն իր վերլուծումները եւ կարտացոլեն Հայաստանի եւ հայութեան պատկերը արաբ ընթերցողին աչքին, եւ ի վերջոյ կը թելադրեն սփիւոքահայոյ իր աշխարհահայեացքին կարգ մը տարրերը:

Յեղասպանութիւնը, որպէս արիւնոյ վերք, ներկայ է գրեթէ բոլոր գրութիւններուն մէջ: Անոր ոգեկոչումը Թերզեան կօզտագործէ որպէս առիթ՝ երկասիրելու այս ոճիին կանխամտածուած բնոյթը (այդ պատճառով կարգ մը կրկնութիւններ կան Յեղասպանութեան նման յաճախակիօրէն քննարկուած նիւթերու պարագային, որոնք ուղղուած են անտեղեակ կամ ապատեղեկացուած հանրութեան): Անոր ժխտումը Թուրք Պետութեան կողմէ կամ այլ շրջանակներէ եւ անհատներէ կը մղէ զինք, երբեմն Յեղասպանութեան մասնագէտներու օգնութեամբ, անմիջապէս հակադարձելու Յեղասպանութեան առնչուած տարբեր երեւոյթներու մասին Թուրք Պետութեան շղթայազերծած հսկայական քարոզարշաւին: Ան կորովի կերպով կը հերքէ եգիպտացի ուսումնասիրողի մը այն վերագրումը, թէ՛ օրինակի համար՝ Յեղասպանութիւնը Վանի հայկական «ըմբոստութեան» դէմ փոխվրէժի արարք մըն էր կամ «քաղաքացիական» պատերազմ մը, որ երկուստեք բազմաթիւ զոհեր խլեց: Թրքական Պետութեան վերջին խորամանկութիւնը պատմագիտական միացեալ, եռակողմ կամ խառն յանձնաժողով մը կազմելու հրաւերը, որ ուսումնասիրէ Յեղասպանութիւնը, Թերզեան նոյնպէս կը դատապարտէ: Այս բոլոր յօդուածներուն ընդմէջէն կարմիր թելի մը նման կանցնի Թերզեանի այն փաստարկը, թէ թուրք հանրութեան Յեղասպանութեան ուրացումին նեցուկ կանգնիլը առաջին օրէն կը բխի յաջորդական թուրք կառավարութիւններու հանրութիւնը իրողութիւններէն անտեղեակ պահելու ճիգերէն: Այս բուն եւ հետեւողական ուրացումին տուն տուող պատճառը կրնայ ուրուականը ըլլալ Սերի Դաշնագրին, որպէս

հաւանական տարր մը, որ այլ գործօններու հետ միատեղ, ըստ Թէրզեանի հաստատումին, լրջօրէն կը վտանգէ կամ կը խանգարէ տիրող տարածաշրջանային ուժ դառնալու Թուրքիոյ ծրագիրները: Ան չի շեշտեր այն իրողութիւնը, թէ Թուրքիոյ ուրացումի քաղաքականութիւնը կրնայ նաեւ արդիւնքը ըլլալ Թուրքիոյ Հանրապետութեան վայրագ եւ արինաթաթախ երկունքի բացայայտումին մերժումին:

Թէրզեան կ'արձանագրէ թէ Թուրքիոյ ուրացումի քաղաքականութիւնը կանցնի իր սեփական ժողովուրդը մոլորեցնելէ անդին: Թուրքիոյ խաբեֆայական մօտեցումը միջազգային համայնքին բազմաթիւ երեսներ ունի: Չափազանց վտանգաւոր օրինակ մըն է Յեղասպանութիւնը եւ Ղարաբաղի հարցը ներկայացնելը որպէս բախում ընդմէջ քրիստոնէայ ժողովուրդի մը եւ երկու մահմետական ժողովուրդներու: Այս պարագան Թէրզեանի կողմէ արձանագրուած է պատշաճօրէն եւ կանխագուշացումով, բայց ըստ երեւոյթին ոչ հայկական դիւանագիտական եւ նման շրջանակներու կողմէ, որոնք ձախողած են արաբական աշխարհին լուսաբանելու թէ իսլամութիւնը ոչ մէկ կապ ունի՝ ըլլալ Յեղասպանութեան, ըլլալ Ղարաբաղի հետ, եւ իսլամական աշխարհը իր հաւաքներուն ընթացքին (եթէ յիշողութիւնս չի դաւաճաներ վերջինը՝ այս տարուան Մայիսին Դամասկոսի մէջ տեղի ունեցաւ), կը շարունակէ սովորութեան կարգով Հայաստանը դատապարտել որպէս նախայարձակ, եւ այլն:

Շանթաժը եւ սպառնալիքները, որոնց Թուրքիա կը դիմէ, քաջածանօթ են: Միացեալ Նահանգներու «դիւանագիտական դաշտերը» ուրիշ երկիրներէ կը գատորոշուին իրենց մեքենայութիւններու դարձուածքով, թաւալումներով, կոպիտ առճակատումներով եւ բացայայտօրէն անբարոյական դրսեւորումներով: Թէրզեան գիտէ Միացեալ Նահանգներու Յեղասպանութեան մերժումին ետին եղող ծանօթ յանկերգը եւ առանց բառերը ծամծմելու կը դատապարտէ զայն: Նման առիթներէն մէկը, զոր կօգտագործէ, նախագահ Գլինթոնի վերջին պահուն կատարած միջամտութիւնն է Յեղասպանութեան ճանաչումի օրինագիծին վիժեցումին համար: Մեկնաբանութիւնը աւելորդ պիտի ըլլայ հոս, բայց քիչեր մեզմէ հարցականի տակ առած են Յեղասպանութիւնը ճանչնալու ԱՄՆ-ի մերժումը: Շատեր, եթէ ոչ հայերու մեծամասնութիւնը, այս պարագան կը վերագրեն թրքական սպառնալիքներուն, թրքամետ եւ իսրայէլամետ ճնշումի խմբաւորումներու եւ մարտավարական շահերու համընկնումին, կարծէք Միացեալ Նա-

հանգները անմիջապես պիտի ճանչնային Ցեղասպանութիւնը, եթէ նման պատճառներ չըլլային: Վստահաբար շատ ըսելիք կայ յօգուտ այս մեկնաբանութեան, սակայն շատ տեղիք կայ նաեւ խորհրդածելու Միացեալ Նահանգներու շարժառիթներուն մասին, ինչպէս Ցեղասպանութեան ճանաչումին օգտագործումը որպէս սակարկութեան լուրմայ՝ ԱՄՆ-Թուրքիա յարաբերութիւններուն մէջ:

Ասիկա մեզ կը հասցնէ Հայաստանի եւ հայերու հանդէպ Իսրայէլի ունեցած վերաբերմունքին, գլխաւորաբար Ցեղասպանութեան (Ռիվքա Քոհէնի լիբք յարձակումը Հայկական Ցեղասպանութեան վրայ կատարուած ոչ այլոր քան նոյնինքն Հայաստանի մայրաքաղաքին մէջ), «Պարոնտէր»ի հայկական կալուածի եւ անոր մէջէն անցնող իսրայէլեան պատի, և Երուսաղէմի հայկական թաղին համաշարադրանքին մէջ: Թէրզեան համոզուած է թէ ինչ ձեւով ալ վերագծուի Երուսաղէմի ապագայ քարտէսը, հայկական թաղը պէտք չէ՝ անջատուի քրիստոնէայ թաղէն եւ «Պարոնտէր»ի կալուածին վրայ եղած ոտնձգութիւնը կը համարէ բոլոր օրէնքներուն, կանոններուն եւ աւանդութիւններուն դէմ եղած աղաղակող խախտում:

Թէրզեան Իսրայէլա-Պաղեստինեան ընդհարումի պատմութեան ամենէն գէշ պահերէն մէկուն ընթացքին գրելով, նմանութիւններ տեսած է հայերուն եւ պաղեստինցիներուն հանդէպ Իսրայէլի գործածած բիրտ միջոցներուն միջեւ, բայց մերժած է այն զուգահեռները, զորս ոմանք կը նկատեն Ցեղասպանութեան եւ Ողջակիզումին միջեւ (Նոյեմբեր 2000): Անասելիօրէն սոսկալի է ոճիրը «դասաւորել» կամ «դասակարգել», բայց հայկական եւ պաղեստինեան պարագաները իրարու չեն համապատասխաներ, ոչ ալ Ցեղասպանութիւնը եւ Ողջակիզումը: Երեքն ալ հաստատապէս որոշ նմանութիւններ ունին, սակայն երեքն ալ նոյնպէս կը ներկայացնեն շատ տարբեր կացութիւններ, ուր Ցեղասպանութիւնը եւ Ողջակիզումը եզակի պարագաներ են, ոճիրին տարողութեան եւ ոճրագործներուն նպատակին առումներով: Թէրզեան շատ լուրջ պատճառներ ունի՝ Իսրայէլի եւ ԱՄՆ-ի թերանալը Ցեղասպանութեան ճանաչումին մէջ, ինչպէս նաեւ Ամերիկայի կուրօրէն Իսրայէլի վարուելակերպին նկատմամբ նեցուկ կանգնիլը վերագրելու քաղաքական շահերու եւ ռազմավարական նկատառումներու:

Թէրզեանի համաձայն, տնտեսական ազդակները, ի մասնաւորի քարիւղը, հիմը կը կազմեն Կովկասի մէջ գոյութիւն ունեցող ընդհա-

րումներուն ու բախումներուն եւ սերտօրէն կապ ունին տակաւին չլուծուած Արցախ / Ղարաբաղի հարցին հետ: Հեղինակը վերահասու է թէ որքան փշոտ է այս հարցը, հաշուի առնելով տարածաշրջանին տնտեսական եւ ռազմավարական նշանակութիւնը եւ բազմաթիւ ուժերու ներգրաւուածութիւնը: Մէկ կողմէ Միացեալ Նահանգներու ճիգերը ռուսական եւ իրանեան ազդեցութիւնը հեռացնելու ուղղութեամբ, միւս կողմէ Հայաստանի թրքական եւ ազերիական շրջափակումը բարդացուցած են տարածաշրջանի հանրապետութիւններուն միջպետական յարաբերութիւնները եւ Հայաստանի պարտադրած՝ անասելի տնտեսական դժուարութիւններ (ի շարս այլոց՝ քարիւղի եւ կազի խողովակաշարերու հարցը, երկաթուղիներ եւ ցամաքային այլ ճամբաներ): Ան կը քննարկէ եւ կը վերլուծէ Տէր Պետրոսեանի եւ Քոչարեանի դիրքորոշումները երկու հակոտնեայ լուծումներու նկատմամբ՝ քայլ առ քալը որդեգրել, թէ՛ անոր հակադիր վերջնական փաթեթայինը: Թերզեան կը հաստատէ թէ օրինական կամ պատմական բոլոր առումներով Ղարաբաղը մի՛շտ հայկական եղած է եւ կը ջատագովէ բարի դրացիական յարաբերութիւնները, խաղաղութիւնը եւ բարգաւաճումը՝ հիմնուած արդար, երկուստեք ընդունելի լուծումի մը վրայ:

Թերզեան կը քննարկէ բազմաթիւ նման հարցերու տարբեր հանգամանքները, ներառեալ հայ-արաբական յարաբերութիւնները ընդհանրապէս եւ հայ-եգիպտական համագործակցութիւնը մասնաւորապէս: Ան նոյնպէս խնամեալ կերպով կը ներկայացնէ Հայաստան-Սփիւռք յարաբերութիւնները եւ համաժողովները, Հայ Եկեղեցին, համահայկական խաղերը, Հայաստանի Ազգային Ժողովին սպանութիւնները, Հայաստան-Ազրպէյճան-Եւրոմիութիւն յարաբերութիւնները, Թուրքիոյ ձգտումները տարածաշրջանային տիրապետող ուժը դառնալու, եւ այլն:

Ան ամփոփ կերպով կը շօշափէ լեզուի հարցը (արեւելահայերէն եւ արեւմտահայերէն), բայց շատ երկար չի յամենար անոր վրայ: Ան կողքայ Հրանդ Տինքը, որպէս հայ նահատակ մը եւ թրքական հերոս մը Ժողովրդավար Թուրքիոյ ի խնդիր իր տարած անդուլ պայքարին համար:

Յօդուածներէն քանի մը հատը, իրենց ընթացիկ բնոյթով, արդէն ժամանակավրէպ դարձած են: Սակայն անոնց մեծամասնութիւնը կը ներկայանայ որպէս պերճախօս վկայութիւն՝ աշխոյժ եւ ներթափանց

դիտորդի մը, սփիւռքահայու մը, որ հաւասարապէս հպարտ է իր հայկական եւ եգիպտական արմատներով: Ան հպարտ կը զգայ եգիպտացի Ահմէտ Հասան Զուէլլի իրագործումներով (1999-ին քիմիագիտութեան Նոպէլեան մրցանակակիր) եւ Աթոմ Էկոյեանով (ծնած Եգիպտոս): Մեծ հպարտութեամբ եւ խանդավառութեամբ կը վերյիշէ Սերօ Խանգադեանի հանդիպումը արաբական գրականութեան հսկաներուն՝ Նակիպ Մահֆուզի եւ Թաուֆիգ Ալ Հաքիմի հետ, եւ խոր ցաւով կողբայ ձայնագրիչ գործիքին խանգարուելուն պատճառով՝ անոնց բառացի խօսակցութիւնը յաջորդ սերունդներուն փոխանցելու անկարելիութիւնը:

Թերզեան հաւասարապէս գոհ է իր ծննդավայր Եգիպտոսին եւ իր նախահայրերու հայրենիքին՝ Հայաստանին պատկանելուն համար, անսահման սէր եւ նուիրում ունենալով երկուքին հանդէպ: Ան հպարտօրէն կը գիտակցի թէ Ալեքսանտր Սարուխան՝ հռչակաւոր երգիծանկարիչը, կը պատկանէր հայ եւ արաբ զոյգ մշակոյթներուն: Թերզեան անխառն հաճոյքով կ'արձանագրէ թէ երկու այլ հռչակաւոր հայեր՝ Ուիլիըմ Սարոյեան եւ Շարլ Ազնաւուր նմանապէս մեծ նպաստ բերած են յաջորդաբար ամերիկեան եւ ֆրանսական մշակոյթներուն:

Նոր ուղի բացող եւ վայելչօրէն արտադրուած այս հատորը երախտագիտութեամբ եւ հիացումով կը դիմաւորենք: Կը յուսանք որ Թերզեան եւ իր գործակիցները պիտի շարունակեն աշխատակցիլ արաբերէն «Արեւ»ին, որպէս արաբ-հայկական բարեկամութեան բերրի հող:

ԳԷՈՐԳ Պ. ՊԱՐՏԱՔՃԵԱՆ

«Տի Արմինիըն Միրըր Սփեքթէյըրը», 8 Օգոստոս 2009

Փրոֆ. Գէորգ Պ. Պարտաքճեան Հայոց Լեզուի եւ Հայ Գրականութեան դասախօս է Միչիկընի Համալսարանի Մերձաւոր Արեւելքի Ուսումնասիրութիւններու Բաժնին մէջ

**«ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ՀԱՅԵԱՅՔՆԵՐ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ,
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ
ԺԱՌԱՆԳՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ»
(ԱՐԱՔԵՐԷՆ ՅՕԴՈՒԾՆԵՐՈՒ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ)**

2008-ին Գահիրեի մեջ լոյս ընծայուած եւ 308 էջերու վրայ տա-
րածուող այս գիրքին հեղինակը, այսօր անուն մըն է եգիպտահայ եւ
ոչ միայն եգիպտահայ շրջանակներու մեջ:

Հոգեւին նուիրուած եգիպտահայ հասարակական գործունեու-
թեան, հեռատես վերաբերմունքով մը ան տարիներէ ի վեր իր խումբ
մը գործակիցներով... կը ձգտի ոչ միայն հայկական արժէքներու
պահպանումին, այլ կ'ընէ իր կարելին որպէսզի եգիպտացին՝ եւս
ճանչնայ մեր արժէքները, ոչ միայն Եգիպտոսի մեջ ստեղծուած՝ այլ
նաեւ հայ արժէքները Հայաստանէն բխող:

Մէկ խօսքով հայ-արաբական, եգիպտա-հայաստանեան բարեկա-
մութեան զարգացման ջատագով մը, որուն այնքան անհրաժեշտու-
թիւն ունինք:

Այս կարեւոր գործակցութեան պէտք ունինք հայկական ամէն
գաղութի մեջ, մեր ապրած երկիրներու լեզուներով:

Սովորութիւնը ունինք ըսելու եւ կրկնելու, որ աշխարհ մեզ կը
ճանչնայ:

Առիթով մը երբ Հելսինքի կը գտնուէի եւ ֆինլանտացի գրողներու
միութեան նախագահ Մարթին Լարնիի հետ տեսակցութիւն մը կ'ու-
նենայի, ենթական, որ տարիներով ալ Նիւ Եորք ապրած մարդ էր, վա-
րանքով ըսաւ ինծի. «Բարեկամ, ես առաջին անգամ ըլլալով կը խօսիմ
հայու մը հետ եւ կրնամ ըսել, որ հայութեան մասին գաղափար չունիմ,
ու կը ճանչնամ միայն Արամ Խաչատուրեանը եւ Տիգրան Պետրոս-
եանը, որպէս Շախմատի արքայ:

Ուրեմն պէտք է հասնինք համապատասխան եզրակացութեան:

Մենք, Սփիւռքի մէջ ապրող հայերս, պարտաւոր ենք ներկայացնել մեր ժողովուրդին մշակութային արժէքները եւ մեր պատմութիւնը՝ մեր ապրած երկիրներուն լեզուներով:

Թուրքիոյ մշակոյթին մեծապէս ծառայած ենք, բայց չենք ներկայացուցած անոր մեր արժէքները ինչպէս որ հարկ էր: Նոր է որ վերջին տասնամեակին, Պոլսոյ մէջ հիմնուած «Արաս» հրատարակչականը, պատիւ իրեն, տասնեակներով թուրքերէնի թարգմանելով՝ հանրութեան ներկայացնել սկսած է մեր արժէքները գրական եւ այլ կալուածներու մէջ:

Նոյնը ըրած է Եգիպտոսի «Արեւ» թերթը, ամբողջ տասը տարի, արաբերէն լեզուով հրատարակելով (ու «Արեւ» անունով) ամսագիրը, որուն կարծէք որպէս պաշտպան եւ ներշնչող ուժ կը գտնենք Պերճ Թէրզեանն ու խումբ մը գործակիցներ, եգիպտացի արաբ խմբագիրով մը:

Ահա մեզի ներկայացուած գիրքը, որ քառասուն յօդուածներու ժողովածու մըն է, իր մէջ կ'ամփոփէ յիշեալ «Արեւ» ամսագիրին մէջ լոյս տեսած Պերճ Թէրզեանի յօդուածները արաբերէն լեզուով:

Սպասուած անհրաժեշտութիւն մը, թէեւ ուշացած՝ բայց կրկնօրէն շնորհաւորելի:

Կը բանանք գիրքը որուն ծանօթագրման էջէն կը հասկնանք, որ գործին հրատարակութիւնը նախաձեռնութիւնն է հեղինակին ու տրպագրութիւնը՝ աշխատանք Գահիրէի «Նուպար» հրատարակչատան:

Հեղինակը իր այս հատորը նուիրած է սիրելի ու մեծարժէք Եգիպտոսի:

Գիրքը երկու էջերու վրայ ներկայացուցած է «Արեւ» արաբերէն ամսագիրի խմբագիր Դոկտ. Մոհամէտ Ռիֆաաթ Էլ Իմամ:

Պատմաբան Ռիֆաաթ Իմամ կը գրէ. «Ալ Տատի լեզուով (այսինքն արաբերէնով) գրուած այս գիրքը կը ներկայացնէմ ընթերցողներուն, որուն հեղինակը Պերճ Թէրզեանն է:

Այս գիրքը կը բաղկանայ քառասուն յօդուածներէ, որոնք հիմնականին մէջ տպուած են Գահիրէի «Արեւ» թերթի յաւելուածին՝ արաբերէնով լոյս տեսնող «Արեւ» ամսագիրին մէջ, 1998-ի Յունուարի թիւէն սկսեալ»:

Ան կ'աւելցնէ թէ այս գործին նիւթերը կը բաղկանան չորս գլխաւոր բաժիններէ.

Ա.- Հայկական հարցը Օսմանեան Կայսրութեան մէջ եւ հայկական

ընդհանուր ջարդերը ի՞նչ արդիւնք տուին՝ երբ ժողովուրդի մը նկատմամբ առաջին Ցեղասպանութիւնը գործադրեցին 20-րդ դարուն մէջ:

Բ.- Քաղաքականութիւնը, մասնաւորապէս ներկայ Հայաստանին անկախացումը Սովետական Միութենէն ու միաժամանակ Արցախի հարցը:

Գ.- Մշակութային ժառանգութիւն:

Դ.- Մարդոց անհատական կարծիքն ու յիշողութիւններ:

Այսպիսով ընդհանուր կարծիք մը ունեցանք գիրքին մասին:

Իսկ իր կարգին գիրքին հեղինակը կը գրէ. «Մանկութենէն ընթերցատէր եղած եմ: Հիմնականին մէջ հայերէնով կը կարդայի ու կը հետեւէի Գահիրէի մէջ հրատարակուող «Արեւ» եւ «Յուսաբեր» թերթերուն: Այս ընթերցումները մաքրեցին հայերէն լեզուս: «Արեւ»ի մէջ կըրցայ յօդուածներ գրել անցեալ դարու եօթանասունականներուն: Շրջան մըն ալ՝ 1984-1987 ամէն շաբաթ կը գրէի: Նիւթերս կ'ըլլային հայկական կեանքը շօշափող ընդհանուր հարցերու շուրջ:

Երբ նշեալ տարիներուն հայերէն կը գրէի երբեւէ միտքես չէր անցներ, որ օր մը արաբերէն ալ կրնայի գրել: Երբ 1998-ի Յունուարէն սկսեալ սկսաւ լոյս տեսնել «Արեւ»ի արաբերէն յաւելումը՝ Մոհամետ Ռիֆաաթ Էլ Իմամի խմբագրութեամբ, սկսայ արաբերէնով գրել»:

Պերճ Թէրզեանը այդ շրջանին կեանքի մէջ կոփուած մարդ էր: Եղած էր մասնագէտ հաշուակալ, դրամատան պաշտօնեայ, հրատարակչական արուեստի հմուտ տուփեր եւ պիտակներ պատրաստելու այժմեական գործով:

Ան լսած էր իր ծնողներուն ջարդի պատմութիւնները, լրջութեամբ կարդացած էր Հայոց Պատմութիւնը եւ գիրով կրնար ծառայել մեր ժողովուրդին չորս լեզուներով:

Այդպէս ալ եղաւ:

Այժմ մեր տրամադրութեան տակ են երկու հրատարակութիւններ.

Ա.-«Եգիպտահայ Հայեացքներ Պատմութեան եւ Մշակութային Ժառանգութեան Մասին» արաբերէն գիրքը, եւ

Բ.-«Ինչպէս Տօնուեցաւ Հայ Պարբերական Մամուլի 200ամեակը Գահիրէի Մէջ» հայերէն գրքոյկը (23 էջ):

Մեր խօսքը մասնաւորէնք առաջին գիրքին մասին:

Հայուն տառապանքն ու յաջողութիւնները արաբ ընթերցողին պատշաճօրէն եւ կարելի ճշդութեամբ ներկայացնելը Թէրզեանի աւագ մտածումն է:

Այս գիրքին մէջ մեծխօսիկութիւններու չէք հանդիպիր: Հեղինակը կու տայ պարզ իրականութիւնը: Ի ծնէ լուրջ մարդ, Պերճ Թերզեանին գրածները լուրջ են եւ համոզիչ:

Գիրքին առաջին իսկ յօդուածին մէջ Թերզեան կը խօսի հայ արաբական եւ յատկապէս հայ եգիպտական ամրակոտ յարաբերութիւններուն շուրջ՝ Հայաստանի անկախութեան տիրանալէն (1991) սկսեալ:

Երկրորդ յօդուածին նիւթը հայոց նկատմամբ կատարուած Յեղասպանութիւնն է:

Երրորդը Ռոպերթ Քոչարեանին նախագահ ընտրուիլը, հարցականներով:

Չորրորդ յօդուածին նիւթը՝ Ահմէտ Զուէլլ երիտասարդութեան առաջնորդ հեղինակը. խօսելով այս գիտնականին մասին զայն արժանի կը գտնէ ներկայացուելու նոպէլեան մրցանակին, որ արդէն իսկ դասախօս է ամերիկեան համալսարաններու մէջ:

Կը հետեւի այլ յօդուած մը՝ որ արդէն լուրջ հանգամանք ստացած է՝ երբ հայկական բնաջնջումի հարցը կը լարէ ֆրանքո-թրքական յարաբերութիւնները:

Հոս խօսքը կը վերաբերի Հայոց Յեղասպանութիւնը իրականութիւնը ըլլալով ֆրանսական խորհրդարանին կողմէ ընդունուելուն:

Կը յաջորդէ այլ յօդուած մը որպէս նիւթ ունենալով Հայաստանի անկախացման 7րդ տարեդարձը, եգիպտահայկական յարաբերութիւնները եւ ակնարկ մը հայ-միջազգային յարաբերութիւններու շուրջ:

Հեղինակը ամէն քայլափոխի հայկական հարցն է որ կը ներկայացնէ արաբ ընթերցողին: Ի վերջոյ արաբը հայերէնով չէր կրնար վերահասու դառնալ մեր պատմութեան, մշակոյթին եւ քաղաքական կեանքին:

Այդ բոլոր տեղեկութիւնները մենք է որ պետք է տայինք իրենց:

Պերճ Թերզեանին ըրածը այդ է:

Այդ է երբ նոյնիսկ կը ներկայացնէ հանրածանօթ Ալեքսանտր Սարուխանը, որ իր գործերով երգիծանկարչութեան դպրոց մը հիմնած եղաւ Եգիպտոսի մէջ եւ ունեցաւ իր արաբ հետեւորդները:

Այստեղ ներկայ է նաեւ Օտեանը իր «Ընկեր Փանջունի»ով:

Թերզեանի նիւթերուն մաս կը կազմեն նաեւ Հայաստանի եւ Արաբական Էմիրութիւններու ունեցած կապերը, այդ կապերուն զարգացման աճը լուսարձակի տակ առնելով:

Երուսաղէմի հայկական թաղը եւ Ղարաբաղի հարցը իրենց լու-

ծումին կը սպասեն. հեղինակը կը ներկայացնէ մարտահրաւերները:

Այսպէս, ամբողջ գիրքը իր առաջին էջէն մինչեւ վերջինը յագեցած է հայկական, հայ-արաբ գործակցութեան, միջազգային մեծ պետութիւններու դիրքորոշումներու նկրթերով, լուսարձակ՝ մէկ խօսքով, որ արաբ ընթերցողին հայոց մասին ունենալիք կարծիքին համար մաքուր լրադրիր մըն է:

Արաբ ընթերցողը պիտի հաւատայ Թերզեանի խօսքին, քանի որ իր գրած տողերէն կը պակսին գոռոզամտութիւնն ու սուտը: Հոն տիրապետողը անկեղծութիւնն է ու աշխարհի խաղաղութիւնը:

Կը սպասենք որ շատնայ նման գիրքերու լոյս ընծայումը:

Հերիք է մենք-մեզի խօսինք միայն, մենք խօսինք եւ մենք լսենք՝ եթէ լսողներ կան:

Պերճ Թերզեանը առաջին խօսողներէն չէ: Սուրիոյ եւ Լիբանանի, նաեւ Իրաքի ու Պաղեստինի մէջ ունինք արաբերէնով արտայայտուող հայեր, բայց անոնց թիւը քիչ է, լորճած գետակով անապատ ջրելը անհնար է: Մշտահոս գետերու պէտք ունինք, որ կարենանք հայն ու Հայաստանը ճանչցնել տալ բազմամիլիոն օտարներու:

Մինչ այդ, բարին ընդ քեզ Պերճ Թերզեան, շնորհակալութեան արժանի գործիդ համար, որ վստահ եմ առաջինը պիտի չմնայ...:

ԹՈՐՈՍ ԹՈՐԱՆԵԱՆ
«Զարթօնք», 20 Մայիս 2010

Բժիշկ Թորոս Թորանեան սուրիահայ գրող եւ հասարակական գործիչ է:

ՊԵՐՃ ԹԷՐԶԵԱՆԻ ՍՏՈՐԱԳՐՈՒԹԵԱՄԲ «ԱՐԵՒ»Ի ԱՐԱՔԵՐԷՆ ԱՄՍՕՐԵԱՅ ՅԱԽԵԼՈՒԹՈՒՆ ՄԷՋ ԼՈՅՍ ՏԵՍԱԾ ԱՌԱՋՆՈՐԴՈՂ ՅՕԴՈՒԹՆԵՐՈՒ ՑԱՆԿ

- 1- ԵՒ ԺՊՏԵՑԱՐ ԼՈՒՔՍՈՐԸ
Թիւ 2 – Փետրուար 1998
- 2- ԱԶԳԱՅԻՆ ՑԱԽԱԼԻ ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԵԱՆ ՄԸ ՅԷՇԱՏԱԿԻՆ ԱՌԹԻ
Թիւ 4 – Մայրիլ 1998
- 3- ՌՈՊԵՐԹ ՔՈԶԱՐԵԱՆ – ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՆՈՐ ՆԱԽԱԳԱՀ – ԻՆՉՈ՞Ւ
Թիւ 5 – Մայիս 1998
- 4- ԱՀՄԷՏ ԶՈՒԷԼ – ԵՐԽՏԱՍԱՐԴՆԵՐՈՒ ՄՏԱՏՊԱՐ
Թիւ 6 – Յունիս 1998
- 5- ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ԼԱՐՈՒԱԾՈՒԹԻՒՆ ԿԸ ՅԱՌԱՋԱՅՆԷ ԹՈՒՐ-
ՔՈՒՅ ԵՒ ՖՐԱՆՍՍՅԻ ՅԱՐԱՔԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒՆ ՄԷՋ
Թիւ 7 – Յուլիս 1998
- 6- ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՆԿԱՌՈՒԹԵԱՆ 7-ԴՂ ՏԱՐԵՂԱՐՁԸ ՀԱՅ-ԵԳԴՊՏԱԿԱՆ ՅԱՐԱՔԵ-
ՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ – ԱԿՆԱՐԿ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՅԱՐԱՔԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵ-
ՐՈՒՆ ՎՐԱՅ
Թիւ 9 – Սեպտեմբեր 1998
- 7- ԱԼԵՔՍԱՆՏՐ ՍԱՐՈՒԽԱՆ ԵՒ ԻՐ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀԸ
Թիւ 10 – Հոկտեմբեր 1998
- 8- ՄԵՏԱՔՄԻ ՆՈՐ ՃԱՆԱՊԱՐՀԸ՝ «ԹՐԱՍԵՔՍ»Ն, ԲԱՐԳԱԽԱՃՈՒՄԻ ԵՒ ԿԱՅՈՒՆՈՒ-
ԹԵԱՆ ԱՊԱՀՈՎ ՃԱՄԲԱՆ
Թիւ 11 – Նոյեմբեր 1998
- 9- ՊԱՔՈՒ – ՃԷՅՀԱՆ ԽՈՂՈՎԱԿԱՇԱՐԸ ԵՒ ԱՆՈՐ ԲԱԶՄԱԹԻՒ ԱՆԴՐԱՂԱՐՁՆԵՐԸ
Թիւ 12 – Դեկտեմբեր 1998
- 10- ՀՄԿԱՆԵՐՈՒ ՀԵՏ ՀԱՆԴՊՈՒՄ ԵՒ ԿՈՐՍՈՒԱԾ ԱՌԹ ՄԸ
Թիւ 13 – Յունուար 1999
- 11- ՔՐՏԱԿԱՆ ՅԵՂԱՓՈԽՈՒԹԵԱՆ ԵՐԿԱՐ ԳԷՇԵՐԸ ԹՈՒՐՔՈՒՅ ՄԷՋ
Թիւ 14 – Փետրուար 1999

- 12- ԻԹԹԻՀԱՏԱԿԱՆՆԵՐՈՒ ԱՀԱԲԵԿՈՒՄՆԵՐԸ ԵՒ ՀԱՅԵՐՈՒ ՃԱԿԱՏԱԳԻՐԸ
Թիւ 16 – Ապրիլ 1999
- 13- ՇՆՈՐՀԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՍՐՏԵՐՈՒ ԽՈՐԵՐԷՆ
Թիւ 17 – Մայիս 1999
- 14- ԶՐՈՅՑ ՕՂԻՆ ՄԷՋ
Թիւ 19 – Յուլիս 1999
- 15- ՀԱՅԱՍՏԱՆ ԵՒ ԿԱՐԵՒՈՐ ԱՆՑՈՒԴԱՐՁԵՐ ԵՐՐՈՐԴ ՀԱԶԱՐԱՄԵԱԿԻ ՄԵՄԻՆ
Թիւ 25 – Յունուար 2000
- 16- ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՆ ԵՒ ԻՐ ԴԻՄԱԳՐԱԿԱԾ ՄԱՐՏԱՀՐԱԷՐՆԵՐԸ
Թիւ 26 – Փետրուար 2000
- 17- ՂԱՐԱԲԱՂԻ ՀԱՐՅԸ: ԼՈՒԾՈՒՄԻ ՀԱԽԱՆԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ
Թիւ 27 – Մարտ 2000
- 18- ՅԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԻՒՆ ԻՆ ԹԷ «ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄ»: ՅԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ
85-ՐԴ ՏԱՐԵԼԻՑԻՆ ԱՌԹԻ
Թիւ 28 – Ապրիլ 2000
- 19- ՖՐԱՆՍԱԿԱՆ ԾԵՐԱԿՈՑՏԻ ԵՒ ՇՈՒՔՏԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԱՐԱՆԻ ԶՈՅԳ ՈՐՈՇՈՒՄ-
ՆԵՐԸ: ԵՐԿՈՒ ՀԱԿՈՏՆԵԱՅ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐ, ՈՐՈՒՔ ԵԼԱԿԷՑ ՈՒՆԻՆ ԿՈՎԿԱՍԻ
ԽԱՂԱՂՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ԿԱՅՈՒՆՈՒԹԻՒՆԸ
Թիւ 29 – Մայիս 2000
- 20- ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՒ ԱՏՐՊԷՅՃԱՆԻ ԸՆԴՈՒՆՈՒՄԸ ՈՐՊԷՍ ԱՆԴԱՄՆԵՐ ԵՒՐՈՊԱԿԱՆ
ԽՈՐՀՈՒՐԴԻ
Թիւ 32 – Օգոստոս 2000
- 21- ՀԱՅԱՍՏԱՆ ԻՐ ԱՆԿԱԽՈՒԹԵԱՆ 9-ՐԴ ՏԱՐԵՂԱՐՁԻՆ
Թիւ 33 – Սեպտեմբեր 2000
- 22- ԱՄԵՐԻԿԵԱՆ ՔՈՆԿՐԷՄԻՆ ՄԷՋ ՕՐԻՆԱԳԻԾ ՀԱՅԵՐՈՒ՝ ԵՒ ՈՐՈՇՈՒՄ ՊԱՂԵՍ-
ՏԻՑԻՆԵՐՈՒ ՄԱՄԻՆ
Թիւ 35 – Նոյեմբեր 2000
- 23- ՀԱՅՈՑ ՅԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ՕՍՄԱՆԵԱՆ ԹՈՒՐԳԵՐՈՑ ԶԵՈՔՈՎ. ԻՐԱԿԱՆՈՒ-
ԹԵԱՆ ԵՒ «ԿԵՂՍԱՐԱՐՈՒԹԵԱՆ» ՄԻՋԵՒ
Թիւ 40 – Ապրիլ 2001
- 24- ՂԱՐԱԲԱՂ: ԼՈՒԾՈՒՄԻ ՄՊԱՍՈՂ ՀԱՐՅ ՍԸ
Թիւ 42 – Յունիս 2001
- 25- ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԹԱՂԸ
Թիւ 43 – Յուլիս 2001

26- ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ՈՃՐԱԳՈՐԾՆԵՐՈՒՆ ԴԱՏԱՊԱՐՏՈՒԹԻՒՆԸ, ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՇԱՀԻ ԵՒ ԱՐԴԱՐՈՒԹԵԱՆ ԳՈՐԾԱՂՈՒԹԵԱՆ ՄԻՋԵՒ

Թիւ 44 – Օգոստոս 2001

27- ՀԱՅԱՍՏԱՆ: ՏԱՍԸ ՏԱՐԻ ԱՆԿԱՌՈՒԹԻՒՆ – ՄԱՐՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿ

Թիւ 45 – Սեպտեմբեր 2001

28- ՀԱՅ ԹՐՔԱԿԱՆ ՀԱՇՏՈՒԹԵԱՆ ՅԱՆՁՆԱՌՈՒՄԲ: «ԱՊԱՐԴԻՒՆ ՆԱԽԱՁԵՆՈՒԹԻՒՆ»

Թիւ 49 – Յունուար 2002

29- ՀԱՅ ԻՐԱՆԱԿԱՆ ՅԱՐԱՔԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Թիւ 50 – Փետրուար 2002

30- ՀԱՅ ԻՍՐԱՅԷԼԵԱՆ ՅԱՐԱՔԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ԼԱՐՈՒԱԾՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՑԵՂԱՄԱՆՈՒԹԵԱՆ ՊԱՏՃԱՌՈՎ

Թիւ 52 – Ապրիլ 2002

31- ԻՍՐԱՅԷԼԵԱՆ ԵՒ ՊԱՂԵՍՏԻՆԵԱՆ ՊԱՅՔԱՐԸ՝ ԹՐՔԱԿԱՆ ՏԵՍԱՆԿԻՒՆԷՆ

Թիւ 53 – Մայիս 2002

32- ՀԱՅԱՍՏԱՆ ԵՒ ԱՐԱՔԱԿԱՆ ՄԻՍՅԵԱԼ ԷՄԻՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ: ՅԱՐԱՔԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄԸ ԼՈՒՍԱՐՁԱԿԻ ՏԱԿ

Թիւ 54 – Յունիս 2002

33- ՄՏՈՐՈՒՄՆԵՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆ – ՍՓԻՒՌ Բ. ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԻ ԼՈՒՍԱՆՅՔԻՆ ՎՐԱՅ

Թիւ 55 – Յուլիս 2002

34- ԲԵԹԼԵՂԵՄԻ ՄԷՋ ՀԱՅԵՐՈՒ ԴԷՄ ԱՂԱՂԱԿՈՂ ԻՍՐԱՅԷԼԵԱՆ ՈՏԼՁԳՈՒԹԻՒՆ

Թիւ 56 – Օգոստոս 2002

35- ԼԵՌՆԱՅԻՆ ՂԱՐԱՔԱՂԻ ՆԱԽԱԳԱՀԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ԵՒ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՈՒ ԱՏՐՊԷՅԱՆԻ ՆԱԽԱԳԱՀՆԵՐՈՒՆ ՎԵՐՋՆԱԳՈՅՆ ԳԱԳԱԹԱԺՈՂՈՎԸ

Թիւ 57 – Սեպտեմբեր 2002

36- ՏԱՂԱՂԱԽՈՐ ԲԵՄԱՂԻՉ ԱԹՈՍ ԷԿՈՅԵԱՆ ԵՒ ԻՐ «ԱՐԱՐԱՏ» ՀԵՏԱՔՐՔՐԱՇԱՐԺ ԺԱՊԱԽԷՆԸ

Թիւ 58 – Հոկտեմբեր 2002

37- ՁԱԽՈՂ ՓՈՐՁ՝ ԹԷ ԲԱՅԱՅԱՅՏՈՒԱԾ ՀՆԱՐՔ

Թիւ 113 – Մայիս 2007

38- ՏԵՍԱԿԷՏՆԵՐ ԵՒ ԴԻՐՔՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐ ԼԵՌՆԱՅԻՆ ՂԱՐԱՔԱՂԻ ՄԱՍԻՆ

Թիւ 115 – Յուլիս 2007

39- ՀՐԱՆԴ ՏԻՆՔ: ՀԱՅ ԱԶԳԱՅԻՆ ՆԱՀԱՏԱՐՔ ԹԷ ԹՐՔԱԿԱՆ ՀԱՅՐԵՆԱՍԷՐ ՀԵՐՈՍ

Թիւ 121 – Յունուար 2008

40 - ՍՈՒՄԿԱՅԹԹԻ ԶԱՐԴԻՆ 20-ԱՄԵԱՅ ՏԱՐԵԼԻՑԸ

Թիւ 122 – Փետրուար 2008

41- ՆՇՈՒՄՆԵՐ ՀԱՅՎԱԿԱՆ ՅԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ԶՈՂԵՐՈՒՆ՝ ԵՒ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՍԱՀ-ՍԱՆՆԵՐՈՒՆ ՄԱՍԻՆ

Թիւ 127 – Յուլիս 2008

42- ՀԱՅԵՐԸ ԵԳԻՊՏՈՍԻ ՄԷՋ

Թիւ 128 – Օգոստոս 2008

43- ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԱՅՅԵԼՈՒԹԻՒՆ ՍԸ – ԹՈՒՐՔԻՈՅ ՆԱԽԱԳԱՀ ԱՊՏԱԼԼԱՀ ԿԻՒԼ ՀԱՅԱՍՏԱՆ ԿԱՅՅԵԼԷ

Թիւ 130 – Հոկտեմբեր 2008

44- ՍՈՍԿՈՒԱՅԻ ՀՈՉՎԱԿԻՐԸ – ԼԵՌՆԱՅԻՆ ՂԱՐԱԲԱՂԻ ԲԱՆԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒՆ ՄԷՋ ԿԱՐԵՒՈՐ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄ

Թիւ 132 – Դեկտեմբեր 2008

45- ՀԱՅՎԱԿԱՆ ՅԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ ԺՈՂՈՎՐԴԱՅԻՆ ՆԵՐՈՂՈՒԹԻՒՆ ԹՈՒՐՔԻՈՅ ՄԷՋ

Թիւ 133 – Յունուար 2009

46- ԿԱԶԱ, ԻՍՐԱԵԼ, ԹՈՒՐՔԻԱ ԵՒ ՀԱՅՎԱԿԱՆ ՅԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԻՒՆ

Թիւ 134 – Փետրուար 2009

47- ԱՏԱՆԱՅԻ ԶԱՐԵՐՈՒՆ 100-ԱՄԵԱԿԸ (1909-2009)

Թիւ 136 - Ապրիլ 2009

Ծանօթ.- Այս ցանկին մէջ երեւցող առաջին քառասուն նիւթերը լոյս տեսած են արաբերէն հատորով մը, հետեւեալ խորագրով՝ «ԵԳԻՊՏԱ-ՀԱՅ ՀԱՅԵԱՅՔՆԵՐ Պատմութեան, Քաղաքականութեան եւ Մշակութային Ժառանգութեան Մասին» (Գահիրէ, 2008):

«ԱՐԵՒ»Ի ԱՆԴԱՍՏԱՆԻՆ ՄԷՋ

Այս գրքոյկը կարդալէ յետոյ, հեղինակը չճանչցող ընթերցողը թերեւս հարց տայ թէ ի՞նչ է անոր առընչութիւնը «Արեւ»ի կամ, ընդհանրապէս, ՌԱԿ-ի հետ:

Աւելի քան յիսնամեայ ազգային ծառայութիւնս ընդգրկած է գործունէութեան երեք դաշտեր՝ «Արեւ»-ի շրջանակը, ՀԲԸՄ-ը եւ Գահիրէի Ազգային Իշխանութիւնը՝ իրենց ենթակառոյցներով:

Ներկայ գրառումը փորձ մըն է կարելի ամփոփումով ներկայացնելու «Արեւ»ի եւ անոր յարակից կառոյցներուն մէջ ունեցած գործունէութիւնս:

* * *

1957-ի կէսերուն անդամակցած եմ Հայ Գեղարուեստասիրաց Միութեան (ՀԳՄ), ուր քանի մը ամիս յետոյ մասնակցած եմ վիճաբանական երեկոյի մը: Անոր հետեւած է, 1958-ին, նշանակումս որպէս միութեան վարչութեան օժանդակ: Նոյն ատեն մաս կազմած եմ միութեան երիտասարդաց յանձնախումբին, անոր ատենապետը դառնալով 1963-ին:

Այս յանձնախումբը կազմակերպած է տարեկան երիտասարդական մշակութային մրցանքներ:

Նոյն յանձնախումբը 1965-ին, Մեծ Եղեռնի յիսնամեակին առիթով, կազմակերպած է դասախօսութիւններ, հարցամրցումներ եւ վիճաբանական երեկոյններ:

Այս ձեռնարկներուն իրագործումին համար յանձնախումբը վայելած է աջակցութիւնը Երուանդ Ազատեանի (Է. Կոտալազեան) եւ Ալիս Տեփոյեանի:

1960-ական թուականներու սկիզբները քանի մը տարի մասնակցած եմ 1959-ին սկսած ՀԳՄ-ի ամենամեայ երիտասարդական փառատօններու կազմակերպութեան: Տարբեր առիթներով ելոյթներ ունեցած եմ դասախօսութիւններով եւ հանդիսավարութիւններով:

1960-ականներու կէսերուն յիշարժան են երկու բացառիկ հանդիսութիւններ: Առաջինը՝ 1964-ին, «Արեւ»ի շրջանակին կողմէ կազմակերպուած Ալեքսանտր Սարուխանի 40-ամեայ գործունէութեան յօբելէանին նշումն էր: Երկրորդը՝ 1965-ին, «Արեւ»ի հիմնադրութեան յիսնամեակին նշումը: Օտար պաշտօնական հիւրերու ներկայութեան կայացած նշեալ հանդիսութիւններուն մասնակից եղած եմ անոնց երկլեզու հանդիսավարութեամբ:

Այդ երկու հանդիսութիւններուն մղիչ ուժը եւ գլխաւոր կազմակերպիչն էր Երուանդ Ազատեանը, որ այդ շրջանին ձեռնհասօրէն կը վարէր «Արեւ»ի խմբագրութիւնը:

Հայ Գեղարուեստասիրաց Միութեան վարչութեան անդամ եղած եմ 1960-ին, 1972-ին եւ 1974-ին (վերջինին մէջ որպէս փոխ ատենապետ): Այդ շրջանին վարչութեան մաս չկազմած տարիներուս եւս օժանդակութիւնս բերած եմ միութեան իրերայաջորդ վարչութիւններուն:

1960-ական թուականներուն ՀԳՄ-ի կազմակերպած երիտասարդական մրցանքներու մրցանակաբաշխութեան հանդիսութեան կը հրաւիրուէին ազգային գոյգ վարժարաններու տնօրէններ Տիգրան Պապիկեանը եւ Իսկուհի Տատրեանը: Նախագահական ամպլիոնին վրայ անոնց կը միանային Համբարձում Գարայեանը եւ Վահագն Տեփոյեանը՝ համապատասխանաբար Կոկանեան Սրահի եւ ՀԳՄ-ի ատենապետները:

Տարեկան այդ հանդիսութիւններուն որպէս ՀԳՄ-ի երիտասարդացի ատենապետ բացման խօսքով ելոյթ կունենայի եւ կը վարէի հանդիսութիւնը:

Համբարձում Գարայեան, Կոկանեան Սրահի ատենապետն ըլլալու կողքին, այդ շրջանին ՌԱԿ-ի Եգիպտոսի առաջին դէմքն էր: Ան ոգեշնչող բեմասաց մըն էր, գնահատուած կուսակցական ղեկավար մը, որ իր խոնարհ վեհութեամբ յարգանք կը ներշնչէր շրջապատին:

Իր հետ շատ քիչ շփում ունեցած եմ: Ինք Հելլոպոլսոյ արուարձանին մէջ գտնուող Կոկանեան Սրահը կը յաճախէր, իսկ ես քաղաքին կեդրոնը գտնուող ՀԳՄ-ի ակումբը գրեթէ ամէնօրեայ յաճախող մըն էի: Սակայն այնպէս կը թուի թէ ան ղեկավարի բնորոշ ուշադրութեամբ կը դիտէր քայլերս:

Առիթով մը, երբ առանձին էինք, աշխատեցաւ համոզել զիս որ աշխատակցիմ «Արեւ»ին: Ես երբեք համոզուած չէի որ կրնամ գրող մը

ըլլալ եւ փորձեցի բացատրել թէ այդ ուղղութեամբ յարմարութիւն չունիմ:

Գարայեան 1967-ին Գահիրէի Քաղաքական Ժողովին փոխ ատենապետն էր (կուսակցականները այդ Ժամանակ ատենապետ չէին ըլլար): Ան առաջարկեց որ Ուսումնական Խորհուրդին անդամ ըլլամ: Առաջարկուածը ինծի համար բոլորովին անակնկալ էր եւ ես յաւակնութիւնը չունէի որ կրնամ օգտակար ըլլալ: Այսուհանդերձ, եղած առաջարկն ընդունեցի Ուսումնական Խորհուրդին գործերը «սորվելու» մտադրութեամբ:

Այդ քայլին յաջորդեց իր նոր առաջարկը, որ մաս կազմեմ Հայ Ազգային Հիմնադրամի վարչութեան, որուն ատենապետն էր:

Այս առաջարկը եւս զարմանալի էր, նկատի ունենալով որ ՀԱՀ-ը կուսակցութեան Եգիպտոսի տնտեսական հիմնախարխիսն էր եւ անոր վարչութեան անդամները կ'ընտրուէին վերջեան կուսակցականներէ կամ կուսակցութեան համար շատ վստահելի տարրերէ: Երիտասարդ սերնդակիցներուս մէջ առաջինն էի որ այդ ժողովին մաս կազմելու կը հրաւիրուէի: Բոլոր վարչակիցներս տարիքով ինձմէ 20 կամ 30 տարիով աւելի տարեց էին:

1968-ին Գարայեան անժամանակ կերպով 61 տարեկանին կը մահանար՝ խոր պարապ մը ձգելով իր ետին: ՀԱՀ-ի ատենապետի պաշտօնին մէջ զինք կը փոխարինէր վարչութեան փոխ ատենապետ Մեսրոպ Գույումճեանը, որ երեք տարի պաշտօնավարելէ յետոյ վարչութենէն կը քաշուէր: Իր ատենապետութեան շրջանին «Արեւ» օրաթերթը կը փոխանցուէր ՀԱՀ-ին:

Մեսրոպ Գույումճեանի քաշուելէն վերջ, 1971-1972 տարեշրջանին ՀԱՀ-ի վարչութեան դիւանը կազմելու Ժամանակ, անակնկալօրէն տողերս գրողին «պարտադրեցին» ատենապետութիւնը:

Սիրով կատարեցի ինծի վստահուած պարտականութիւնը. սակայն ներքնապէս ունէի այն համոզումը, որ «Արեւ»ի պատասխանատու մարմնին ատենապետը պարտէր կուսակցական ըլլալ: Երկու տարեշրջան ատենապետ մնալէ յետոյ, 1973-1974 տարեշրջանէն սկսեալ քաշուեցայ այդ պաշտօնէն, շարունակելով անդամ մնալ ՀԱՀ-ի վարչութեան մինչեւ 1977, որմէ յետոյ այլ պարտականութիւններով ծանրաբեռնուած ըլլալով, քաշուեցայ վարչութենէն, սակայն միշտ մօտիկ մնալով անոր:

1975-ին որպէս «Արեւ»ի շրջանակի համակիր, անդամ ընտրուեցայ

Գահիրեի Թեմական Ժողովին: Այդ բերումով յաճախ կը մասնակցեի ՌԱԿ-ի ղեկավար մարմնի՝ Շրջանային Վարչութեան խորհրդակցութիւններուն: Այդ մասնակցութիւնը սովորութեան վերածուեցաւ յաջորդ շուրջ 15 տարիներուն: Հարկ է ճշդել թէ նշեալ մարմնի նիստերուն կը մասնակցեի Շրջանային Վարչութեան ատենի ատենապետ Վահագն Տեփոյեանի հրաւերով:

Այժմ, «Արեւ» օրաթերթի աշխատակցութեան անցնելով, նշեմ թէ 1950-ականներու վերջերէն սկսեալ, շուրջ երկու տարի, օրաթերթին էջերուն մէջ օրական երկու սիւնակով թարգմանաբար ներկայացուցած եմ եգիպտական արաբալեզու երեք գլխաւոր օրաթերթերու ընդհանուր ուղղութիւնը ցոլացնող առաջնորդող յօդուածները:

Ատկէ յետոյ, շուրջ 16 տարուան ընթացքին գրած հատ ու կենտ յօդուածներէս վերջ, 1976-ի Դեկտեմբերին վերսկսած եմ աշխատակցիլ «Արեւ»ին, եգիպտահայ թեմի առաջնորդական ընտրութեան առիթով գրելով 14 յաջորդական յօդուածներու շարք մը: Ապա շարունակած եմ անկանոն հերթականութեամբ գրել մինչեւ 1979:

1984-էն 1987 յօդուածներ ստորագրած եմ «Լուսանցքի Վրայ» խորագրով շաբաթօրեայ սիւնակին մէջ: Այդ յօդուածներուն մեծամասնութիւնը 2010-ին լոյս տեսած է «Յետադարձ Անդրադարձ» խորագրեալ հատորով:

1985-ին Արմենական Կուսակցութեան 100-ամեակին առիթով կազմակերպուած հանդիսութեան, խումբ մը երիտասարդներ մղած եմ որ Արմենական Կուսակցութեան սկիզբէն մինչեւ ՌԱԿ-ի հիմնադրութիւնը երկարող հանգրուաններուն պատմութիւնը ցուցադրեն լուսաբանական գունաւոր տախտակներով (այդ ժամանակ համակարգչային դիւրութիւնները դեռ տարածուած չէին):

Այդ միջոցառումէն յետոյ, տողերս գրողին առաջարկով եւ կուսակցութեան ղեկավարութեան հաւանութեամբ կազմուեցաւ Արմենական Շարժում անունով երիտասարդական մարմին մը, որուն նպատակն էր երիտասարդ սերունդին մօտ ազգային գիտակցութիւնը զարգացնել:

Այդ շարժումին անդամներուն միջոցով ժամանակակից Թուրքիոյ գաւառներու հայութեան տխուր վիճակը ներկայացնող Հոլանտական հեռատեսիլին պատրաստած «Բաբելոնի Աշտարակ» անունով տեսերիզը հայերէնի թարգմանուեցաւ եւ ցուցադրուեցաւ:

Շարժումին մասնակիցներուն շաբաթական հանդիպումներով

տեղեկություններ կը փորձէի փոխանցել՝ հիմնուելով հայ մամուլին մէջ արծարծուած հայութեան վերաբերեալ այժմէական նիւթերու վրայ: Այդ ընթացքին տեղեկություններ կը տրուէին քննարկուող նիւթերուն առնչուած տուեալներու մասին (խորհրդաժողովներ, միջազգային դաշնագրեր, վկայություններ, ջարդեր եւ ցեղասպանություն, ինքնապաշտպանութեան մարտեր, կուսակցություններու հիմնադրութեան պարագաներ եւ ուղղություններ, նուիրապետական աթոռներու մասին տեղեկություններ, Ցեղասպանութեան ճանաչման համար տարուած աշխատանքներ, եւայլն):

Այդ շարժումին անդամները նոյնպէս կազմակերպեցին քանի մը հրապարակային հարցամրցումներ ազգային-պատմական տարբեր հարցերու մասին: Նման ձեռնարկներու բարձրակէտը հանդիսացաւ 1988-ին ՀԳՄ-ի մէջ Ղարաբաղի հիմնահարցին մասին կազմակերպուած հրապարակային ասուլիսը, երբ Ղարաբաղի խնդիրը տակաւին անձանօթ էր հասարակութեան:

Այդ ասուլիսին ընթացքին, տողերս գրողին ղեկավարութեամբ եւ աստենավարութեամբ, Արմենական շարժումէն երիտասարդներ ներկայացուցին Ղարաբաղի հարցին էութիւնը, մեծադիր պաստառի վրայ ցուցադրելով այդ առիթով հաւաքուած պատմական տուեալներ, քարտէսներ եւ վիճակագրական ցուցակներ: Նոյնպէս, մանրամասն տեղեկություններ տրուեցան հարցին քաղաքական զարգացումներուն մասին:

Արմենական շարժումին նպատակն ըլլալով երիտասարդներուն մօտ ազգային գիտակցութիւնը զարգացնել, այդ հանգրուանէն անցնող երիտասարդը եթէ ներքին համոզումով եւ նուիրումի ոգիով փափաքէր կուսակցական դառնալ, ազգային տարրական գիտելիքներով զինուած պիտի ըլլար: Իսկ եթէ չփափաքէր կուսակցական դառնալ, գոնէ գիտակից ազգային մը պիտի ըլլար:

Տեղին պիտի ըլլար նշել թէ «Արեւ»ի շրջանակին մէջ առաջինը չէի որ նման աշխատանք կը տանէի:

Իմ տեղեկություններուս սահմանին մէջ, նախապէս, 1960-ական թուականներուն սկիզբը, նման աշխատանք տարած է Աւետիս Եափուճեանը ՀԳՄ-ի պատանեկան շարժումին հետ: Իսկ աւելի ուշ, 1970-ականներուն, այդպիսի աշխատանք տարած են Վահագն եւ Ալիս Տեփոյեանները:

* * *

Տողերս գրողը վերը նշուած գործունէութիւնը սիրով եւ համոզումով տարած է, մեկնելով զուտ ազգային մտահոգութիւններէ, առանց կուսակցական համակարգին մէջ աթոռ, դիրք կամ իշխանութիւն ունենալու որեւէ ակնկալութեան: Իր խառնուածքով եւ աշխարհահայեացքով կուսակցական համակարգին յատուկ կարգապահական պարտադրութիւններու ենթարկուելու յարմարութիւն չունենալով, նախընտրած է պահպանել ազատ եւ անկաշկանդ արտայայտութեան իր իրաւունքը:

Կուսակցական չլլալով հանդերձ, «Արեւ»ական մը եղած է, եթէ կարելի է նման եզր մը գործածել, մաս կազմելով անկուսակցական այն զանգուածին, որ տասնամեակներ շարունակ հաւատարմօրէն հետեւած է «Արեւ»ի որդեգրած առողջ ազգային ուղեգիծին:

Այդ զանգուածը գնահատած է հայրենիքի եւ հայ եկեղեցիին հանդէպ մեր ժողովուրդին սերը արծարծ պահելու «Արեւ»ին մնայուն դերակատարութիւնը:

Նոյնպէս, այդ զանգուածը խորապէս գնահատած է մեր ժողովուրդը արկածախնդրութիւններէ հեռու պահելու «Արեւ»ին զգօն եւ շրջահայեաց մօտեցումները:

* * *

Հարկ է, սակայն, նշել թէ «Արեւ»ի մէջ լոյս տեսած որոշ յօդուածներու առիթով երբեմն «անհասկացողութիւններ» ունեցած են թերթին մերօրեայ պատասխանատու մարմնին կարգ մը անդամներուն հետ:

Մասնաւորաբար 1984-1987 տարիներուն «Արեւ»ի մէջ լոյս տեսած յօդուածներու պարագային, յաճախ զանոնք ցոյց տուած են կուսակցութեան Եգիպտոսի ատենի առաջին դէմքին Վահագն Տեփոյեանին, որպէսզի զանոնք կարդայ նախքան անոնց լոյս ընծայումը:

Վահագն Տեփոյեանը համայնագիտական ուղեղով, փայլուն մտաւորական մըն էր, որ իր գերազանց մտաւոր կարողութիւններուն կողքին, բարձրագի, առողջ մտածելակերպի տէր, լայնախոհ կուսակցական ղեկավար մըն էր, որուն քով ազգային գետնի վրայ ընդհանրականը հատուածականէն առաջ կու գար:

«Արեւ»ի մէջ գրած յօդուածներու մասին իր հետ որեւէ տարակարծութիւն չեմ ունեցած: Դժբաղդաբար, սակայն, «Արեւ»ի պատասխանատու մարմնին մէջ բոլորը չէ որ նոյն մօտեցումը ունէին:

Օրինակ, երբ յօդուած գրած են եգիպտահայ համայնքին մէջ հայերէն լեզուի ուսուցման անբաղձալի վիճակին մասին, ոմանց մօտ դժգո-

հուրիւն յառաջացած է: «Արեւ»ի պատասխանատու մարմնի անդամ մը, որ նոյն ատեն ՌԱԿ-ի շրջանակի ակումբներէն մէկուն ատենապետն էր (այժմ ողբացեալ), այդ առիթով իր կարծիքը կը յայտնէր, ըսելով. «Հոգս չէ որ առաջնորդարանը կամ դպրոցը այրին. կարելորը մեր ակումբն է. պէտք չէ մարդ նեղացնել»:

Այլ պատասխանատու մը, դժգոհ՝ համայնքին մէջ անընդունելի նորամուտ աւանդութեան մը որդեգրումին դէմ գրուած քննադատական մէկ յօդուածէս, կը պնդէր թէ նման յօդուածներ պէտք չէ գրել մարդ չնեղացնելու համար:

Երբ դիտել կու տայի թէ մամուլը պարտականութիւն ունի հանրային կարծիքին ճիշդ ուղղութիւն տալու, սխալ երեւոյթները քննադատելով եւ անոնց արմատաւորումին դէմ պայքարելով, կը պատասխանէր, թէ քննադատութիւնը որեւէ օգուտ չունի. «այսպէս եկած է, այսպէս ալ պիտի երթայ, եւ գրելով ոչինչ կարելի է փոխել»:

Ճակատագրի դառն հեգնանքն այն էր, որ դերերը շրջուած էին: Ոչկուսակցական մը կը փորձէր մամուլի դերին կարեւորութեան մասին համոզել թերթին պատասխանատու կուսակցական ղեկավարը, որ ենթադրուած է բարոյական ժառանգորդն ըլլալ Թէքէեանին եւ անոր գաղափարակից յաջորդներուն...:

Ամէն անգամ որ կը լսեմ «մարդ չնեղացնելու» յանկերգը, անմիջապէս կը յիշեմ ներկայ գրքոյկին առաջին էջով ներկայացուող Թէքէեանի պատգամը:

* * *

Վերջին տարիներուն, երբ մեր հայկական շրջապատը դիտենք, շատ անգամ չենք հասկնար թէ ո՞վ ինչո՞ւ կուսակցական եղած է եւ ի՞նչն է մարդոց կուսակցական գործունէութեան մղում տուողը: Անցեալի գիտակից, հաւատաւոր, կարգապահ, նուիրեալ եւ անշահախնդիր կուսակցականի տիպարը կարծէք հետզհետէ հազուագիւտ կը դառնայ եւ կը թուի թէ ի սպառ անհետանալու դատապարտուած է:

Տուեալ պայմաններուն մէջ մարդիկ յուսահատօրէն կը մղուին սփիւռքի թէ հայրենիքի մէջ փնտռելու ազգային հոգերով սրտցաւ եւ անշահախնդիր հայորդիներ, որոնց հետ իրենց մտահոգութիւնները բաժնելով հոգեկան խաղաղութիւն կը գտնեն, անկախաբար այն հանգամանքէն թէ անոնք գաղափարական ինչ երանգաւորումի կը պատկանին:

Արդարեւ, ազգային առողջ մտածողութիւն ունեցող մարդիկ,

գաղափարական ինչ երանգաւորումի ալ պատկանին, ի վերջոյ նոյն տեղը կը հասնին:

ՀԵՂԻՆԱԿԻՆ ՍՏԱՅԱԾ ԳՆԱՀԱՏԱՆՔԻ ԳԻՐԵՐԸ ԵՒ ՄԵՏԱԼՆԵՐԸ

1999 Սեպտեմբերին ստացած է Մաշտոցի անուան Մատենադարանի յատուկ վկայագիր եւ ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑԻ յուշամետալը:

2005 Դեկտեմբերին ստացած է ՀՀ վարչապետին շնորհակալագիրը:

2007 Ապրիլին ստացած է ՀՀ նախագահին շնորհակալագիրը:

2010 Հոկտեմբերին Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսէն պարգևատրուած է Ս. ՍԱՀԱԿ - Ս. ՄԵՍՐՈՊ շքանշանով եւ Հայրապետական Կոնդակով:

2011 Մայիսին ՀԲԸՄ-ի Կեդրոնական Վարչական Ժողովին որոշումով արժանանացած է ՀԲԸՄ-ի «Պատուոյ Անդամ»ի տիտղոսին:

2011 Սեպտեմբերին ՀՀ Նախագահին հրամանագրով պարգևատրուած է ՄԽԻԹԱՐ ԳՕՇ մետալով:

2013 Հոկտեմբերին պարգևատրուած է ՀՀ Սփիւռքի Նախարարութեան ՄԱՅՐԵՆԻԻ ԴԵՍՊԱՆ մետալով:

ՀԵՂԻՆԱԿԻՆ ԳԻՐՔԵՐԸ ԵՒ ԳՐՔՈՅԿՆԵՐԸ

2008 ԵԳԻՊՏԱՀԱՅ ՀԱՅԵԱՅՔՆԵՐ Պատմության, Քաղաքականության եւ Մշակութային Ժառանգության Մասին (արաբերեն)	308 էջ
2009 Ինչպե՞ս Տոնուեցաւ Հայ Պարբերական Մամուլի 200-ամեակը Գահիրէի Մէջ	24 էջ
2010 Անտէղի Պատիւի Մը Շոյլումին Առիթով	12 էջ
2010 ՅԵՏԱԴԱՐՁ ԱՆԴՐԱԴԱՐՁ - Յօդուածներու Ժողովածոյ	316 էջ
2011 Տեղեկագիր Գալուստեան Եւ Նուպարեան Վարժարաններու 1989-ին Վաւերացուած Կանոնագիրներուն Մասին	24 էջ
2012 Գահիրէի ՀԲԸՄ-ի Սաթենիկ Չագըր Հիմնադրամի Հրատարակչական Գործունէութիւնը	44 էջ
2012 ՀՀ ԵԳԻՊՏՈՍԻ ԴԵՍՊԱՆԱՏԱՆ ԾՆՆԴՈՅԸ - Ակնարկ 20-ամեայ Հեռաւորութենէ	92 էջ

ՊԵՐՃ ԹԷՐԶԵԱՆԻ ՍՏՈՐԱԳՐՈՒԹԵԱՄԲ «ԱՐԵՒ»Ի ԱՐԱԲԵՐԷՆ ԱՄՍՕՐԵԱՅ ՅԱԲԵԼՈՒԱԾԻՆ ՄԷՋ ԼՈՅՍ ՏԵՍԱԾ ԱՌԱՋՆՈՐԴՈՂ ՅՕԴՈՒԱԾՆԵՐՈՒ ՑԱՆԿ

- 1- ԵՒ ԺՊՏԵՅԱՒ ԼՈՒՔՍՈՐԸ
Թիւ 2 – Փետրուար 1998
- 2- ԱԶԳԱՅԻՆ ՑԱԽԱԼԻ ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԵԱՆ ՄԸ ՅԷՇԱՏԱԿԻՆ ԱՌԹԻ
Թիւ 4 – Մայրիլ 1998
- 3- ՌՈՊԵՐԹ ՔՈՉԱՐԵԱՆ – ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՆՈՐ ՆԱԽԱԳԱՀ – ԻՆՉՈ՞Ւ
Թիւ 5 – Մայիս 1998
- 4- ԱՀՄԷՏ ԶՈՒԷԼ – ԵՐԽՏԱՍԱՐԴՆԵՐՈՒ ՄՏԱՏՊԱՐ
Թիւ 6 – Յունիս 1998
- 5- ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ԼԱՐՈՒԱԾՈՒԹԻՒՆ ԿԸ ՅԱՌԱՋԱՅՆԷ ԹՈՒՐ-
ՔՈՒՅ ԵՒ ՖՐԱՆՍՍՅԻ ՅԱՐԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒՆ ՄԷՋ
Թիւ 7 – Յուլիս 1998
- 6- ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՆԿԱՌԹԵԱՆ 7-ԴՂ ՏԱՐԵԴԱՐՁԸ ՀԱՅ-ԵԳԻՊՏԱԿԱՆ ՅԱՐԱԲԵ-
ՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ – ԱԿՆԱՐԿ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՅԱՐԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵ-
ՐՈՒՆ ՎՐԱՅ
Թիւ 9 – Սեպտեմբեր 1998
- 7- ԱԼԵՔՍԱՆՏՐ ՍԱՐՈՒԽԱՆ ԵՒ ԻՐ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀԸ
Թիւ 10 – Հոկտեմբեր 1998
- 8- ՄԵՏԱՔՄԻ ՆՈՐ ՃԱՆԱՊԱՐՀԸ՝ «ԹՐԱՍԵՔՍ»Ն, ԲԱՐԳԱԽԱՃՈՒՄԻ ԵՒ ԿԱՅՈՒՆՈՒ-
ԹԵԱՆ ԱՊԱՀՈՎ ՃԱՄԲԱՆ
Թիւ 11 – Նոյեմբեր 1998
- 9- ՊԱՔՈՒ – ՃԷՅՀԱՆ ԽՈՂՈՎԱԿԱՇԱՐԸ ԵՒ ԱՆՈՐ ԲԱԶՄԱԹԻՒ ԱՆԴՐԱԴԱՐՁՆԵՐԸ
Թիւ 12 – Դեկտեմբեր 1998
- 10- ՀՄԿԱՆԵՐՈՒ ՀԵՏ ՀԱՆԴՊՈՒՄ ԵՒ ԿՈՐՍՈՒԱԾ ԱՌԹ ՄԸ
Թիւ 13 – Յունուար 1999
- 11- ՔՐՏԱԿԱՆ ՅԵՂԱՓՈԽՈՒԹԵԱՆ ԵՐԿԱՐ ԳԷՇԵՐԸ ԹՈՒՐՔՈՒՅ ՄԷՋ
Թիւ 14 – Փետրուար 1999

- 12- ԻԹԹԻՀՍՏԱԿԱՆՆԵՐՈՒ ԱՀԱԲԵԿՈՒՄՆԵՐԸ ԵՒ ՀԱՅԵՐՈՒ ՃԱԿԱՏԱԳԻՐԸ
Թիւ 16 – Ապրիլ 1999
- 13- ՇՆՈՐՀԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՄՐՏԵՐՈՒ ԽՈՐԵՐԷՆ
Թիւ 17 – Մայիս 1999
- 14- ԶՐՈՅՑ ՕՂԻՆ ՄԷՋ
Թիւ 19 – Յուլիս 1999
- 15- ՀԱՅԱՍՏԱՆ ԵՒ ԿԱՐԵՒՈՐ ԱՆՑՈՒԴԱՐՁԵՐ ԵՐՐՈՐԴ ՀԱԶԱՐԱՄԵԱԿԻ ՄԵՄԻՆ
Թիւ 25 – Յունուար 2000
- 16- ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՆ ԵՒ ԻՐ ԴԻՄԱԳՐԱԿԱԾ ՄԱՐՏԱՀՐԱԷՐՆԵՐԸ
Թիւ 26 – Փետրուար 2000
- 17- ՂԱՐԱԲԱՂԻ ՀԱՐՅԸ: ԼՈՒԾՈՒՄԻ ՀԱԽԱՆԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ
Թիւ 27 – Մարտ 2000
- 18- ՅԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԻՒՆ ԹԷ «ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄ»: ՅԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ
85-ՐԴ ՏԱՐԵԼԻՑԻՆ ԱՌԹԻ
Թիւ 28 – Ապրիլ 2000
- 19- ՖՐԱՆՍԱԿԱՆ ԾԵՐԱԿՈՅՏԻ ԵՒ ՇՈՒՔՏԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԻ ԶՈՅԳ ՈՐՈՇՈՒՄ-
ՆԵՐԸ: ԵՐԿՈՒ ՀԱԿՈՏՆԵԱՅ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐ, ՈՐՈՒՔ ԵԼԱԿԷՑ ՈՒՆԻՆ ԿՈՎԿԱՍԻ
ԽԱՂԱՂՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ԿԱՅՈՒՆՈՒԹԻՒՆԸ
Թիւ 29 – Մայիս 2000
- 20- ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԵՒ ԱՏՐՊԷՅՃԱՆԻ ԸՆԴՈՒՆՈՒՄԸ ՈՐՊԷՍ ԱՆԴԱՄՆԵՐ ԵՒՐՈՊԱԿԱՆ
ԽՈՐՀՈՒՐԴԻ
Թիւ 32 – Օգոստոս 2000
- 21- ՀԱՅԱՍՏԱՆ ԻՐ ԱՆԿԱՌՈՒԹԵԱՆ 9-ՐԴ ՏԱՐԵԴԱՐՁԻՆ
Թիւ 33 – Սեպտեմբեր 2000
- 22- ԱՄԵՐԻԿԵԱՆ ՔՈՆԿՐԷՍԻՆ ՄԷՋ ՕՐԻՆԱԳԻԾ ՀԱՅԵՐՈՒ՝ ԵՒ ՈՐՈՇՈՒՄ ՊԱՂԵՍ-
ՏԻՑԻՆԵՐՈՒ ՄԱՄԻՆ
Թիւ 35 – Նոյեմբեր 2000
- 23- ՀԱՅՈՑ ՅԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ՕՍՄԱՆԵԱՆ ԹՈՒՐԳԻՈՅ ԶԵՈՔՈՎ. ԻՐԱԿԱՆՈՒ-
ԹԵԱՆ ԵՒ «ԿԵՂՍԱՐԱՐՈՒԹԵԱՆ» ՄԻՋԵՒ
Թիւ 40 – Ապրիլ 2001
- 24- ՂԱՐԱԲԱՂ: ԼՈՒԾՈՒՄԻ ՄՊԱՍՈՂ ՀԱՐՅ ՍԸ
Թիւ 42 – Յունիս 2001
- 25- ԵՐՈՒՍԱՂԷՍԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԹԱՂԸ
Թիւ 43 – Յուլիս 2001

- 26- ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ՈՃՐԱԳՈՐԾՆԵՐՈՒՆ ԴԱՏԱՊԱՐՏՈՒԹԻՒՆԸ, ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՇԱՀԻ ԵՒ ԱՐԴԱՐՈՒԹԵԱՆ ԳՈՐԾԱՂՐՈՒԹԵԱՆ ՄԻՋԵՒ
Թիւ 44 – Օգոստոս 2001
- 27- ՀԱՅԱՍՏԱՆ: ՏԱՍԸ ՏԱՐԻ ԱՆԿԱՌՈՒԹԻՒՆ – ՄԱՐՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿ
Թիւ 45 – Սեպտեմբեր 2001
- 28- ՀԱՅ ԹՐՔԱԿԱՆ ՀԱՇՏՈՒԹԵԱՆ ՅԱՆՁՆԱՌՈՒՄԲ: «ԱՊԱՐԴԻՒՆ ՆԱԽԱՁԵՈՆՈՒԹԻՒՆ»
Թիւ 49 – Յունուար 2002
- 29- ՀԱՅ ԻՐԱՆԱԿԱՆ ՅԱՐԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ
Թիւ 50 – Փետրուար 2002
- 30- ՀԱՅ ԻՍՐԱՅԷԼԵԱՆ ՅԱՐԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ԼԱՐՈՒԱԾՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՑԵՂԱՄԱՆՈՒԹԵԱՆ ՊԱՏՃԱՌՈՎ
Թիւ 52 – Ապրիլ 2002
- 31- ԻՍՐԱՅԷԼԵԱՆ ԵՒ ՊԱՂԵՍՏԻՆԵԱՆ ՊԱՅՔԱՐԸ՝ ԹՐՔԱԿԱՆ ՏԵՍԱՆԿԻՒՆԷՆ
Թիւ 53 – Մայիս 2002
- 32- ՀԱՅԱՍՏԱՆ ԵՒ ԱՐԱԲԱԿԱՆ ՄԻՍՅԵԱԼ ԷՄԻՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ: ՅԱՐԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ԶԱՐԳԱՅՈՒՄԸ ԼՈՒՍԱՐՁԱԿԻ ՏԱԿ
Թիւ 54 – Յունիս 2002
- 33- ՄՏՈՐՈՒՄՆԵՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆ – ՍՓԻՒՔ Բ. ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԻ ԼՈՒՍԱՆՅՔԻՆ ՎՐԱՅ
Թիւ 55 – Յուլիս 2002
- 34- ԲԵԹԴԵՀԵՄԻ ՄԷՋ ՀԱՅԵՐՈՒ ԴԷՄ ԱՂԱՂԱԿՈՂ ԻՍՐԱՅԷԼԵԱՆ ՈՏԼՁԳՈՒԹԻՒՆ
Թիւ 56 – Օգոստոս 2002
- 35- ԼԵՌՆԱՅԻՆ ՂԱՐԱԲԱՂԻ ՆԱԽԱԳԱՀԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ԵՒ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՈՒ ԱՏՐՊԷՅՃԱՆԻ ՆԱԽԱԳԱՀՆԵՐՈՒՆ ՎԵՐՋՆԱԳՈՅՆ ԳԱԳԱԹԱԺՈՂՈՎԸ
Թիւ 57 – Սեպտեմբեր 2002
- 36- ՏԱՂԱՆԴԱԽՈՐ ԲԵՄԱՂԻՉ ԱԹՈՍ ԷԿՈՅԵԱՆ ԵՒ ԻՐ «ԱՐԱՐԱՏ» ՀԵՏԱՔՐՔՐԱՇԱՐԺ ԺԱՊԱԽԷՆԸ
Թիւ 58 – Հոկտեմբեր 2002
- 37- ՁԱԽՈՂ ՓՈՐՁ՝ ԹԷ ԲԱՅԱՅԱՅՏՈՒԱԾ ՀՆԱՐՔ
Թիւ 113 – Մայիս 2007
- 38- ՏԵՍԱԿԷՏՆԵՐ ԵՒ ԴԻՐՔՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐ ԼԵՌՆԱՅԻՆ ՂԱՐԱԲԱՂԻ ՄԱՍԻՆ
Թիւ 115 – Յուլիս 2007
- 39- ՀՐԱՆԴ ՏԻՆՔ: ՀԱՅ ԱԶԳԱՅԻՆ ՆԱՀԱՏԱՐՔ ԹԷ ԹՐՔԱԿԱՆ ՀԱՅՐԵՆԱՍԷՐ ՀԵՐՈՍ
Թիւ 121 – Յունուար 2008

40 - ՄՈՒՄԿԱՅԻԹԻ ԶԱՐԴԻՆ 20-ԱՄԵԱՅ ՏԱՐԵԼԻՑԸ

Թիւ 122 – Փետրուար 2008

41- ՆՇՈՒՄՆԵՐ ՀԱՅՎԱԿԱՆ ՅԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ԶՈՂԵՐՈՒՆ՝ ԵՒ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՍԱՀ-ՍԱՆՆԵՐՈՒՆ ՄԱՍԻՆ

Թիւ 127 – Յուլիս 2008

42- ՀԱՅԵՐԸ ԵԳԻՊՏՈՍԻ ՄԷՋ

Թիւ 128 – Օգոստոս 2008

43- ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԱՅՅԵԼՈՒԹԻՒՆ ՍԸ – ԹՈՒՐԹԻՈՅ ՆԱԽԱԳԱՀ ԱՊՏԱԼԼԱՀ ԿԻՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆ ԿԱՅՅԵԼԷ

Թիւ 130 – Հոկտեմբեր 2008

44- ՄՈՍԿՈՒԱՅԻ ՀՈՉՎԱԿԻՐԸ – ԼԵՌՆԱՅԻՆ ՂԱՐԱԲԱՂԻ ԲԱՆԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒՆ ՄԷՋ ԿԱՐԵՒՈՐ ԶԱՐԳԱՅՈՒՄ

Թիւ 132 – Դեկտեմբեր 2008

45- ՀԱՅՎԱԿԱՆ ՅԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ ԺՈՂՈՎՐԴԱՅԻՆ ՆԵՐՈՂՈՒԹԻՒՆ ԹՈՒՐԹԻՈՅ ՄԷՋ

Թիւ 133 – Յունուար 2009

46- ԿԱԶԱ, ԻՍՐԱԵԼ, ԹՈՒՐԹԻԱ ԵՒ ՀԱՅՎԱԿԱՆ ՅԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԻՒՆ

Թիւ 134 – Փետրուար 2009

47- ԱՏԱՆԱՅԻ ԶԱՐԴԵՐՈՒՆ 100-ԱՄԵԱԿԸ (1909-2009)

Թիւ 136 - Ապրիլ 2009

Ծանօթ.- Այս ցանկին մէջ երեւցող առաջին քառասուն նիւթերը լոյս տեսած են արաբերէն հատորով մը, հետեւեալ խորագրով՝ «ԵԳԻՊՏԱ-ՀԱՅ ՀԱՅԵԱՅՔՆԵՐ Պատմութեան, Քաղաքականութեան եւ Մշակութային Ժառանգութեան Մասին» (Գահիրէ, 2008):

المؤلف : بيرج ترزيان
الكتاب : الملحق العربي الشهري لجريدة " أريف "
الناشر : المؤلف
الطبعة : الأولى ٢٠١٤
المطبعة : المطبعة الأفريقية ش.م.م
رقم الإيداع : ٢٠١٤/٢٦٤٣
الترقيم الدولي : 4 - 1366 - 90 - 977 - 978

THE ARABIC MONTHLY SUPPLEMENT
OF " AREV "

Cairo - 2014

Այս գիրքը ունենալ փափաքողներին կը խնդրուի
դիմել հեղինակին հետեւեալ հասցեով՝

africanpress@hotmail.com

